

KODEKS POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Komentarz

Tom I

Postępowanie rozpoznawcze

redakcja naukowa Tadeusz Ereciński

Tadeusz Ereciński, Paweł Grzegorzcyk
Jacek Gudowski, Maria Jędrzejewska, Karol Weitz

5. WYDANIE

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, 2016, wyd. 5;
pod redakcją Tadeusza Erecińskiego

Tom I. Postępowanie rozpoznawcze, art. 1–183
Tadeusz Ereciński, Paweł Grzegorczyk, Jacek Gudowski,
Maria Jędrzejewska, Karol Weitz

Tom II. Postępowanie rozpoznawcze, art. 183¹–366
Tadeusz Ereciński, Paweł Grzegorczyk, Jacek Gudowski,
Maria Jędrzejewska, Karol Weitz

Tom III. Postępowanie rozpoznawcze, art. 367–505³⁸
Tadeusz Ereciński, Jacek Gudowski, Karol Weitz

Tom IV. Postępowanie rozpoznawcze.
Postępowanie zabezpieczające, art. 506–757
Tadeusz Ereciński, Jacek Gudowski

Tom V. Postępowanie egzekucyjne, art. 758–1095¹
Henryk Pietrzkowski

Tom VI. Międzynarodowe postępowanie cywilne.
Sąd polubowny (arbitrażowy), art. 1096–1217
Jan Ciszewski, Tadeusz Ereciński, Paweł Grzegorczyk, Karol Weitz

KODEKS POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Komentarz

Tom I

Postępowanie rozpoznawcze

redakcja naukowa Tadeusz Ereciński

Tadeusz Ereciński, Paweł Grzegorzcyk
Jacek Gudowski, Maria Jędrzejewska, Karol Weitz

5. WYDANIE

Stan prawny na 1 sierpnia 2016 r.

z uwzględnieniem ustawy z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1311 z późn. zm.), która wchodzi w życie 8 września 2016 r., ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji (Dz.U. poz. 996), która wchodzi w życie 9 października 2016 r. oraz ustawy z dnia 22 lipca 2016 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. poz. 1157), która wchodzi w życie 16 sierpnia 2016 r.

Wydawca

Klaudia Szawłowska-Milczarek

Redaktor prowadzący

Joanna Tchorek

Opracowanie redakcyjne

Katarzyna Świerk-Bożek

Łamanie

Fotoedytor

Komentarz do artykułów napisali:

Tadeusz Ereciński: art. 3, 10–12

Paweł Grzegorzczak: art. 8, 61–63, 63³–66, 68–71, 173–183

Paweł Grzegorzczak i Karol Weitz: art. 6

Jacek Gudowski: art. 1, 2, 13, 15–17, 23¹, 23², 44, 45, 47, 47¹, 50, 51, 54, 86–110, 117–120, 122–124, 148, 148¹, 149¹–156, 158, 162, 163

Maria Jędrzejewska, aktualizacja Paweł Grzegorzczak: art. 7, 55–60, 63¹, 63², 67

Maria Jędrzejewska, aktualizacja Jacek Gudowski: art. 18–23, 24–43, 46, 48, 49, 52, 53¹, 149, 157, 160, 161

Maria Jędrzejewska, aktualizacja Karol Weitz: art. 5, 72–85, 125–128, 130–130⁵, 164–172

Karol Weitz: art. 9, 129, 131–147

© Copyright by Tadeusz Ereciński, Paweł Grzegorzczak, Jacek Gudowski,

Maria Jędrzejewska, Karol Weitz, Warszawa 2016

ISBN: 978-83-264-8931-0

5. wydanie

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Słowo wstępne	17
Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)	19
TYTUŁ WSTĘPNY. Przepisy ogólne	21

CZĘŚĆ PIERWSZA POSTĘPOWANIE ROZPOZNAWCZE

KSIĘGA PIERWSZA. PROCES	245
TYTUŁ I. Sąd	245
DZIAŁ I. Właściwość sądu	248
Przepis wstępny	248
Rozdział 1. Właściwość rzeczowa	255
Oddział 1. Podstawy właściwości	255
Oddział 2. Wartość przedmiotu sporu	284
Rozdział 2. Właściwość miejscowa	302
Oddział 1. Właściwość ogólna	302
Oddział 2. Właściwość przemienna	307
Oddział 3. Właściwość wyłączna	319
Oddział 4. Przepisy szczególne	328
DZIAŁ II. Skład sądu	340
DZIAŁ III. Wyłączenie sędziego	349
TYTUŁ II. Prokurator	370
TYTUŁ III. Organizacje pozarządowe	382
TYTUŁ IIIa. Państwowa Inspekcja Pracy	402

TYTUŁ IIIb. Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów	405
TYTUŁ IIIc. Podmioty uprawnione do udziału w postępowaniu na podstawie odrębnych przepisów	410
TYTUŁ IV. Strony	414
DZIAŁ I. Zdolność sądowa i procesowa	414
DZIAŁ II. Współuczestnictwo w sporze	473
DZIAŁ III. Interwencja główna i uboczna	491
DZIAŁ IV. Przypozwanie	511
DZIAŁ V. Pełnomocnicy procesowi	513
TYTUŁ V. Koszty procesu	596
DZIAŁ I. Zwrot kosztów procesu	596
DZIAŁ II. Pomoc prawna z urzędu	653
TYTUŁ VI. Postępowanie	687
DZIAŁ I. Przepisy ogólne o czynnościach procesowych	687
Rozdział 1. Pisma procesowe	687
Rozdział 2. Doręczenia	730
Rozdział 3. Posiedzenia sądowe	852
Rozdział 4. Terminy	898
Rozdział 5. Uchybienie i przywrócenie terminu	908
Rozdział 6. Zawieszenie postępowania	925
Skorowidz przedmiotowy	1031

Wykaz skrótów

Akty prawne

- d.u.u.d. – dekret z dnia 10 grudnia 1946 r. o umarzaniu utraconych dokumentów (Dz. U. z 1947 r. Nr 5, poz. 20)
- EKPC – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)
- i. sąd. – zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 grudnia 2003 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów oraz innych działów administracji sądowej (Dz. Urz. MS Nr 5, poz. 22 z późn. zm.)
- k.c. – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 380 z późn. zm.)
- k.h. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. – Kodeks Handlowy (Dz. U. Nr 57, poz. 502 z późn. zm.)
- k.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
- k.k. z 1969 r. – ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.)
- k.k.w. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
- k.m. – ustawa z dnia 18 września 2001 r. – Kodeks morski (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 66 z późn. zm.)
- KN – ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 191 z późn. zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
- k.p. – ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1502 z późn. zm.)

k.p.a.	– ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 23 z późn. zm.)
k.p.c.	– ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
k.p.c. z 1930 r.	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 112, poz. 934 z późn. zm.; tekst jedn.: Dz. U. z 1950 r. Nr 43, poz. 394 z późn. zm.)
k.p.k.	– ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
KPP	– Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz. Urz. UE C 202 z 7.06.2016, s. 389)
k.r.o.	– ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 z późn. zm.)
k.s.h.	– ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.)
k.w.	– ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1094 z późn. zm.)
k. wyb.	– ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz. U. Nr 21, poz. 112 z późn. zm.)
MPPOiP	– Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
o.p.	– ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 613 z późn. zm.)
p.a.s.c.	– ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. poz. 1741 z późn. zm.)
p.g.g.	– ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 196 z późn. zm.)
p.g.g. z 1994 r.	– ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. – Prawo geologiczne i górnicze (tekst jedn.: Dz. U. z 2005 r. Nr 228, poz. 1947 z późn. zm.)
p.g.k.	– ustawa z dnia 17 maja 1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 520 z późn. zm.)
p.o.ś.	– ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 – Prawo ochrony środowiska (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 672 z późn. zm.)
p.p.m.	– ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1792)
p.p.s.a.	– ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 718 z późn. zm.)
pr. adw.	– ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 615 z późn. zm.)

pr. atom.	– ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. – Prawo atomowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1512 z późn. zm.)
pr. aut.	– ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 666 z późn. zm.)
pr. bank.	– ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 128 z późn. zm.)
pr. lok.	– ustawa z dnia 10 kwietnia 1974 r. – Prawo lokalowe (tekst jedn.: Dz. U. z 1987 r. Nr 30, poz. 165 z późn. zm.)
pr. not.	– ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 164 z późn. zm.)
pr. poczt.	– ustawa z dnia 23 listopada 2012 r. – Prawo pocztowe (Dz. U. poz. 1529 z późn. zm.)
pr. pras.	– ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz. U. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.)
pr. prok.	– ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz. U. poz. 177)
pr. przewoz.	– ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. – Prawo przewozowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 915)
pr. restruk.	– ustawa z dnia 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz. U. poz. 978 z późn. zm.)
pr. spółdz.	– ustawa z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 21)
pr. stow.	– ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1393 z późn. zm.)
pr. upadł.	– ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 233 z późn. zm.)
pr. weksl.	– ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 r. – Prawo wekslowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 160)
pr. wod.	– ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 469 z późn. zm.)
pr. wod. z 1962 r.	– ustawa z dnia 30 maja 1962 r. – Prawo wodne (Dz. U. Nr 34, poz. 158 z późn. zm.)
pr. wod. z 1974 r.	– ustawa z dnia 14 października 1974 r. – Prawo wodne (Dz. U. Nr 38, poz. 230 z późn. zm.)
p.s.w.	– ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 572 z późn. zm.)
p.u.n.	– ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 1112 z późn. zm.); z dniem 1 stycznia 2016 r. tytuł ustawy został zmieniony na Prawo upadłościowe (pr. upadł.)
p.u.s.p.	– ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 133 z późn. zm.)

p.w.k.p.c.	– ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 297 z późn. zm.)
p.w.p.	– ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1410 z późn. zm.)
p.z.p.	– ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. – Prawo zamówień publicznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2164 z późn. zm.)
r.d.p.s.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 października 2010 r. w sprawie szczegółowego trybu i sposobu doręczania pism sądowych w postępowaniu cywilnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1222)
reg. prok.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz. U. poz. 508)
reg. sąd.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. poz. 2316 z późn. zm.)
r.o.c.a.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz. U. poz. 1800)
r.o.c.r.p.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (Dz. U. poz. 1804 z późn. zm.)
r.o.c.r.p. z 2002 r.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 490 z późn. zm.)
rozporządzenie nr 1346/2000	– rozporządzenie Rady (WE) nr 1346/2000 z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie postępowania upadłościowego (Dz. Urz. UE L 160 z 30.06.2000, s. 1 z późn. zm.)
r.t.s.d.e.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 października 2015 r. w sprawie trybu i sposobu dokonywania doręczeń elektronicznych (Dz. U. poz. 1776 z późn. zm.)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz. Urz. UE C 202 z 7.06.2016, s. 47)
u.d.p.	– ustawa z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 460 z późn. zm.)
u.d.p.p.w.	– ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 239 z późn. zm.)

u.d.r.p.g.	– ustawa z dnia 17 grudnia 2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (Dz. U. z 2010 r. Nr 7, poz. 44)
u.d.u.r.	– ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz. U. poz. 1844 z późn. zm.)
u.e.z.i.g.	– ustawa z dnia 4 marca 2005 r. o europejskim zgrupowaniu interesów gospodarczych i spółce europejskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2142)
u.f.	– ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 40)
u.g.g.w.n.	– ustawa z dnia 29 kwietnia 1985 r. o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości (tekst jedn.: Dz. U. z 1991 r. Nr 30, poz. 127 z późn. zm.)
u.g.n.	– ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1774 z późn. zm.)
u.k.s.c.	– ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 623)
u.k.s.e.	– ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 790 z późn. zm.)
u.k.w.h.	– ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 707 z późn. zm.)
u.o.f.f.e.	– ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 291 z późn. zm.)
u.o.k.k.	– ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 184 z późn. zm.)
u.o.k.ś.	– ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska (tekst jedn.: Dz. U. z 1994 r. Nr 49, poz. 196 z późn. zm.)
u.o.z.p.	– ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 546)
u.p.e.a.	– ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 599 z późn. zm.)
u.p.n.	– ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 382 z późn. zm.)
u.p.n.p.r.	– ustawa z dnia 23 sierpnia 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 3)
u.p.p.	– ustawa z dnia 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1384 z późn. zm.)

u.p.t.k.w.	– ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. o przenoszeniu treści księgi wieczystej do struktury księgi wieczystej prowadzonej w systemie informatycznym (Dz. U. Nr 42, poz. 363 z późn. zm.)
u.r.p.	– ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 233 z późn. zm.)
u.r.s.s.g.	– ustawa z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 723)
u.r.t.	– ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 639 z późn. zm.)
u.rz.	– ustawa z dnia 22 marca 1989 r. o rzemiośle (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1182 z późn. zm.)
u.rzecz.p.	– ustawa z dnia 11 kwietnia 2001 r. o rzecznikach patentowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 221 z późn. zm.)
u.s.d.g.	– ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 584 z późn. zm.)
u.s.g.	– ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 446)
u.s.o.	– ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2156 z późn. zm.)
ustawa o KRS	– ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 687 z późn. zm.)
ustawa o PG	– ustawa z dnia 8 lipca 2005 r. o Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1150 z późn. zm.)
ustawa o PIP	– ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 640 z późn. zm.)
ustawa o RPD	– ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2086 z późn. zm.)
ustawa o RPO	– ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1648 z późn. zm.)
ustawa o RPP	– ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o Rzeczniku Praw Pacjenta (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 186 z późn. zm.)
ustawa o SN	– ustawa z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 499 z późn. zm.)
ustawa o TK	– ustawa z dnia 22 lipca 2016 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 1157)
u.ś.k.	– ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1801 z późn. zm.)
u.ś.p.z.p.	– ustawa z dnia 5 lipca 2002 r. o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 134 z późn. zm.)
u.t.k.	– ustawa z dnia 28 marca 2003 r. o transporcie kolejowym (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1297 z późn. zm.)

u.u.n.o.	– ustawa z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1583)
u.w.l.	– ustawa z dnia 24 czerwca 1994 r. o własności lokali (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1892)
u.w.t.p.a.	– ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 487 z późn. zm.)
u.z.n.k.	– ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (tekst jedn.: Dz. U. z 2003 r. Nr 153, poz. 1503 z późn. zm.)
u.z.p.d.g.	– ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o zasadach prowadzenia na terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne (tekst jedn.: Dz. U. z 1989 r. Nr 27, poz. 148 z późn. zm.)
u.z.s.z.	– ustawa z dnia 22 czerwca 1995 r. o zakwaterowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 207)
u.z.w.g.	– ustawa z dnia 29 czerwca 1963 r. o zagospodarowaniu wspólnot gruntowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 703 z późn. zm.)
zarz. org.	– zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 grudnia 2003 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz. Urz. MS Nr 5, poz. 22 z późn. zm.)

Czasopisma i zbiory orzecznictwa

ADR	– ADR. Arbitraż i Mediacja
AIS	– Acta Iuris Stetinensis
Annales UMCS	– Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
AUL	– Acta Universitatis Lodziensis
AUWr	– Acta Universitatis Wratislaviensis
Biul. SN	– Biuletyn Informacyjny Sądu Najwyższego (od 1988 r. – Biuletyn Sądu Najwyższego)
BMS	– Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości
CPKiNP	– Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
DPP	– Demokratyczny Przegląd Prawniczy
ECR	– European Court Reports
EP	– Edukacja Prawnicza

EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
FP	– Forum Prawnicze
GA	– Gubernaculum et Administratio
Gł. A.	– Głos Adwokatów
Gł. Pr.	– Głos Prawa
Gł. S.	– Głos Sądownictwa
GS	– Gazeta Sądowa
GSiP	– Gazeta Sądowa i Penitencjarna
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
GSP-PO	– Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa
GSW	– Gazeta Sądowa Warszawska
IC	– Izba Cywilna. Biuletyn Sądu Najwyższego
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
M. Pr. Bank.	– Monitor Prawa Bankowego
M. Pr. Pr.	– Monitor Prawa Pracy
N. Pal.	– Nowa Palestra
NP	– Nowe Prawo
NPC	– Nowy Proces Cywilny
NPN	– Nowy Przegląd Notarialny
ONSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
ONSAiWSA	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego i wojewódzkich sądów administracyjnych
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	– Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego (do 1962 r.)
OSNAPiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1994 r.)
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna (od 1995 r.)
OSNCK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Izba Karna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1963 r. do 1994 r.)
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Zbiór Dodatkowy
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych (od. 2003 r.)
OSNPG	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Biuletyn Prokuratury Generalnej
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego

Pal.	– Palestra
PES	– Problemy Egzekucji Sądowej
PiP	– Państwo i Prawo
PiZS	– Praca i Zabezpieczenie Społeczne
PiŻ	– Prawo i Życie
PN	– Przegląd Notarialny
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPE	– Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji
PPiPS	– Prawo Pracy i Prawo Socjalne – Przegląd Orzecznictwa
PPK	– Przegląd Prawa Karnego
PPP	– Przegląd Prawa Publicznego
Pr. Bank.	– Prawo Bankowe
Pr. Spółek	– Prawo Spółek
Probl. Praw.	– Problemy Praworządności
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
Prz. Sejm.	– Przegląd Sejmowy
PS	– Przegląd Sądowy
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
PWS	– Problemy Wymiaru Sprawiedliwości
Rej.	– Rejent
RPE	– Ruch Prawniczy i Ekonomiczny
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
R. Pr.	– Radca Prawny
SC	– Studia Cywilistyczne
SI	– Studia Iuridica
Sł. Prac.	– Służba Pracownicza
SP	– Studia Prawnicze
SPP	– Studia Prawa Prywatnego
SPPiPS	– Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej
ST	– Samorząd Terytorialny
SU	– Studia Ubezpieczeniowe
WPP	– Wojskowy Przegląd Prawniczy
Zb. Orz.	– Zbiór Orzeczeń
Zb. Urz.	– Zbiór Urzędowy
ZNIBPS	– Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZNSA	– Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUŁ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego
ZPUKSW	– Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Inne

CEIDG	– Centralna Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
Prezes UKE	– Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej
Prezes UOKiK	– Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów
Prezes URE	– Prezes Urzędu Regulacji Energetyki
Prezes UTK	– Prezes Urzędu Transportu Kolejowego
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– Sąd Okręgowy
SW	– Sąd Wojewódzki
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
WSA	– Wojewódzki Sąd Administracyjny

Uwaga: Artykuły bez bliższego oznaczenia są artykułami kodeksu postępowania cywilnego.

Słowo wstępne

Od ostatniego wydania naszego *Komentarza* do kodeksu postępowania cywilnego w 2012 r. ustawodawca znowu wprowadził liczne zmiany, z których najważniejszą było uchwalenie ustawy z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1311 z późn. zm.), wchodzącej w życie w zasadzie 8 września 2016 r. Wielokrotne nowelizacje mają często charakter wycinkowy, prowizoryczny i doraźny oraz są dalekie od profesjonalizmu. Prawodawca dokonuje ich bez dostatecznej refleksji i bez konsultacji oraz w wyniku fałszywego przekonania, że jedynym remedium na nieprawidłowości występujące w stosowaniu prawa jest jego natychmiastowa zmiana. Z tych przyczyn kodeks postępowania cywilnego utracił czytelność i spójność, stał się w wielu partiach zlepkiem przypadkowych, niepoddających się systematyzacji unormowań, które sprawiają coraz więcej problemów interpretacyjnych i praktycznych.

Pogarszający się stan legislacji procesowej stwarza nowe zagadnienia prawne, z którymi mozolnie próbuje radzić sobie orzecznictwo sądowe i doktryna prawa procesowego. Oddaliła się nadzieja uchwalenia nowego kodeksu postępowania cywilnego wobec odwołania przez Panią Premier w dniu 17 grudnia 2015 r. Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego, w tym członków, autorów *Komentarza*, którzy prowadzili zaawansowane prace nad przygotowaniem rozwiązań odpowiadających potrzebom współczesnego postępowania sądowego w sprawach cywilnych.

Nasz *Komentarz*, uzupełniony i w licznych fragmentach poszerzony, jest w pierwszym rzędzie przewodnikiem po „zgrzytającym” tekście kodeksu. Autorzy próbują również objaśnić wprowadzone zmiany, kojarzyć je ze sobą, a ponadto dostarczyć wiedzy oferowanej przez doktrynę i orzecznictwo. Nie zakładają, że *Komentarz* potrafi dać odpowiedź na każde pytanie i wątpliwości, ale powinien on ułatwić ich zdiagnozowanie i rozstrzygnięcie. Wzrost regulacji oraz orzecznictwa spowodował konieczność podziału komentowanej materii w sześciu (a nie jak dotychczas w pięciu) tomach.

Licząc, że także to wydanie spotka się – tak jak poprzednie – z zainteresowaniem szerokiego grona teoretyków i praktyków prawa, oddajemy do rąk Czytelników dzieło, które w tomie I uwzględnia zmiany do kodeksu postępowania cywilnego wchodzące w życie 8 września i 9 października 2016 r.

Tadeusz Ereciński

USTAWA

z dnia 17 listopada 1964 r.

Kodeks postępowania cywilnego

(tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101; zm.: Dz. U. z 2014 r. poz. 293, poz. 379, poz. 435, poz. 567, poz. 616, poz. 945, poz. 1091, poz. 1161, poz. 1296, poz. 1585, poz. 1626, poz. 1741, poz. 1924; z 2015 r. poz. 2, poz. 4, poz. 218, poz. 539, poz. 978, poz. 1062, poz. 1137, poz. 1199, poz. 1311, poz. 1418, poz. 1419, poz. 1505, poz. 1527, poz. 1567, poz. 1587, poz. 1595, poz. 1634, poz. 1635, poz. 1854; z 2016 r. poz. 195, poz. 437, poz. 996)

TYTUŁ WSTĘPNY

Przepisy ogólne

Literatura do tytułu wstępnego

J. Akińcza, *Udział prokuratora w ochronie stosunków o charakterze cywilnoprawnym przed sądem cywilnym* (w:) R. Sztuchmiller, J. Krzywkowska (red.), *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, t. I, Olsztyn 2012; **A. Bálasits**, *O t. zw. materyalnym kierownictwie sędziowskim w procesie cywilnym*, *Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne* 1900; **B. Baran**, *Droga sądowa w sprawach dyscyplinarnych funkcjonariuszy Służby Więziennej*, *PPC* 2015, nr 4; **A. Bąk**, *Czynniki i walory sprawnego postępowania w sprawie cywilnej*, *Rej.* 2005, nr 3; **L. Bergman**, *Powództwo cywilne w procesie karnym*, *Wileński Przegląd Prawniczy* 1930, nr 10; **A. Biłgorajski**, *Prawda jako granica wolności wypowiedzi na gruncie kodeksu postępowania cywilnego. Przyczynek do dyskusji* (w:) J. Świeczkowski (red.), *Wszelkie prawo stanowione jest dla ludzi. Księga Jubileuszowa Sędziego Doktora Zbigniewa Szczurka*, Gdańsk 2015; **Ł. Błaszczak**, *Klauzula generalna „dobrych obyczajów” z art. 3 k.p.c.*, *PPC* 2014, nr 2; **Ł. Błaszczak** (red.), *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, Wrocław 2015; **Ł. Błaszczak**, *Problematyka sprawy cywilnej i drogi sądowej w kontekście zagadnienia sprawy konstytucyjnej i domniemania drogi sądu powszechnego z art. 177 Konstytucji* (w:) **Ł. Błaszczak** (red.), *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, Wrocław 2015; **Ł. Błaszczak**, *Sprawa cywilna z elementem wspólnotowym jako sprawa wspólnotowa (wybrane zagadnienia z punktu widzenia procedury cywilnej)* (w:) P. Pogonowski, P. Cioch, E. Gapska, J. Nowińska (red.), *Współczesne przemiany postępowania cywilnego*, Warszawa 2010; **J. Bodio**, *Interes prawny a interes publiczny prokuratora wytaczającego powództwo w trybie art. 7, 57 i 189 k.p.c.*, *Pal.* 2015, nr 1–2; **J. Bodio** (w:) A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2010; **O. Bogucki**, *Teoretyczne aspekty zasady prawdy materialnej w nowym modelu postępowania cywilnego*, *RPEiS* 2000, z. 1; **K. Borysiewicz**, *Droga sądowa w sprawach związanych z dofinansowaniem projektów z funduszy strukturalnych i funduszu spójności*, *PS* 2011, nr 4; **W. Broniewicz**, *Glosa do uchwały SN – Izba Cywilna z dnia 17 czerwca 2005 r., III CZP 26/05*, *OSP* 2006, z. 7–8; **W. Broniewicz**, *Jawność jako konstytucyjna zasada procesu cywilnego*, *NP* 1954, nr 5–6; **W. Broniewicz**, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008; **W. Broniewicz**, *Powództwo prokuratora w polskim procesie cywilnym*, *PIP* 1966, z. 7–8; **W. Broniewicz**, *Sąd rodzinny a sąd opiekuńczy*, *PS* 1993, nr 2; **W. Broniewicz**, **A. Marciniak**, **I. Kunicki**, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016; **K. Buła**, *Powództwa w sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego wytaczane przez prokuratora jako instrument ochrony praw człowieka*, *Roczniki Nauk Prawnych KUL* 2012, nr 1; **J. Cagara**, *Związanie sądu cywilnego wyrokiem karnym*, *NP* 1981, nr 3; **K. Chwalibogowski**, *Ustalenia faktyczne w procesie karnym i cywilnym i ich wzajemna moc wiążąca*, *NP* 1965, nr 9; **M.M. Cieśliński**, *W kwestii stosowania art. 5 k.p.c.*, *PS* 1999, nr 4; **W. Ciszewski**, **E. Matejkowska**, *Student a prawo do sądu w świetle ustawy z dnia 27 lipca 2005 roku – Prawo o szkolnictwie wyższym*,

Studenckie Zeszyty Naukowe UMCS 2011, nr 21; **S. Dalka**, *Rola i zadania art. 5 k.p.c.*, PPE 2005, nr 7–9; **W. Daszkiewicz**, *Powództwo cywilne w procesie karnym*, Warszawa 1976; **W. Daszkiewicz**, *Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970; **H. Dolecki**, *Jedna czy kilka prawd w poznaniu sądowym?* (w:) *Księga jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin 2004; **T. Ereciński**, *Czy w procesie adhezyjnym można wydać orzeczenie co do roszczeń objętych obowiązkiem ubezpieczenia OC wyłącznie w stosunku do oskarżonego?*, NP 1972, nr 7–8; **T. Ereciński**, *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego*, PiP 1986, z. 4; **T. Ereciński**, *Problemy procesowe na tle dochodzenia roszczeń z tytułu obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych*, Pal. 1971, nr 6; **T. Ereciński**, **K. Weitz**, *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, PS 2005, nr 10; **T. Ereciński**, **K. Weitz**, *Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego* (w:) **T. Ereciński**, **K. Weitz** (red.), *Orzecznictwo trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, Warszawa 2010; **Z. Fenichel**, *Kłamstwo w procesie cywilnym a adwokat*, Pal. 1936, nr 5; **Z. Fenichel**, *Powództwo cywilne w procesie karnym a proces cywilny*, Gł. A. 1929, nr 9–10; **K. Fierich**, *O władzy dyskrecyjnej sądu w ustnym postępowaniu cywilnym jako środka skupienia materiału procesowego*, Kraków 1891; **F.K. Fierich**, *Środki skupienia materiału procesowego według projektu Kodeksu polskiej procedury cywilnej* (w:) *Księga Pamiątkowa ku czci ś.p. Edmunda Krzymuskiego*, Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne 1929; **F.K. Fierich**, *Z drogi administracyjnej na drogę prawa*, Kraków 1911; **K. Flaga-Gieruszyńska**, *Bezpłatna pomoc prawna jako instrument wspomagający realizację konstytucyjnej zasady prawa do sądu (na przykładzie spraw cywilnych)* (w:) **J. Ciapała**, **A. Rost** (red.), *Wokół konstytucji i zdrowego rozsądku. Circum constitutionem rationemque sanam. Prace dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Smolińskiemu*, Szczecin–Jarocin 2011; **K. Flaga-Gieruszyńska**, *Dostęp do sądu a postulat humanizacji procesu cywilnego* (w:) **J. Gudowski**, **K. Weitz** (red.), *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, Warszawa 2011; **K. Flaga-Gieruszyńska**, *Konstytucyjne standardy prawa do sądu a ochrona prywatności stron postępowania na przykładzie spraw cywilnych* (w:) **Ł. Błaszczak** (red.), *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, Wrocław 2015; **K. Flaga-Gieruszyńska**, **A. Klich**, *Współczesne problemy postępowania cywilnego. Zbiór studiów*, Toruń 2015; **R. Flejszar**, *Sądowa kontrola czynności dyspozycyjnych stron – uwagi de lege lata i de lege ferenda* (w:) **K. Markiewicz**, **A. Torbus** (red.), *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29 września 2013 r.)*, Warszawa 2014; **R. Flejszar**, **M. Malczyk-Herdzina**, *Postępowanie cywilne w sprawach o zatwierdzanie i zmianę zatwierdzonych tabel wynagrodzeń za korzystanie z utworów lub przedmiotów praw pokrewnych*, ZNUJ. Prawo Wynalazcze 2011, nr 1; **R. Flejszar**, **M. Malczyk-Herdzina**, *Postępowanie cywilne w sprawach z art. 110¹ ust. 2 pkt 2–6 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, ZNUJ. Prace z Prawa Własności Intelektualnej 2011, nr 2; **M. Folcholc**, *Wybrane problemy związane z właściwością sądów administracyjnych i sądów powszechnych w sprawach o rozgraniczenie nieruchomości* (w:) **M. Błachucki**, **T. Górzyska** (red.), *Aktualne problemy rozgraniczenia nieruchomości sądów administracyjnych i powszechnych*, Warszawa 2011; **K. Gajda-Roszczyńska**, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawie ustalenia nieistnienia obowiązku zapłaty odszkodowania z tytułu ograniczeń w sposobie korzystania z nieruchomości w związku z ochroną zasobów środowiska*, M. Praw. 2013, nr 3; **K. Gajda-Roszczyńska** (w:) **A. Góra-Błaszczkowska** (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I. Komentarz do art. 1–729, Warszawa 2015; **K. Gajda-Roszczyńska** (w:) **A. Góra-Błaszczkowska** (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I. Komentarz do art. 1–729, Warszawa 2016; **K. Gajda-Roszczyńska**, *Sprawy i ochrona indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012; **K. Gajda-Roszczyńska**, *Udział organizacji społecznych w sądowym postępowaniu cywilnym – uwagi de lege lata oraz de lege ferenda* (w:) **K. Markiewicz** (red.), *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 2011; **K. Gajda-Roszczyńska**, *Założenia dotyczące udziału organizacji pozarządowych w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego* (w:) **K. Markiewicz**, **A. Torbus** (red.), *Postępowanie*

nie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29 września 2013 r.), Warszawa 2014; K. Gajda-Roszczyńska, *Zasada jawności w postępowaniu cywilnym*, Iustitia 2013, nr 1; **E. Gapska**, *Realizacja zasady prawdy w świetle ostatnich nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, Rej. 2013, nr 5; E. Gapska, *Wyłączenie drogi sądowej w sprawach cywilnych w świetle Konstytucji RP* (w:) Ł. Błaszczak (red.), *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, Wrocław 2015; **L. Garlicki**, *Sądy a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, PS 2016, nr 7–8; **S. Garlicki**, *Jeszcze o symbolicznej zło-tówce*, Pal. 1963, nr 10; **P. Gil**, *Współpraca sądów powszechnych i sądów polubownych w zakresie roz-strzygania spraw cywilnych – rola sądów powszechnych w cywilnych postępowaniach pozasądowych; zagadnienia wybrane*, ADR 2014, nr 3; **S. Glaser**, *O prejudycjalności wyroków karnych*, PPC 1934, nr 13; **W. Głodowski**, *Zasada jawności w postępowaniu egzekucyjnym* (w:) B. Guzik, N. Buchowska, P. Filipiak, P. Wiliński (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności*, t. 7. Materiały sesji naukowej (Po-znań, 7.12.2010 r.), Poznań 2011; **M. Głuszkiewicz**, *O powództwie cywilnym według ustaw polskich*, N. Pal. 1934, nr 10; **S. Godlewski**, *Powództwo cywilne w świetle przepisów k.p.k. i k.p.c.*, Gł. S. 1934, nr 7–8; S. Godlewski, *Zagadnienie przyspieszenia postępowania w sprawach cywilnych*, GS 1939, nr 3; **S. Gołąb**, *Skupienie i przyspieszenie w procesie cywilnym*, Gł. Pr. 1937, nr 5–6; **Z. Gostyński**, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Kraków 1999; Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w prawie karnym*, Warszawa 1999, rozdz. VI; **A. Góra-Błaszczkowska**, *Konsty-tucjonalizacja drogi sądowej przed sądami powszechnymi (uwagi na tle wybranego orzecznictwa TK, SN i NSA)* (w:) Ł. Błaszczak (red.), *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, Wrocław 2015; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w aspekcie zmiany przepisów art. 5 i 212 k.p.c. i wy-nikających z nich obowiązków sądu w postępowaniu cywilnym (Uwagi na tle orzecznictwa Sądu Naj-wyższego)*, PS 2005, nr 10; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008; **A. Gerecka-Żołyńska**, *Powództwo cywilne w procesie karnym a obowiązek naprawie-nia szkody. Uwagi na tle art. 62 k.p.k. oraz art. 46 § 1 k.k.* (w:) S. Stachowiak (red.), *Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana Profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, Poznań 2002; **W. Graliński**, *Udział organizacji pozarządowych w procesie cywilnym* (w:) M. Chrzanowski, A. Przyborska-Klimczak, P. Sandecki (red.), *Pro Scientia Iuridica*, Lublin 2014; **M. Grochowski**, *Udział organizacji społecznych w postępowaniu cywilnym w sprawach o ochronę interesów konsumentów*, Studenckie Ze-szyty Naukowe UMCS 2009, nr 19; **P. Grzegorzczak**, *Ustawa o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym. Ogólna charakterystyka*, Warszawa 2010; **P. Grzegorzczak**, **K. Weitz** (w:) M. Safjan, L. Bo-sek (red.), *Konstytucja RP*, t. I. Komentarz do art. 1–86, Warszawa 2016; **T. Grzegorzczak**, *Wniosek pokrzywdzonego o naprawienie szkody w nowym prawie i postępowaniu karnym*, Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze, z. 1, Warszawa 1997; **J. Gudowski**, *Droga sądowa w sprawach o rozgrani-czenie nieruchomości (na tle prawa geodezyjnego i kartograficznego)*, PS 1995, nr 2; J. Gudowski (w:) T. Ere-ciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II, Warszawa 2009; J. Gudowski, *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro* (w:) A. Nowicka (red.), *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, Poznań 2005; J. Gudowski, *Węzłowe problemy skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, PS 2006, nr 1; J. Gudowski, *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na pojęcie dopuszczalności drogi sądowej* (w:) T. Ereciński, K. Weitz (red.), *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakła-dów Postępowania Cywilnego*, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r., Warszawa 2010; **F. Hal-pern**, *Inicjatywa sędziowska w postępowaniu procesowym*, PPC 1939, nr 1–2; **S. Hanausek**, *Przygoto-owanie procesu cywilnego*, NP 1964, nr 2; S. Hanausek, *„Związanie” sądu cywilnego decyzją administracyjną*, SC 1974, t. XXIII; **A.G. Harla**, *Udzielanie przez sąd stronom i uczestnikom postępo-wania cywilnego wskazówek w świetle art. 5 k.p.c. (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, PS 2003, nr 10; **R. Hauser**, *Rozstrzyganie sporów o właściwość między sądami administracyjnymi a powszechnymi* (w:) M. Błachucki, T. Górzyńska (red.), *Aktualne problemy rozgraniczenia właściwości sądów admini-*

stracyjnych i powszechnych, Warszawa 2011; **W. Hermeliński**, *Utrudnienia w dostępie do sądu cywilnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* (w:) A. Malicki, J. Giezek (red.), *Adwokatura a modele procedur sądowych*, t. VI, Warszawa 2013; **P. Hofmański**, *Orzekanie w procesie adhezyjnym o naprawieniu szkody wyrządzonej przez pracownika*, NP 1980, nr 9; **P. Hofmański**, *Powództwo adhezyjne o naprawienie szkody wyrządzonej przez pracownika. Zagadnienia procesowe*, PPK 1986, nr 12; **J. Ignatowicz**, *Droga sądowa w sprawach spółdzielczych w świetle nowego prawa spółdzielczego*, NP 1983, nr 3; **J. Ignatowicz** (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2003; **M. Iżykowski**, *Notarialne poświadczenie dziedziczenia jako rozstrzygnięcie sprawy cywilnej* (w:) P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik (red.), *Proces cywilny. Nauka – kodyfikacja – praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, Warszawa 2012; **J. Jagieła** (w:) A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I. Komentarz do art. 1–366, Warszawa 2016; **J. Jagieła**, *Zgoda osoby fizycznej na wszczęcie postępowania i przystąpienie do niej przez organizację pozarządową*, PS 2015, nr 2; **A. Jakubecki**, *Dochodzenie roszczeń z zakresu prawa własności przemysłowej w postępowaniu cywilnym*, SPP 2010, nr 1–2; **A. Jakubecki** (w:) A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2010; **A. Jakubecki**, *Kontra dyktoryjność a poznanie prawdy w procesie cywilnym w świetle zmian kodeksu postępowania cywilnego*, PS 1998, nr 10; **A. Jamróz**, *Przewlekłość postępowania jako naruszenie prawa do sądu* (w:) A. Jamróz (red.), *Państwo prawa, parlamentaryzm, sądownictwo konstytucyjne. Pamięci Profesora Zdzisława Czeszejki-Sochackiego*, Białystok 2012; **B. Janiszewska**, *Dochodzenie naprawienia szkody wyrządzonej zmianą stanu wody*, PS 2009, nr 11–12; **J. Jankowski**, *Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej*, AUL 1982, nr 9; **J. Jankowski**, *Dążenie do poznania prawdy w postępowaniu cywilnym*, AUL 2014, nr 73; **J. Jankowski**, *Dopuszczalność drogi egzekucji sądowej*, PPE 2015, nr 2; **J. Jankowski**, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach o odszkodowanie dochodzone w trybie art. 160 § 5 k.p.a.*, Pal. 1985, nr 9; **J. Jankowski**, *Ewolucja unormowań i poglądów doktryny na temat wypadków czasowej niedopuszczalności drogi sądowej* (w:) J. Gudowski, K. Weitz (red.), *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, Warszawa 2011; **J. Jankowski**, *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego*, cz. I, *Postępowanie rozpoznawcze*, M. Praw. 2004, nr 19; **J. Jankowski**, *Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego. Część I. Postępowanie rozpoznawcze (1)*, M. Praw. 2012, nr 1; **J. Jankowski**, *Postępowanie wewnątrzspółdzielcze a dopuszczalność drogi sądowej*, AUL 1978, nr 42; **M. Jaśkowska**, *Konstytucyjnoprawne podstawy sądownictwa powszechnego i administracyjnego oraz delimitacja właściwości tych sądów* (w:) M. Błachucki, T. Górzyńska (red.), *Aktualne problemy rozgraniczenia właściwości sądów administracyjnych i powszechnych*, Warszawa 2011; **M. Jaślikowski**, *Pozostawienie powództwa cywilnego bez rozpoznania na podstawie art. 415 § 3 k.p.k.*, PS 2007, nr 6; **A. Jaworski**, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym przed Sądem Najwyższym*, PPC 2011, nr 3; **A. Jaworski**, *Uprawnienia prokuratora w postępowaniu cywilnym w przyszłym kodeksie cywilnego – propozycja podstawowych założeń* (w:) K. Markiewicz, A. Torbus (red.), *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29 września 2013 r.)*, Warszawa 2014; **G. Jędrejek**, *Dopuszczalność powództwa cywilnego do dochodzenia wynagrodzenia za przechowanie rzeczy ruchomych zajętych w trakcie postępowania karnego*, Studia Prawnicze KUL 2007, nr 2–3; **J. Jodłowski** (w:) J. Jodłowski, K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 1, Warszawa 1989; **J. Jodłowski**, *Uznanie i wykonanie zagranicznych orzeczeń sądowych w Polsce na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Warszawa 1977; **J. Jodłowski**, **Z. Resich**, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1987; **B. Kaczmarek-Templin**, *Zasada jawności a informatyzacja postępowania cywilnego – wybrane aspekty* (w:) Ł. Błaszczak (red.), *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, Wrocław 2015; **A. Kafarski**, *Akcja cywilna w procesie karnym*, Warszawa 1972; **A. Kafarski**, *Zagadnienie mocy wiążącej prawomocnych wyroków karnych w procesie cywilnym*, PiP 1961, z. 7; **A. Kaftal**, *Powództwo cywilne w procesie karnym*, Warszawa 1975; **A. Kallaus**, *Konsekwencje prawne zmiany przepisu art. 3 k.p.c. w postępowaniu procesowym*, M. Praw. 1997, nr 4; **B. Karolczyk**, *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywil-*

nym przed sądem pierwszej instancji, Warszawa 2013; **P. Kasprzyk**, *Postępowanie w sprawie badania wypadku lotniczego a postępowanie cywilne*, PS 2009, nr 4; **T. Kielkowski**, *Czy organy administracji publicznej rozstrzygają sprawy cywilne*, PiP 1997, z. 8; **K. Kijowski, W. Papis**, *Rola prokuratora w postępowaniu cywilnym w świetle zmian ustrojowych prokuratury oraz transformacji ustrojowej Polski w latach 1989–2015*, Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury 2015, nr 3; **A. Kisielewicz**, *Właściwość sądów administracyjnych i sądów powszechnych w sprawach konkursów na stanowisko* (w:) M. Błachucki, T. Górzyńska (red.), *Aktualne problemy rozgraniczenia właściwości sądów administracyjnych i powszechnych*, Warszawa 2011; **A. Klich**, *Prawo dostępu do sądu – rozważania na tle informatyzacji postępowania cywilnego* (w:) M. Boratyńska (red.), *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, Warszawa 2016; **J. Klich-Bartoszek**, *Glosa do wyroku SN z dnia 16 czerwca 1967 r., III PRN 9/67*, OSPiKA 1968, z. 12, poz. 263; **C.P. Klak**, *Wpływ prawomocnego wyroku skazującego na postępowanie cywilne*, Ius et Administratio 2004, nr 2; **C.P. Klak**, *Wyrok nakazowy a postępowanie cywilne*, Pal. 2004, nr 11–12; **M. Kłopotcka**, *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, AUWr. PPIA 2007, nr 76; **K. Knoppek**, *Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym*, Pal. 2005, nr 1–2; **J. Kochanowski**, *Przestępstwa kwalifikowane przez następstwa*, PiP 1972, z. 1; **K. Kolasiński**, *Rozpoznawanie spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1989; **K. Kołakowski**, *Dowodzenie w procesie cywilnym*, Warszawa 2000; **T. Kordys**, *Rzeczywista realizacja prawa do sądu a odrębne postępowanie gospodarcze. Aspekty konstytucyjnoprawne*, Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka 2010, nr 13; **A. Kościółek**, *Udział organizacji pozarządowych w postępowaniu cywilnym w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego z 16 września 2011 r.*, M. Praw. 2012, nr 21; **A. Kościółek, A.M. Arkuszewska**, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym. Uwagi de lege lata i de lege ferenda* (w:) K. Markiewicz, A. Torbus (red.), *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29 września 2013 r.)*, Warszawa 2014; **J. Krajewski**, *Stosunek procesu do postępowania nieprocesowego*, Acta Universitatis Nicolai Copernici 1967, nr VII; **J. Krajewski**, *Środki zmierzające do doskonalenia poziomu i sprawności postępowania cywilnego oraz ograniczenia społecznych kosztów wymiaru sprawiedliwości*, PWS 1973, nr 3; **M. Krok**, *Realizacja zasady prawdy w postępowaniu cywilnym a ciężar dowodu i ciężar argumentacji*, AUL. Folia Iuridica 2014, nr 74; **D. Krzyżanowski**, *Prawnokarne instytucje służące zaspokojeniu roszczeń pokrzywdzonego a dochodzenie roszczeń w procesie cywilnym*, Pal. 2008, nr 9–10; **J. Lapierre**, *Prawo sądu do kształtowania procesu z urzędu według Kodeksu postępowania cywilnego na tle prawnoporównawczym* (w:) A. Marciniak (red.), *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, Łódź 1998; **J. Lapierre**, *Uгода sądowa w polskim prawie cywilnym*, PS 1996, nr 2; **J. Lapierre**, *Uгода sądowa w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1968; **M. Lewandowski**, *Odpowiednie stosowanie przepisów o procesie do postępowania klauzulowego i egzekucyjnego (na tle wybranych orzeczeń sądowych)*, PES 2000, nr 9; **K. Lubiński**, *Istota i charakter działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym*, Toruń 1985; **K. Lubiński**, *Uwagi o terminie „postępowanie nieprocesowe”*, PiP 1986, z. 2; **A. Łazarska**, *O prawdzie jako granicy wolności rozporządzania przez strony faktami w procesie cywilnym*, PS 2008, nr 4; **A. Łazarska**, *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem*, PS 2012, nr 5; **A. Łazarska**, *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013; **A. Machnikowska**, *Sprawność postępowania sądowego w kontekście etosu sędziowskiego* (w:) J. Stelina, A. Szmyt (red.), *Księga Jubileuszowa 45-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego*, GSP 2015, t. XXXIII; **M. Maciejewski**, *Ocena zgodności z prawem faktów z zakresu prawa prywatnego przez organy administracji publicznej w toku wykonywania kompetencji oraz kognicja sądów powszechnych i administracyjnych* (w:) M. Błachucki, T. Górzyńska (red.), *Aktualne problemy rozgraniczenia właściwości sądów administracyjnych i powszechnych*, Warszawa 2011; **M. Manowska**, *Zasada prawdy materialnej w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, Pr. Spółek 1999, nr 12; **M. Manowska**, *Zmiany w Kodeksie postępowania cywilnego wprowadzone w 2004 r.*, PS 2005, nr 5; **K. Mar-**

kiewicz, *Prokurator w postępowaniu cywilnym w ujęciu historycznym* (w:) M. Mikołajczyk, J. Ciągwa, P. Fiedorczyk, A. Stawarska-Rippel, T. Adamczyk, A. Drogoń, W. Organiściak, K. Kuzmich (red.), *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Prof. Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin, Księga II*, Białystok–Katowice 2010; **E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil**, *Władza dyskrecjonalna a ciężar wspierania postępowania i działania z dobrymi obyczajami* (w:) K. Markiewicz, A. Torbus (red.), *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29 września 2013 r.)*, Warszawa 2014; **W. Masewicz**, *Prokurator w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1975; **P. Mazur**, *Formy zbiorowe ochrony prawa osobistego do środowiska*, PiP 2006, z. 5; **J. Mazurek, J. Sieklucki**, *Postępowanie likwidacyjne w sprawach ubezpieczeń gospodarczych a dopuszczalność drogi sądowej (zagadnienia wybrane)*, Pal. 1989, nr 4; **A. Mączyński**, *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji przez sądy*, PiP 2000, z. 5; A. Mączyński, *O tak zwanych wyrokach interpretacyjnych Trybunału Konstytucyjnego* (w:) P. Winczorek (red.), *Teoria i praktyka wykładni prawa. Materiały konferencji naukowej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego z 27 lutego 2004 r.*, Warszawa 2005; **H. Mądrzak**, *Problem aktywności sądu w sferze zbierania i sprawdzania materiału procesowego*, AUWr 1990, nr 1028, Prawo CLXX; **A. Meszorer**, *Stanowisko i czynności procesowe prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957; **J. Metzler**, *Zakres dopuszczalności postępowania cywilnego w sprawach odszkodowawczych objętych prawem wodnym*, NP 1972, nr 9; **A. Miączyński**, *Specyfika postępowania nieprocesowego* (w:) E. Łętowska (red.), *Proces i prawo. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, Warszawa–Kraków–Gdańsk 1989; **M. Michalska-Marciniak**, *Zasada dwuinstancyjności postępowania sądowego a prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (zagadnienia wybrane)* (w:) J. Gudowski, K. Weitz (red.), *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, Warszawa 2011; **Z. Miczek**, *Związanie sądu orzeczeniem wydanym w sprawach karnych oraz w sprawach o wykroczenia*, PS 2004, nr 6; **T. Misiuk**, *Powództwo organizacji społecznych w sprawach dotyczących ochrony środowiska* (w:) M. Jędrzejewska, T. Ereciński (red.), *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Z. Resicha*, Warszawa 1985; T. Misiuk, *Udział organizacji społecznych w ochronie praw obywateli w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972; T. Misiuk, *Współczesne tendencje ochrony interesów zbiorowych i rozproszonych w postępowaniu cywilnym* (w:) E. Łętowska (red.), *Proces i prawo. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, Warszawa–Kraków–Gdańsk 1989; T. Misiuk, *Zadania organizacji społecznych w sądowym postępowaniu cywilnym*, PiP 1966, z. 9; **T. Misiuk-Jodłowska**, *Udział organizacji społecznych w postępowaniu sądowym (uwagi de lege ferenda)*, SI 1994, t. XXI; **W. Miszewski**, *Jawność w procesie cywilnym w związku z przepisami kodeksu postępowania cywilnego*, PPC 1933, nr 1; **J. Misztal-Konecka**, *Jawność postępowania cywilnego ze szczególnym uwzględnieniem elektronicznego postępowania upominawczego*, KPP 2012, z. 3; **E. Modliński**, *Stosunki prawne ubezpieczenia społecznego*, NP 1967, nr 12; **J. Mokry**, *Kryteria rozgraniczenia trybów postępowania cywilnego w sprawach z zakresu prawa spadkowego*, AUWr 1990, nr 186; **J. Możdżanowski**, *Przeglądanie akt przez pracowników kancelarii adwokackich*, Gł. S. 1938, nr 11; **K. Mularczyk, H. Drynkorn**, *Specyfika rozstrzygania sporów przez Komisję Rozjemczą oraz charakter prawny jej decyzji w świetle dopuszczalności drogi sądowej*, ADR 2014, nr 2; **T. Müller, Z. Zwolak**, *Prawo łowieckie z komentarzem*, Warszawa 1998; **B. Nita**, *Instytucja świadka koronnego a dochodzenie roszczeń cywilnych przez pokrzywdzonego przestępstwem*, CPKiNP 2002, nr 2; **J. Nowińska**, *Status prawny powoda cywilnego w procesie karnym*, Kraków 2007; **A. Oklejak**, *Organizacje społeczne ludu pracującego w świetle przepisów k.p.c.*, ZNUJ 1971, nr 51; **A. Oleszko**, *Dominująca pozycja prokuratora w procesie cywilnym o ustalenie nieważności czynności prawnej sporządzonej przez podejrzanego notariusza jako funkcjonariusza publicznego*, Rej. 2015, nr 1; **M. Orecki**, *Kilka uwag na temat drogi sądowej dla roszczeń wynikających z ustawy o spłacie przez Skarb Państwa roszczeń podwykonawców w sektorze budowlanym*, PS 2015, nr 6; **M. Osowska-Grzelak**, *Wzajemna relacja postępowań odrębnych występujących w procesie cywilnym w ujęciu ogólnym*, cz. I, M. Praw. 2008,

nr 13; M. Osowska-Grzelak, *Wzajemna relacja postępowań odrębnych występujących w procesie cywilnym w ujęciu ogólnym*, cz. II, M. Praw. 2008, nr 14; **P. Osowy**, *Aktywność informacyjna sądu a ustawowe granice pomocy stronie – rozważania na tle art. 5 k.p.c.*, Rej. 2003, nr 7–8; P. Osowy, *Kontrola administracji publicznej w sądowym postępowaniu cywilnym (zarys problematyki)* (w:) J. Posłuszny, Z. Czarnik, R. Sawuła (red.), *Instytucje procesu administracyjnego i sądownoadministracyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ludwikowi Żukowskiemu*, Przemysł–Rzeszów 2009; P. Osowy, *Postępowanie administracyjne jako przykład procedury poprzedzającej postępowanie cywilne i jego wpływ na ochronę praw jednostki (wybrane zagadnienia)*, PS 2004, nr 9; P. Osowy, *Zapobieganie przewlekłości postępowania cywilnego z uwzględnieniem znaczenia zasady koncentracji materiału procesowego (zagadnienia wybrane)*, Rej. 2002, nr 11; **A. Ostrowska**, *Spór o właściwość sądową w sprawach ustalania wysokości dotacji oświatowych*, *Finanse Komunalne* 2015, nr 3; **L. Ostrowski**, *Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej*, Pal. 1984, nr 11; L. Ostrowski, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, NP 1967, nr 12; L. Ostrowski, *O kwestiach prejudycjalnych w procesie cywilnym (problematyka związana z art. 177 k.p.c.)*, Pal. 1965, nr 11; **E. Ott**, *O przedmiocie postępowania sądowego w cywilnych sprawach spornych*, PPIA 1898; **L. Peiper**, *Zakres wpływu wyroku karnego na wyrok cywilny. Przyczynek do wykładni art. 7 k.p.c.*, PPC 1935, nr 20; **M. Pełczyński**, *Prekluzja w zgłaszaniu twierdzeń i dowodów w I instancji w postępowaniu zwykłym, w sprawach gospodarczych, nakazowym, upominawczym i uproszczonym*, M. Praw. 2004, nr 7; **P. Pest**, *Sąd polubowny a wymiar sprawiedliwości i prawo do sądu*, *Acta Erasmiana III. Prace prawnicze*, Wrocław 2012; **K. Piasecki**, *Dopuszczalność drogi sądowej w postępowaniu przed sądami powszechnymi i Sądem Najwyższym w sprawach cywilnych*, PWS 1981, nr 2; K. Piasecki (w:) J. Jodłowski, K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 1, Warszawa 1989; K. Piasecki, *Nadużycie praw procesowych przez strony*, Pal. 1960, nr 11; K. Piasecki, *Niektóre aspekty uzasadnienia wpływu postępowania i wyroku karnego na postępowanie cywilne* (w:) *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967; K. Piasecki, *Prawda w procesie cywilnym*, NP 1989, nr 2–3; K. Piasecki, *Procedury poprzedzające sądowe postępowanie cywilne*, Pal. 1985, nr 7–8; K. Piasecki, *Przewlekłość sądowego postępowania w sprawach cywilnych, przyczyny i środki zaradcze*, NP 1989, nr 2–3; K. Piasecki, *Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i wyrok cywilny*, Warszawa 1970; K. Piasecki, *Z zagadnień stosunku postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego* (w:) E. Łętowska (red.), *Proces i prawo. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, Warszawa–Kraków–Gdańsk 1989; **M. Piekarski**, *Przedstawienie przez organizację społeczną ludu pracującego sądowi w postępowaniu cywilnym poglądu istotnego dla sprawy*, PiP 1967, z. 4–5; M. Piekarski, *Stosunek postępowania nie-spornego do spornego*, PN 1949, nr 3–4; **H. Pietrzkowski**, *Prawo do rzetelnego procesu w świetle zmiennej procedury cywilnej*, PS 2005, nr 10; **J. Pietrzykowski**, *Powództwo adhezyjne oraz zasądzenie odszkodowania z urzędu*, Warszawa 1969; **K. Pietrzykowski**, *O tak zwanych „interpretacyjnych” wyrokach Trybunału Konstytucyjnego*, PS 2004, nr 3; **T. Pietrzykowski**, **B. Wojciechowski**, *Równość, prawda i sprawiedliwość w procesie cywilnym. Rozważania na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, Pal. 2004, nr 9–10; **M. Piórkowska**, *Kilka refleksji w związku z udziałem prokuratora w postępowaniu cywilnym*, PUG 1993, nr 5; **M.G. Plebanek**, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012; M.G. Plebanek, *Nadużycie praw procesowych w postępowaniu cywilnym – zagadnienia ogólne*, SP 2012, nr 1; **P. Pogonowski**, *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005; **P. Polz**, **K. Jędrzejczak**, *Odszkodowanie dla pasażerów opóźnionych/odwołanych lotów na gruncie rozporządzenia (WE) nr 261/2004 – droga administracyjna czy cywilnoprawna?*, R. Pr. 2014, nr 145 (dodatek naukowy); **S. Prutis**, *Właściwość sądu w sprawie odwołania dyrektora samorządowej instytucji kultury* (w:) B. Cudowski, J. Iwulski (red.), *Z aktualnych zagadnień prawa pracy i zabezpieczenia społecznego. Księga jubileuszowa Profesora Waleriana Sanetry*, Białystok 2013; **M. Przysucha**, *Prawo do sądu i zasada równości wobec procesowej zasady sprawiedliwości* (w:) R.M. Czarny, K. Spryszak (red.), *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Zagadnienia prawa konstytucyjnego. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Jaskierni*, Toruń 2012; **P. Razowski**, *Nie-*

dopuszczalność drogi sądowej w postępowaniu sędowoadministracyjnym, Warszawa 2015; **Z. Resich**, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Warszawa 1962; Z. Resich, *Droga sądowa*, NP 1973, nr 7–8; Z. Resich, *Podmioty procesu w nowym Kodeksie postępowania cywilnego*, NP 1966, nr 9; Z. Resich, *Poznanie prawdy w procesie cywilnym*, Warszawa 1958; **J. Rodziejewicz**, *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, Gdańsk 2000; **T. Romer**, *Właściwość sądów administracyjnych i sądów powszechnych w sprawach z zakresu prawa pracy* (w:) M. Błachucki, T. Górzyńska (red.), *Aktualne problemy rozgraniczenia właściwości sądów administracyjnych i powszechnych*, Warszawa 2011; **F. Rosengarten**, *Powództwo adhezyjne o symboliczną złotówkę*, NP 1973, nr 9; **S. Rożek**, *Sprawność postępowania cywilnego – uwagi praktyczne i postulaty de lege ferenda*, M. Praw. 2006, nr 21; **J. Rundstein**, *Powództwo cywilne na podstawie kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1929; **P. Rylski**, *Aktywność sądu w zakresie zbierania materiału faktycznego sprawy w przygotowawczej fazie postępowania cywilnego (art. 207 § 2 i 3 k.p.c.)* (w:) H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, Warszawa 2009; P. Rylski, *Działanie sądu z urzędu a podstawa faktyczna wyroku cywilnego*, Warszawa 2009; P. Rylski, *Moc wiążąca wyroku karnego skazującego a sytuacja procesowa osoby trzeciej (art. 11 zdanie drugie k.p.c.)*, PPC 2010, nr 1; **P. Rylski, T. Zembrzusi**, *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, PS 2006, nr 6; **J. Rzucidło**, *Wybrane aspekty prawa do sądu w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, PPIA 2010, nr LXXXIII; **E. Samborski**, *Dochodzenie roszczeń cywilnych w procesie karnym*, Warszawa 2000; **W. Sanetra**, *Właściwość sądów powszechnych (sądów pracy i ubezpieczeń społecznych) i sądów administracyjnych w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych* (w:) M. Błachucki, T. Górzyńska (red.), *Aktualne problemy rozgraniczenia właściwości sądów administracyjnych i powszechnych*, Warszawa 2011; **G. Sarnes**, *Administracyjny a cywilnoprawny tryb dochodzenia roszczeń odszkodowawczych i zadośćuczynienia za zdarzenia medyczne*, PPP 2014, nr 3; **M. Sawczuk**, *Powództwo prokuratora a prawo naturalne* (w:) A. Dębiński, K. Orzeszyna, M. Sitarz (red.), *Ecclesia et status. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej Profesora Józefa Krukowskiego*, Lublin 2004; M. Sawczuk, *Problem aktywności stron („vigilantibus iura scripta sunt”) w postępowaniu cywilnym*, ZNUJ. Prace z zakresu prawa cywilnego i praw na dobrach niematerialnych, Warszawa–Kraków 1973, nr 1; **G. Sibiga**, *Właściwość sądów administracyjnych i powszechnych w sprawach z zakresu dostępu do informacji publicznej* (w:) M. Błachucki, T. Górzyńska (red.), *Aktualne problemy rozgraniczenia właściwości sądów administracyjnych i powszechnych*, Warszawa 2011; **W. Siedlecki** (w:) Z. Resich, W. Siedlecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1969; W. Siedlecki (w:) Z. Resich, W. Siedlecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1975; W. Siedlecki, *O przewlekłości sądowego postępowania cywilnego*, NP 1987, nr 2; W. Siedlecki, *O usprawnienie i zwiększenie efektywności sądowego postępowania cywilnego*, NP 1970, nr 4; W. Siedlecki, *Stosunek postępowania karnego do postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania cywilnego*, Pal. 1966, nr 9; W. Siedlecki, *Stosunek postępowania spornego do niespornego*, PiP 1949, z. 2; W. Siedlecki, *Zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelné zasady procesu cywilnego w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, ZNIBPS 1978, nr 10; W. Siedlecki, *Zasady wyrokowania w procesie cywilnym*, Warszawa 1957; W. Siedlecki, *Z problematyki ugody sądowej*, ZNUJ. Prace z wynalazczości i ochrony własności intelektualnej 1985, nr 41; **J. Sobkowski**, *Wyrok karny w polskim procesie cywilnym de lege lata i de lege ferenda*, NP 1958, nr 12; **M. Sorysz**, *Udział organizacji pozarządowych w postępowaniu z zakresu prawa pracy*, SPPiPS 2013, nr 1; M. Sorysz, *Udział prokuratora w sprawach z zakresu prawa pracy*, SPPiPS 2014, nr 1; **M. Stawnowska-Rippel**, *Poznanie prawdy w procedurze cywilnej w świetle prac sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP*, Z Dziejów Prawa, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego 2009, nr 2; **K. Stefko**, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1956; **B. Stelmachowski**, *Zagadnienie przyspieszenia postępowania w polskiej i niemieckiej procedurze cywilnej*, PPC 1936, nr 24; **J. Studzińska**, *Postulat szybkości postępowania a właściwe przygotowanie postępowania dla realizacji zasady kontra-*

dyktoryjności (w:) K. Markiewicz, A. Torbus (red.), *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29 września 2013 r.)*, Warszawa 2014; **M. Sychowicz** (w:) K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego, t. I. Komentarz do art. 1–366*, Warszawa 2010; **M. Sychowicz** (w:) A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego, t. I. Komentarz do art. 1–366*, Warszawa 2014; **M. Sychowicz**, *Podstawy przekazania spraw cywilnych do trybu nieprocesowego*, NP 1969, nr 10; **K. Szafrąńska**, *Proces adhezyjny w k.p.k. z 1997 r.* (w:) L. Bogunia (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. III, Wrocław 1998; **I. Szaniawska**, *Zakres podmiotowy pojęcia „organizacja pozarządowa”*, St. Prac. 2005, nr 2; **R. Szczepaniak**, *Sens i nonsens podziału na prawo publiczne i prywatne (na kanwie uchwały SN)*, PiP 2013, z. 5; **T. Szczurowski**, *Dyskrecjonalna władza sądu gospodarczego po nowelizacji k.p.c.*, M. Praw. 2013, nr 16; **R. Szostak**, *Prawo do sądu w zakresie sporów związanych z udzieleniem zamówień publicznych*, Państwo i Społeczeństwo 2010, nr 1; **A. Szpunar**, *Powództwo o symboliczną złotówkę*, NP 1973, nr 2; **M. Szymura**, **R. Jamróży**, *Kontradiktoryjność i prawda w procesie cywilnym*, Pal. 2011, nr 5–6; **Z. Świeboda**, *Koncentracja i wykorzystanie dowodów w postępowaniu cywilnym (rozpoznawczym)*, ZNIBPS 1979, nr 11; **Z. Świeboda**, *Rozstrzyganie sporów z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, NP 1985, nr 6; **J. Świeczkowski**, *Zakres stosowania art. 5 k.p.c. w postępowaniu egzekucyjnym (zagadnienia wybrane)*, PES 2003, nr 9–10; **M. Taruffo**, *Prawda sądowa i powoływanie się na fakty w postępowaniu cywilnym*, SP 1985, nr 3–4; **A. Torbus** (red.), *Mediacja w sprawach gospodarczych. Praktyka – teoria – perspektywy*, Warszawa 2015; **R. Trzaskowski**, *Kompetencja sądu do ustalania nieważności czynności prawnych będących przejawem nadużywania pozycji dominującej oraz nieważności porozumień ograniczających konkurencję*, Pal. 2009, nr 9–10; **P. Tuleja**, *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności*, Kraków 2003; **J. Tu-rek**, *Uгода w procesie cywilnym*, M. Praw. 2005, nr 2; **A. Tyc**, *Ograniczenia zasady prawdy materialnej w postępowaniu cywilnym* (w:) D. Gil, I. Butryn, A. Jakiela, K.M. Woźniak (red.), *Współczesne problemy wymiaru sprawiedliwości*, Lublin 2012; **M. Uliasz**, *Udział organizacji społecznych w postępowaniu cywilnym* (w:) K. Markiewicz (red.), *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 2011; **A. Wach**, *Kształtowanie się zakresu drogi sądowej w sprawach cywilnych*, NP 1980, nr 10; **A. Wach**, *Prawo do sądu w sprawach sportowych*, SI 2008, t. XLVIII; **M. Wali-górski**, *Gwarancje wykrycia prawdy w procesie cywilnym*, PiP 1953, z. 8–9; **E. Warzocha**, *Problematyka sprawności postępowania rozpoznawczego w sprawach cywilnych* (w:) A. Nowak (red.), *Wokół problematyki cywilnoprosesowej. Studium teoretycznoprawne. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Korzana*, Katowice 2001; **A. Wasilewski**, *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych*, PS 2001, nr 9; **E. Waśkowski**, *System procesu cywilnego*, Wilno 1932; **A. Ważny**, *Powództwo adhezyjne – analiza stosowania*, WPP 2008, nr 4; **K. Weitz**, *Między systemem dyskrecjonalnej władzy sędziego a systemem prekluzji – ewolucja regulacji prawa polskiego* (w:) H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, Warszawa 2009; **K. Weitz**, *System koncentracji materiału procesowego według projektu zmian Kodeksu postępowania cywilnego* (w:) K. Markiewicz (red.), *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 2011; **K. Weitz**, *Związanie sądu granicami żądania w procesie cywilnym* (w:) J. Gudowski, K. Weitz (red.), *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1 Warszawa 2011; **E. Wengerek**, *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1958; **E. Wengerek**, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do części drugiej kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 1998; **E. Wengerek**, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym w świetle polskiej literatury prawniczej*, SC 1963, t. III; **E. Wengerek**, *Zakres sądowej ochrony w sprawach cywilnych*, PiP 1975, z. 3; **R. Wieruszewski**, *Prawo do sądu w międzynarodowym prawie praw człowieka oraz prawie UE – wybrane zagadnienia* (w:) T. Gardocka, J. Sobczak (red.), *Zawody prawnicze*, Toruń 2010; **R. Więckowski**, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Kraków 1991; **R. Więckowski**, *Sądowe dochodzenie roszczeń a postępowanie przedsądowe*, PiP 1990, z. 2; **A. Wilczyńska**,

Sprawa z zakresu administracji publicznej na tle pojęć sprawy administracyjnej i sprawy cywilnej – zagadnienia teoretycznoprawne, ZNSA 2008, nr 5; **P. Wiśniewski**, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Toruń 2014; **T. Wiśniewski**, *O aktualności koncepcji bezwzględnej nieważności niektórych decyzji administracyjnych*, PS 2002, nr 6; **T. Wiśniewski**, *Problematyka dopuszczalności drogi sądowej z punktu widzenia rozgraniczenia tej drogi od postępowania administracyjnego* (w:) K. Markiewicz, A. Torbus (red.), *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierz* (26–29 września 2013 r.), Warszawa 2014; **T. Wiśniewski**, *Udział prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Prok. i Pr. 1997, nr 10 i 11; **S. Włodyka**, *Powództwo prokuratora w procesie cywilnym*, Warszawa 1957; **S. Włodyka**, *Udział prokuratora w świetle nowego ustawodawstwa*, NP 1966, nr 9; **A. Włosińska**, *Prawo do sprawiedliwego procesu cywilnego w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka* (w:) P. Pogonowski, P. Cioch, E. Gapska i J. Nowińska (red.), *Współczesne przemiany postępowania cywilnego*, Warszawa 2010; **T. Wojciechowski**, *Charakter prawny ugody sądowej*, PS 2001, nr 6; **A. Wróbel**, *Dostęp stron do akt sądowych w elektronicznym postępowaniu upominawczym – problemy praktyczne*, M. Praw. 2011, nr 15; **M. Wrzolek-Romańczuk**, *Charakter prawny obowiązku wycofania postępowania wewnątrzspółdzielczego*, Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy 1987, nr 2; **M. Wrzolek-Romańczuk**, *Wybrane zagadnienia z pogranicza postępowania wewnątrzspółdzielczego i sądowego*, Pal. 1989, nr 1; **W. Zatorski**, *Wpływ zatarcia skazania i zarządzenia wykonania kary na związanie sądu cywilnego wyrokiem skazującym z obowiązkiem naprawienia szkody oraz egzekucję tego obowiązku*, PPE 2015, nr 1; **Z. Zawadzka**, *Formy udziału prokuratora w postępowaniu cywilnym*, Prok. i Pr. 2009, nr 10; **T. Zembrzusi**, *Droga sądowa w sprawie o ustalenie wysokości opłaty rocznej na użytkowanie wieczyste*, M. Praw. 2011, nr 23; **T. Zembrzusi**, *Droga sądowa w sprawie o zwrot kwoty wypłaconej podatnikowi na podstawie nieważnej decyzji organu kontroli skarbowej*, M. Praw. 2014, nr 23; **T. Zembrzusi**, *Pouczenie strony występującej w procesie cywilnym bez zawodowego pełnomocnika co do wnoszenia środków zaskarżenia* (w:) M. Boratyńska (red.), *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, Warszawa 2016; **T. Zembrzusi**, *Rola Prokuratora Generalnego w cywilnym postępowaniu kasacyjnym*, Prok. i Pr. 2006, nr 2; **A. Zieliński**, *Zakaz zamykania drogi sądowej (art. 77 ust. 2 Konstytucji) a postępowanie cywilne*, PPC 2012, nr 3; **J. Zimmermann**, *Z problematyki sporów kompetencyjnych między organami administracji państwowej a sądami*, PiP 1989, z. 3; **R. Zyzik**, *Spójność czy prawda. Rola reguły „istnieje tylko to, co widzisz” w postępowaniu cywilnym*, PS 2015, nr 5; **W. Żukowski**, *Cieężar wspierania postępowania w projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, przygotowanym przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego* (w:) K. Markiewicz (red.), *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 2011.

Art. 1. [Sprawa cywilna]

Kodeks postępowania cywilnego normuje postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz w innych sprawach, do których przepisy tego Kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych (sprawy cywilne).

Spis treści

Pojęcie sprawy cywilnej	31
Sprawa cywilna w ujęciu materialnym	32
Sprawa cywilna w ujęciu formalnym	33

Sprawy gospodarcze	35
Sprawy cywilne – zagadnienia szczegółowe	54
Kryteria oceny sprawy cywilnej	55
Postępowanie sądowe w sprawach cywilnych	56

Pojęcie sprawy cywilnej

1. Artykuł 1 zawiera prawną, regulacyjną definicję „sprawy cywilnej” jako przedmiotu sądowego postępowania cywilnego, a więc tego, co jest rozpoznawane (załatwiane) przez sąd w postępowaniu cywilnym. Ustawodawca w sposób wyczerpujący wymienia w treści przepisu rodzaje spraw, które uznaje za „sprawy cywilne”, przy czym posługuje się dwoma odrębnymi kryteriami kwalifikacyjnymi. W związku z tym można rozróżnić sprawy cywilne w znaczeniu materialnym, tj. wynikające ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz z prawa pracy, a także sprawy cywilne w znaczeniu formalnym, które nie są ze swej istoty sprawami cywilnymi, jednak uchodzą za takie przez to, że ich rozpoznawanie odbywa się według przepisów kodeksu postępowania cywilnego (np. sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz niektóre sprawy administracyjne).

Szerszy, autonomiczny zakres ma pojęcie „sprawa” w ujęciu konstytucyjnym. Przez sprawy w znaczeniu określonym w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP należy rozumieć również sprawy, które nie są sprawami cywilnymi, sądowoadministracyjnymi lub karnymi; sprawy te – niemieszczące się (z jakichkolwiek powodów, np. na skutek niedostatków legislacyjnych) w definicji sprawy cywilnej lub sądowoadministracyjnej – są rozpoznawane przez sąd w postępowaniu cywilnym na podstawie art. 177 w zw. z art. 77 ust. 2 i art. 45 ust. 1 Konstytucji RP (por. postanowienie SN z dnia 19 grudnia 2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005, nr 2, poz. 31). Na skutek tego pojęcie „droga sądowa” w rozumieniu prawa postępowania cywilnego ulega poszerzeniu o sprawy niebędące sprawami cywilnymi ani w sensie materialnym, ani formalnym.

W orzecnictwie Trybunału Konstytucyjnego pojęcie „sprawa” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP zostało opisane najpełniej w uzasadnieniu wyroku z dnia 27 maja 2008 r., SK 57/06 (OTK-A 2008, nr 4, poz. 63); Trybunał stwierdził, że pojęcie „sprawa” w tym rozumieniu obejmuje wszystkie sytuacje – bez względu na regulacje procesowe lub ich brak – w których pojawia się konieczność rozstrzygnięcia o prawach danego podmiotu („każdego”), a jednocześnie natura danego stosunku prawnego wyklucza arbitralność rozstrzygnięcia o sytuacji prawnej podmiotu przez drugą stronę tego stosunku. Innymi słowy, „sprawa”, o jakiej mowa, to określone zadanie sądu polegające na prawnej kwalifikacji konkretnego stanu faktycznego w celu wydania indywidualnej normy rozstrzygającej o prawach lub obowiązkach określonego podmiotu (adresata). Bez znaczenia dla konstytucyjne-

go rozumienia pojęcia „sprawa” i jej „rozpatrzenia” jest to, jaki charakter ma sprawa podlegająca kwalifikacji prawnej sądu, co wiąże się z naturą stanu faktycznego; jego elementami mogą być zarówno działania ludzkie, zdarzenia przyrodnicze, jak i np. rozstrzygnięcia indywidualne i konkretne uprawnionego (kompetentnego) organu. Istotne jest, że wszystkie elementy stanu faktycznego dotyczą konkretnej sprawy i tworzą pewną całość związaną z podmiotem, którego uprawnienia lub obowiązki będą określone w wyniku kwalifikacji prawnej stanu faktycznego.

Obok spraw cywilnych oraz spraw w ujęciu konstytucyjnym występują jeszcze sprawy, które wymykają się temu podziałowi, co oznacza, że pozostają poza zakresem prawa do sądu. Chodzi o sprawy niemające cech sporu prawnego, nieoparte na stosunkach cywilnoprawnych, administracyjnych (publicznoprawnych) lub niedotyczące zasadności zarzutów prawnokarnych ani też nieodnoszone do ochrony wolności konstytucyjnych, a mimo to przedstawiane pod osąd. Dla takich „spraw” droga sądowa, w jakimkolwiek przejawie, jest niedopuszczalna, nie mieszczą się one bowiem w konstytucyjnym ujęciu prawa do sądu. Mówiąc inaczej, prawo do sądu nie przysługuje w sprawie, która jest w istocie tylko pozorem sprawy (w ujęciu konstytucyjnym albo sądowym); w takiej sytuacji podjęcie sądowej ochrony określonych interesów nie jest w ogóle możliwe (por. postanowienie SN z dnia 18 listopada 2008 r., II CSK 303/08, OSNC-ZD 2009, nr C, poz. 72 z głosem T. Zimnej, LEX nr 487512). Nie można z powagą podchodzić także do spraw (roszczeń, żądań), które są absurdalne, irracjonalne albo mają wymiar żartobliwy (por. J. Gudowski, *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na pojęcie dopuszczalności drogi sądowej* (w:) T. Ereciński, K. Weitz (red.), *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego*, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r., Warszawa 2010, s. 426).

Sprawa cywilna w ujęciu materialnym

- Przez sprawę cywilną w ujęciu materialnym należy rozumieć taką sprawę, w której ochrona prawna sprowadza się do wywołania skutku w zakresie stosunku cywilnoprawnego *sensu largo*, a więc stosunku osobistego, rodzinnego lub majątkowego, którego podmioty – na wypadek sporu – występują jako równoprawni partnerzy. Jeżeli choćby jeden z nich uzyskuje pozycję organu działającego z mocy swej władzy zwierzchniej, to stosunek taki nie jest stosunkiem cywilnoprawnym (por. orzeczenie TK z dnia 12 kwietnia 1989 r., Uw 9/88, OTK 1989, poz. 9; także orzeczenie SN z dnia 13 maja 1958 r., 2 CR 384/58, OSPiKA 1960, z. 3, poz. 69 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1961, z. 2, s. 296 i E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1961, nr 3, s. 316). Sprawami cywilnymi ze swej natury są zatem – w rozumieniu art. 1 – sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy (por. też art. 242 § 1 k.p.).

W wyroku z dnia 10 lipca 2000 r., SK 12/99 (Dz. U. Nr 55, poz. 665), Trybunał Konstytucyjny uznał, że art. 1 jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, jeżeli jest „rozumiany w ten sposób, iż w zakresie pojęcia sprawy cywilnej nie mogą się mieścić roszczenia dotyczące zobowiązań pieniężnych, których źródło stanowi decyzja administracyjna”. Wyrok ten – pomijając jego interpretacyjny, niewiążący charakter – nie ma większego znaczenia dla praktyki sądowej, gdyż w judykaturze ani w doktrynie nie jest kwestionowany pogląd, że decyzja administracyjna (akt administracyjny), jeżeli to wynika z przepisu ustawy, może stanowić źródło zobowiązań prywatnoprawnych (por. np. uzasadnienie orzeczenia SN z dnia 7 maja 1960 r., 3 CR 812/59, OSN 1961, nr II, poz. 53). Można więc stwierdzić, że w praktyce sądowej art. 1 nie jest i nigdy nie był rozumiany w ten sposób, jaki wynika z przytoczonego wyroku TK. Innym zagadnieniem natomiast jest – rozstrzygana *ad casum* – kwestia, czy konkretne zobowiązanie (*scil.* zobowiązanie pieniężne) wynikające z decyzji administracyjnej jest zobowiązaniem ze stosunków, o których mowa w art. 1, a zatem, czy sprawa, której przedmiotem jest to zobowiązanie, jest sprawą cywilną oraz czy droga sądowa w tej sprawie jest dopuszczalna (por. uwagi do art. 2; por. także uchwałę SN z dnia 26 maja 1995 r., I PZP 13/95, OSNAPiUS 1995, nr 23, poz. 286 z glosami P. Winczorka, PiP 1996, z. 2, s. 101, W. Skrzydły i A. Wąska, Prz. Sejm. 1996, nr 2, s. 292 oraz P. Tulei, PS 1997, nr 2, s. 91, a także z omówieniem A. Stelmachowskiego, *Sąd Najwyższy kontra Trybunał Konstytucyjny – czyli spór o wykładnię*, PS 1996, nr 2, s. 3 i J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1998, nr 6, s. 63, nawiązującą krytycznie do uchwały TK z dnia 25 stycznia 1995 r., W 4/94, Dz. U. Nr 14, poz. 67).

Sprawa cywilna w ujęciu formalnym

3. Do spraw cywilnych w ujęciu formalnym, w tym także tych, które w art. 1 zostały określone jako „inne”, należy przykładowo zaliczyć sprawy:
 - 1) z zakresu ubezpieczeń społecznych, które są ze swego źródła i natury sprawami o charakterze administracyjnym; w tej kwestii jednak nie ma pełnej zgody w piśmiennictwie, a problem dodatkowo się komplikuje po wejściu w życie reformy ubezpieczeń społecznych (za administracyjnym charakterem tych spraw opowiadają się np. E. Modliński, *O charakterze stosunków prawnych ubezpieczenia społecznego*, NP 1967, nr 12, s. 1605; T. Ereciński, *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego*, PiP 1986, z. 4, s. 22 oraz R. Więckowski, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Kraków 1991, s. 46; przeciwnego zdania są natomiast np. Z. Świeboda, *Rozstrzyganie sporów z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, NP 1985, nr 6, s. 27 oraz K. Kolasiński, *Rozpoznawanie spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 1989, s. 49 i n.; por. też uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 26 marca 1982 r., III CZP 61/80, OSNCP 1982, nr 11–12, poz. 161 z glosą J. Ławrynowicza, NP 1984, nr 2, s. 120 oraz z omówieniem E. Wiśniewskiej, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1998, nr 6, s. 63).

- nictwa, Probl. Praw. 1983, nr 10, s. 44 i J. Ławrynowicza, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1983, nr 9–10, s. 133, w której przyjęto, że stosunki prawne z zakresu ubezpieczeń społecznych nie mają charakteru cywilnoprawnego);
- 2) z zakresu przepisów o przedsiębiorstwach państwowych i samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (art. 691¹–691⁹ k.p.c. oraz art. 63 u.p.p.; art. 42 i 44–46 ustawy z dnia 25 września 1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1543; por. także art. 2 ust. 2 pkt 4 i 5 u.r.s.s.g. oraz art. 5c ust. 5–6 ustawy z dnia 8 sierpnia 1996 r. o zasadach wykonywania uprawnień przysługujących Skarbowi Państwa, tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 154);
 - 3) o uchylenie uchwały walnego zgromadzenia spółdzielni z powodu jej sprzeczności z postanowieniami statutu lub dobrymi obyczajami albo godzącej w interesy spółdzielni lub mającej na celu pokrzywdzenie członka (art. 42 § 3 i 4 pr. spółdz.);
 - 4) o sprostowanie, uzupełnienie, unieważnienie aktu stanu cywilnego oraz o ustalenie jego treści (art. 36, 38, 40 p.a.s.c.);
 - 5) o odtworzenie dyplomów naukowych i świadectw z ukończenia szkół, praktyki zawodowej oraz nauki zawodu (art. 5 dekretu z dnia 7 lipca 1945 r. o odtworzeniu dyplomów i świadectw ukończenia nauki, Dz. U. Nr 27, poz. 164 z późn. zm.);
 - 6) o odtworzenie utraconych dokumentów (art. 3 d.u.u.d.);
 - 7) o wydanie wypisu aktu notarialnego przez kancelarię notariusza osobom, które nie były stronami czynności i dla których nie zastrzeżono w akcie prawa otrzymania wypisu (art. 110 § 1 i 2 pr. not.);
 - 8) o zastosowaniu poddania się osoby leczeniu w zakładzie leczenia odwykowego (art. 26 ust. 2 u.w.t.p.a.);
 - 9) związane z wyborem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej oraz z wyborami do Sejmu, Senatu i rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz do Parlamentu Europejskiego, a także związane z udziałem w referendum, a dotyczące nieprawidłowości w rejestrach i spisach wyborców, zgłaszania oraz rejestracji kandydatów na Prezydenta, posłów i senatorów, protestów przeciwko ważności wyborów i referendum, a także wniosków kwestionujących prawidłowość prowadzenia kampanii wyborczych (art. 20 § 5, art. 111 § 2, art. 145 § 3 i 5, art. 149 § 8, art. 205 § 2, art. 242 § 1, art. 250 § 2, art. 282 § 2, art. 300 § 2, art. 304 § 7, art. 323 § 1, art. 367 § 2, art. 393 § 1, art. 404 § 2 k. wyb., art. 35 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym, tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 400 i art. 63 ust. 8 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 318);
 - 10) z zakresu ochrony zdrowia psychicznego (art. 42–49 u.o.z.p.);
 - 11) o uchylenie sprzecznych z prawem uchwał organów samorządowych (np. art. 14 pr. adw.; art. 47 u.r.p. albo art. 47 pr. not.);
 - 12) z odwołań od decyzji Przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji (art. 56 w zw. z art. 10 u.r.t.).

Sprawy gospodarcze

4. Odrębną kategorią spraw cywilnych w ujęciu materialnym (w kilku wypadkach także w ujęciu formalnym) są sprawy gospodarcze. Ich wyodrębnienie nastąpiło w związku z wprowadzeniem do kodeksu postępowania cywilnego – ustawą z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 723) – specjalnego postępowania odrębnego (dział IVa „Postępowanie w sprawach gospodarczych”), obejmującego rozpoznawanie spraw należących poprzednio do państwowego arbitrażu gospodarczego. Zdaniem ówczesnego ustawodawcy rozpoznawanie ich, ze względu na charakter i znaczenie, wymagało szczególnych unormowań procesowych.

Sprawy gospodarcze należały do funkcjonalnej właściwości sądów gospodarczych, które były usytuowane w ramach sądów powszechnych jako wyodrębnione jednostki organizacyjne, powołane specjalnie do rozpoznawania tych spraw. Ustawą z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 203, poz. 1192), która – pomijając kilka jej przepisów – weszła w życie 28 marca 2012 r., zniesiono ustrojową pozycję sądów gospodarczych (także sądów rodzinnych oraz sądów pracy i ubezpieczeń społecznych); od chwili wejścia w życie tej ustawy sądy te są wyłącznie wydziałami poszczególnych sądów, utworzonymi na podstawie art. 12 w zw. z art. 20 p.u.s.p., noszącymi nazwę „wydział gospodarczy”.

Wydziały gospodarcze działają w niektórych sądach okręgowych oraz w niektórych sądach rejonowych. Rozpoznawanie tych spraw, należących do właściwości sądu rejonowego lub okręgowego, w którym nie utworzono wydziału do tych spraw, Minister Sprawiedliwości przekazuje innemu sądowi rejonowemu lub okręgowemu (art. 12, 16, 18 i 20 p.u.s.p.; rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 września 2001 r. w sprawie utworzenia sądów gospodarczych [Dz. U. Nr 116, poz. 1247 z późn. zm.] oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 października 2014 r. w sprawie przekazania niektórym sądom okręgowym i sądom rejonowym rozpoznawania spraw gospodarczych z obszarów właściwości innych sądów okręgowych i sądów rejonowych [Dz. U. poz. 1397 z późn. zm.]). W związku z tymi zmianami, zgodnie z art. 21 ust. 1 ustawy z dnia 18 sierpnia 2011 r., ilekroć w przepisach innych ustaw jest mowa o sądzie gospodarczym, tylekroć rozumie się przez to wydział sądu, do którego właściwości należą sprawy gospodarcze.

Ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 233, poz. 1381) zreformowano dział IVa „Postępowanie w sprawach gospodarczych” w ten sposób, że uchylono rozdział 1 obejmujący przepisy ogólne oraz zmieniono oznaczenia dalszych rozdziałów, w wyniku czego rozpoznawanie spraw gospodarczych przynależących do

procesu, objętych definicją zawartą poprzednio w art. 479¹, następuje przy zastosowaniu przepisów o postępowaniu procesowym zwykłym. Ustawodawca uznał, że nie ma podstaw do utrzymywania odrębnego postępowania procesowego dla spraw gospodarczych, które zasadniczo nie różnią się od „zwykłych” spraw cywilnych. Nie ma także, zdaniem ustawodawcy, uzasadnienia pogląd, że sprawy gospodarcze powinny być poddane odrębnym rygorom procesowym. Jednocześnie uznano, że celowe jest wykorzystanie dotychczasowej specjalizacji sędziów sądów gospodarczych, w związku z czym pozostała w mocy ustawa z dnia 24 maja 1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych. W konsekwencji tych zmian sprawy gospodarcze są rozpoznawane według przepisów normujących postępowanie procesowe zwykłe, ale należą do właściwości funkcjonalnej wydziałów gospodarczych.

5. Jedynym przepisem prawa pozytywnego definiującym współcześnie pojęcie sprawy gospodarczej jest art. 2 u.r.s.s.g., przewidujący w ust. 1, że sprawami gospodarczymi są sprawy ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej, nawet wtedy, gdy którakolwiek ze stron zaprzestała prowadzenia działalności gospodarczej, a ponadto sprawy szczegółowo wymienione w ust. 2.

Chodzi o sprawy:

- ze stosunku spółki oraz dotyczące roszczeń, o których mowa w art. 291–300 i art. 479–490 k.s.h.;
- przeciwko przedsiębiorcom o zaniechanie naruszania środowiska i przywrócenie do stanu poprzedniego lub o naprawienie szkody z tym związanej oraz o zakazanie albo ograniczenie działalności zagrażającej środowisku;
- między organami przedsiębiorstwa państwowego;
- między przedsiębiorstwem państwowym lub jego organami a jego organem założycielskim lub organem sprawującym nadzór;
- z zakresu prawa upadłościowego i restrukturyzacyjnego;
- o nadanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu, którym jest orzeczenie sądu gospodarczego prawomocne lub podlegające natychmiastowemu wykonaniu albo ugoda zawarta przed tym sądem, jak również innemu tytułowi egzekucyjnemu, obejmującemu roszczenia, które, gdyby były rozpoznawane przez sąd, należałyby do właściwości sądów gospodarczych;
- o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego opartego na prawomocnym lub podlegającym natychmiastowemu wykonaniu orzeczeniu sądu gospodarczego albo ugodzie zawartej przed tym sądem, jak również innego tytułu wykonawczego obejmującego roszczenie, które, gdyby było rozpoznawane przez sąd, należałoby do właściwości sądów gospodarczych;
- o ustalenie, że orzeczenie sądu lub rozstrzygnięcie innego organu państwa obcego wydane w sprawie gospodarczej podlega albo nie podlega uznaniu;
- inne, przekazane przez odrębne przepisy.

6. Wszystkie trzy przesłanki sprawy gospodarczej przewidziane w art. 2 ust. 1 u.r.s.s.g. muszą zachodzić w sposób kumulatywny. Sprawa gospodarcza musi zatem „wyrastać” ze stosunków cywilnych, a zatem mieć charakter sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1 u.r.s.s.g., przy czym chodzi tutaj tylko o sprawy cywilne w ujęciu materialnym, a więc o takie, w których ochrona prawna sprowadza się do wywołania skutku w ramach stosunku cywilnoprawnego (majątkowego lub niemajątkowego), kreowanego przez podmioty występujące – na wypadek sporu – jako równoprawni partnerzy (por. uwagi 1 i 2). Zarazem partnerzy ci muszą mieć status przedsiębiorców, a łączący ich stosunek cywilnoprawny musi pozostawać w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej.
7. Podstawowa definicja przedsiębiorcy jest współcześnie ujęta w art. 43¹ k.c., zgodnie z którym przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna, o której mowa w art. 33¹ § 1 k.c., prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową.

Do przedsiębiorców – w rozumieniu art. 4 pkt 1 u.o.k.k. – zostały zaliczone także osoby fizyczne, prawne i jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, organizujące lub świadczące usługi o charakterze użyteczności publicznej, które nie są działalnością gospodarczą w rozumieniu przepisów o działalności gospodarczej, a ponadto osoby fizyczne wykonujące zawód we własnym imieniu i na własny rachunek lub prowadzące działalność w ramach wykonywania takiego zawodu oraz osoby fizyczne, które mają kontrolę w rozumieniu art. 4 pkt 4 u.o.k.k. nad co najmniej jednym przedsiębiorcą, choćby nie prowadziły działalności gospodarczej w rozumieniu przepisów o swobodzie działalności gospodarczej, jeżeli podejmują dalsze działania podlegające kontroli koncentracji, o której mowa w art. 13 u.o.k.k.

Niekiedy ustawodawca w ogóle rezygnuje z posługiwania się pojęciem „przedsiębiorca” na rzecz innych, np. „przedsiębiorstwo” albo „prowadzący przedsiębiorstwo” lub „prowadzący działalność gospodarczą” lub „podejmujący działania zarobkowe” (np. art. 355 § 2, art. 358¹ § 4 i art. 846 § 1 k.c.).

Dla oceny, czy dany podmiot jest przedsiębiorcą, nie mają znaczenia – stosowane niekiedy przez ustawodawcę – „uściślenia” terminologiczne, polegające na dodaniu do wyrazu „przedsiębiorca” przymiotnika zwężającego zakres semantyczny tego pojęcia, np. „przedsiębiorca telekomunikacyjny” (art. 2 pkt 27 ustawy z dnia 16 lipca 2004 r. – Prawo telekomunikacyjne, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 243 z późn. zm.) albo „przedsiębiorca publiczny” (art. 2 pkt 12 ustawy z dnia 30 kwietnia 2004 r. o postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej [tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 59, poz. 404 z późn. zm.] w zw. z art. 2 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 22 września 2006 r. o przejrzystości stosunków finansowych pomiędzy

organami publicznymi a przedsiębiorcami publicznymi oraz o przejrzystości finansowej niektórych przedsiębiorców [Dz. U. Nr 191, poz. 1411 z późn. zm.]).

Swoiste definicje „przedsiębiorcy” znajdują się także w art. 3 ust. 1 pkt 3 p.w.p. oraz art. 2 pkt 3 ustawy z dnia 30 marca 2001 r. o rolniczych badaniach rynkowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1160).

8. Kierując się wskazaniem ustawy oraz judykaturą Sądu Najwyższego, jako przedsiębiorców można przykładowo wymienić:

- Skarb Państwa działający przez jednostki organizacyjne w formie zakładów i jednostek budżetowych oraz gospodarstw pomocniczych (ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 885 z późn. zm.), a także przez inne organy, np. przez wojewodę występującego jako organ założycielski (tak w uzasadnieniu uchwały SN z dnia 7 stycznia 1994 r., III CZP 174/93, OSNCP 1994, nr 7–8, poz. 151 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1998, nr 2, s. 106) albo przez organy lub jednostki organizacyjne powołane do tego mocą ustaw szczególnych (np. ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2100 z późn. zm. lub ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1651 z późn. zm.); w istocie przedsiębiorcami są właśnie te jednostki lub organy, a nie Skarb Państwa, który organizacyjnie nie istnieje;
- gminy działające przez jednostki organizacyjne, w tym przedsiębiorstwa (art. 9 u.s.g.; por. uchwałę SN z dnia 30 listopada 1992 r., III CZP 134/92, OSNCP 1993, nr 5, poz. 79 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1996, nr 2, s. 45; uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 14 marca 1995 r., III CZP 6/95, OSNC 1995, nr 5, poz. 72 z komentarzem M. Litwińskiej, PPH 1996, nr 6, s. 31 i z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1998, nr 6, s. 85 oraz wyrok SN z dnia 7 sierpnia 2003 r., IV CZ 90/03, IC 2004, nr 6, s. 45;
- przedsiębiorstwa państwowe (art. 1 u.p.p.);
- zakłady ubezpieczeń (art. 6 i n. u.d.u.r.);
- pośrednicy ubezpieczeniowi (agenci, brokerzy) (art. 5 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o pośrednictwie ubezpieczeniowym, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1450 z późn. zm.);
- przedsiębiorstwa zagraniczne (art. 1 u.z.p.d.g.);
- instytuty badawcze (ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych, tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 371);
- banki (ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 128 z późn. zm. oraz ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim, tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 908 z późn. zm.);
- spółki handlowe (jawne – art. 22 i n. k.s.h., spółki partnerskie – art. 86 i n. k.s.h., spółki komandytowe – art. 102 i n. k.s.h., spółki komandytowo-akcyjne –

- art. 125 i n. k.s.h., spółki z ograniczoną odpowiedzialnością – art. 151 i n. k.s.h., spółki akcyjne art. 301 k.s.h.);
- spółki wodne i ich związki (ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 469 z późn. zm.); por. też wyrok SN z dnia 20 grudnia 1990 r., II CR 343/90, OSP 1992, z. 10, poz. 215 z glosą K. Korzana oraz z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd Orzecznictwa*, PS 1992, nr 4, s. 71;
 - spółki do zagospodarowania wspólnot gruntowych (art. 15 i n. u.z.w.g.), w tym spółki szalaśnicze (art. 1 ust. 1 pkt 4 u.z.w.g.);
 - spółdzielnie oraz związki gospodarcze spółdzielni (art. 1 i 243 pr. spółdz.; tak też w odniesieniu do spółdzielni mieszkaniowych w uchwale składu siedmiu sędziów SN z dnia 6 grudnia 1991 r., III CZP 117/91, OSNCP 1992, nr 5, poz. 65 [sprost. OSNCP 1993, nr 7–8, s. 169] z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1994, nr 3, s. 78 oraz w uchwale SN z dnia 25 czerwca 1991 r., III CZP 53/91 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1992, nr 4, s. 103 i w postanowieniu SN z dnia 23 maja 1991 r., I CR 666/90, LEX nr 1779717; odmiennie, ale nietrafnie, w wyroku SN z dnia 7 grudnia 1990 r., II CR 462/90, OSP 1992, z. 3, poz. 69, z glosą J. Mokrego) oraz spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (uchwała SN z dnia 21 stycznia 2011 r., III CZP 125/10, OSNC 2011, nr 10, poz. 107 z glosami J.P. Naworskiego, Glosa 2012, nr 3, s. 37, F. Czuchwickiego, GSP-PO 2012, nr 2, s. 5 i P. Bielskiego, LEX nr 157362 oraz z omówieniem M. Bączyka, *Przegląd orzecznictwa*, M. Pr. Bank. 2012, nr 2, s. 47);
 - osoby fizyczne (art. 4 ust. 1 u.s.d.g., także w zw. z art. 1 u.rz.) (por. postanowienie SN z dnia 13 grudnia 2006 r., II CSK 447/06, OSNC-ZD 2008, nr A, poz. 11); w piśmiennictwie przeważa pogląd, że status osoby fizycznej jako przedsiębiorcy nie jest uzależniony od pełnej zdolności tej osoby do czynności prawnych; zgodnie z art. 43⁴ k.c. firmą osoby fizycznej jest jej imię i nazwisko, co nie wyklucza włączenia do firmy pseudonimu lub określeń wskazujących na przedmiot działalności przedsiębiorcy, miejsce jej prowadzenia oraz innych określeń dowolnie obranych (por. wyrok SN z dnia 7 maja 1996 r., II CRN 54/96, OSNC 1996, nr 7–8, poz. 110 z glosą W. Kubali, Pal. 1997, nr 3–4, s. 247 i z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 2000, nr 6, s. 127);
 - fundacje (art. 5 i 11 u.f.);
 - fundusze, np. Bankowy Fundusz Gwarancyjny (art. 3 ustawy z dnia 14 grudnia 1994 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1866 z późn. zm.);
 - stowarzyszenia (art. 34 pr. stow.; por. też uzasadnienie postanowienia SN z dnia 19 czerwca 1996 r., III CZP 66/96, OSNC 1996, nr 10, poz. 33);
 - agencje państwowe, np. Agencja Nieruchomości Rolnych (art. 14 ust. 5, art. 20 i 24 ustawy z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1014 z późn. zm.) albo Wojskowa Agencja Mieszkaniowa lub inne, np. agencje reklamowe albo

- agencje celne (art. 75 ustawy z dnia 19 marca 2004 r. – Prawo celne, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 727 z późn. zm.; por. wyrok SN z dnia 17 lutego 1999 r., II CKN 161/98, LEX nr 1214399);
- kościelne osoby prawne i spółki utworzone wyłącznie przez te osoby, a także Caritas Polska i Caritas diecezji; nie mają natomiast odrębnej podmiotowości gospodarczej jednostki organizacyjne tych osób (art. 12, 38, art. 40 pkt 6 i art. 55 ust. 3 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej [tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1169 z późn. zm.], art. 9 i art. 40 ust. 3 ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego [tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1726], art. 11 i 33 ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej [tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 43], art. 5, 16 i art. 19 ust. 5 pkt 1 ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej [tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 483], art. 22 ust. 2 pkt 5 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej [tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1712], art. 24 pkt 5 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej [tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 169], art. 22 pkt 6 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej [tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1889], art. 27 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej [tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1599], art. 24 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej [tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 44], art. 26 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej [tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 14], art. 29 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej [tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 13], art. 25 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej [tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1798], por. także art. 13 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania [tekst jedn.: Dz. U. z 2005 r. Nr 231, poz. 1965 z późn. zm.]);
 - zrzeczenia właścicieli i zarządców nieruchomości (por. art. 61a ustawy z dnia 2 lipca 1994 r. o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach mieszkaniowych, tekst jedn.: Dz. U. z 1998 r. Nr 120, poz. 787 z późn. zm., który obowiązywał do 10 lipca 2001 r., tj. do wejścia w życie ustawy z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 150 z późn. zm.); por. uwagi zawarte w uzasadnieniu uchwały SN z dnia 27 czerwca 1995 r., III CZP 78/95, OSNC 1995,

nr 11, poz. 157 z omówieniem S. Trociuka, *Nowe prawo mieszkaniowe – aspekty legislacyjne*, Przegląd Legislacyjny 1997, nr 4, s. 45 oraz w uchwale SN z dnia 29 października 2004 r., III CZP 58/04, OSNC 2005, nr 10, poz. 173 z głosą P. Bielskiego, Rej. 2007, nr 1, s. 109; por. także uchwałę SN z dnia 10 grudnia 1982 r., III CZP 47/82, OSNCP 1983, nr 5–6, poz. 72 z głosą M. Iżykowskiego, OSPiKA 1984, z. 2, poz. 26 oraz uzasadnienie uchwały SN z dnia 2 stycznia 1976 r., III CZP 84/75, OSNCP 1976, nr 9, poz. 188 z omówieniem T. Sangowskiego i T. Kuśnierczak, *Przegląd orzecznictwa*, SU 1979, nr 4, s. 264 oraz uchwałę SN z dnia 24 maja 1977 r., III CZP 27/77, OSNCP 1978, nr 2, poz. 23 z głosą K. Korzana, OSPiKA 1978, z. 10, poz. 168;

- towarzystwa budownictwa społecznego (art. 23–27 ustawy z dnia 26 października 1995 r. o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2071 z późn. zm.);
- wyższe uczelnie (w zakresie działalności innej niż określona w art. 13, 14 i 106 w zw. z art. 7 p.s.w.);
- uczelnie niepubliczne (niepaństwowe) (art. 252 p.s.w.); por. wyrok SN z dnia 7 kwietnia 2004 r., III SK 22/04, OSNP 2005, nr 3, poz. 46 oraz wyrok SN z dnia 9 marca 2006 r., I CSK 135/05, OSNC 2006, nr 12, poz. 205;
- związki zawodowe (art. 24 ustawy z dnia 23 maja 1991 r. o związkach zawodowych, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1881);
- biegli rewidentzi (art. 3 ustawy z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1011 z późn. zm.);
- rzeczoznawcy majątkowi (art. 174 u.g.n.);
- kluby i związki sportowe (art. 3 i n. ustawy z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie, tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 176 z późn. zm.).

9. Przedsiębiorcami w rozumieniu art. 2 ust. 1 u.r.s.s.g. są rolnicy, jeżeli prowadzą działalność gospodarczą. Tej oceny nie zmienia treść art. 3 u.s.d.g., stwierdzający, że przepisów tej ustawy nie stosuje się do działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu i hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego, a także wynajmowania przez rolników pokoi, sprzedaży posiłków domowych i świadczenia w gospodarstwach rolnych innych usług związanych z pobytem turystów oraz wyrobu określonej ilości wina. Wyłączenie przewidziane w tym przepisie, działające zresztą jedynie w ramach ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, a więc w dziedzinie prawa publicznego (administracyjnego), nie odbiera działalności rolniczej cech działalności gospodarczej; działalność ta pozostaje działalnością gospodarczą (art. 2 u.s.d.g.), a jedynie nie stosuje się do niej dalszych unormowań ustawy (por. np. uchwałę składu siedmiu sędziów NSA z dnia 2 kwietnia 2007 r., II OPS 1/07, ONSAiWSA 2007, nr 3, poz. 62 oraz wyrok NSA z dnia 29 sierpnia 2007 r., II OSK 1618/06, LEX nr 364703).

Współcześnie bezzasadne są jakiegokolwiek odniesienia do uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 18 marca 1991 r., III CZP 9/91 (OSNCP 1991, nr 8–9, poz. 98 z krytyczną glosą J. Naworskiego, OSP 1992, z. 10, poz. 212 oraz z krytycznym omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1992, nr 4, s. 98), w której – pod rządą art. 479² § 2 – przyjęto, że sprawa z powództwa kontraktującego przeciwko rolnikowi prowadzącemu działalność wytwórczą w zakresie produkcji zwierzęcej o roszczenie z tytułu umowy kontraktacji, jest sprawą gospodarczą wyłączoną spod kompetencji sądów gospodarczych (por. uzasadnienie uchwały SN z dnia 26 lutego 2015 r., III CZP 108/14, OSNC 2016, nr 1, poz. 2 z glosami J.P. Naworskiego, Glosa 2015, nr 4, s. 31 i P. Bielskiego, LEX nr 1646366 oraz z omówieniem T. Zembrzuskiego, *Powództwo rolnika przed sądem gospodarczym*, M. Praw. 2015, nr 11, s. 602).

10. Przedsiębiorcami w rozumieniu art. 2 ust. 1 u.r.s.s.g. są również – jeżeli zachodzą przesłanki jurysdykcji krajowej w procesie (art. 1103 i n.) – podmioty zagraniczne, tj. osoby fizyczne mające miejsce zamieszkania za granicą, osoby prawne z siedzibą za granicą oraz inne niemające osobowości prawnej spółki osób fizycznych i prawnych utworzone zgodnie z ustawodawstwem państw obcych, będące przedsiębiorcami w rozumieniu prawa kraju rejestracji i spełniające warunki do wykonywania w Polsce działalności gospodarczej (por. art. 5, 13 oraz 85 i n. u.s.d.g.).

Za podmiot zagraniczny uważa się także osobę prawną z siedzibą na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, zależną od podmiotów zagranicznych (por. uchwałę SN z dnia 9 lipca 1993 r., III CZP 89/93, OSNCP 1994, nr 1, poz. 16 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1997, nr 2, s. 55).

11. Za przedsiębiorcę nie można uznać syndyka masy upadłości, choć sprawy z jego udziałem jako zastępcy upadłego są sprawami gospodarczymi (uchwała SN z dnia 27 czerwca 2008 r., III CZP 4/08, OSNC 2009, nr 7–8, poz. 100 z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2008, nr 9–10, s. 272; a także uzasadnienie postanowienia SN z dnia 29 lutego 1984 r., IV PZ 16/84, OSNCP 1984, nr 9, poz. 166 z glosami Z. Świebody, OSPiKA 1985, z. 3, poz. 52 oraz K. Knoppka, Pal. 1985, nr 11, s. 145).
12. Definicja działalności gospodarczej została ujęta w art. 2 u.s.d.g. Należy uznać, że jakkolwiek nie jest już ona definicją tylko na użytek ustawy o swobodzie działalności gospodarczej (brak istniejącego poprzednio zastrzeżenia „w rozumieniu ustawy”), w związku z czym ma charakter uniwersalny, to jednak jej *definiens* nosi cechy nieadekwatności. Zważywszy, że definicja ta nie obejmuje wszystkich przejawów aktywności człowieka w dziedzinie gospodarowania, przy wykładni pojęcia „działalność gospodarcza” należy mieć również na względzie konkretny stan faktyczny oraz całokształt stanu normatywnego, nie stroniąc od racji ekonomicznych oraz dyrektyw semantycznych.

Trzeba zarazem pamiętać, że swoboda prowadzenia działalności gospodarczej – bez względu na formę własności – jest gwarantowana konstytucyjnie, a jej ograniczenie może nastąpić jedynie w ustawie (art. 22 w zw. z art. 17 ust. 2 i art. 20 Konstytucji RP). Swoboda ta jest pochodną dominującej w prawie cywilnym zasady swobody umów oraz autonomiczności stron (por. art. 353¹ k.c.).

Wolność prowadzenia działalności gospodarczej jest kategorią wolności prawnie chronionej (por. wyroki TK z dnia 29 kwietnia 2003 r., SK 24/02, OTK-A 2003, nr 4, poz. 33 i wyrok TK z dnia 19 stycznia 2010 r., SK 35/08, OTK-A 2010, nr 1, poz. 12). Istotą tej wolności jest swoboda podmiotu prawa prywatnego podjęcia oraz wykonywania działalności gospodarczej i podejmowania w tym zakresie działań faktycznych i prawnych, przy czym zasadniczym celem tej działalności jest osiągnięcie zysku. Z art. 22 Konstytucji RP wynika, że wolność gospodarcza podlega ograniczeniom wprowadzonym jedynie w drodze ustawy i mającym uzasadnienie w ważnym interesie publicznym. Zasada ta została skonkretyzowana w art. 6 ust. 1 u.s.d.g., stanowiącym, że jej podejmowanie, wykonywanie i zakończenie działalności gospodarczej jest wolne dla każdego na równych prawach, z zachowaniem warunków określonych przepisami prawa (por. uzasadnienie wyroku SN z dnia 5 kwietnia 2013 r., III CSK 198/12, OSNC 2013, nr 12, poz. 141).

13. Działalność gospodarczą wyróżnia kilka swoistych właściwości. Są to:

- 1) profesjonalny charakter,
- 2) charakter zarobkowy oraz podporządkowanie regułom opłacalności i zysku lub zasadzie racjonalnego gospodarowania,
- 3) działanie we własnym imieniu,
- 4) ciągłość, powtarzalność działań oraz
- 5) uczestnictwo w obrocie gospodarczym.

Wymienia się również ogólnie i oznacza kilka typów działalności gospodarczej, tj. wytwórczą, budowlaną, handlową (obróć towarowy) oraz usługową, a także poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, choć podział taki trzeba uznać za umowny i niewyczerpujący, gdyż nie można z góry wykluczyć innych jeszcze rodzajów działalności gospodarczej. Podział ten jest także semantycznie niekonsekwentny, gdyż np. działalność budowlana może być usługową, usługowa wytwórczą itd. (por. np. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 18 czerwca 1991 r., III CZP 40/91, OSNCP 1992, nr 2, poz. 17 z aprobowaną glosą J. Mokrego, PS 1992, nr 9, s. 80 i z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1992, nr 4, s. 100; uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 6 grudnia 1991 r., III CZP 117/91, OSNCP 1992, nr 5, poz. 65 [sprost. OSNCP 1993, nr 7–8, s. 169] z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1994, nr 3, s. 78 oraz uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 14 marca 1995 r., III CZP 6/95, OSNC 1995, nr 5, poz. 72 z komentarzem

M. Litwińskiej, PPH 1996, nr 6, s. 31 i z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1998, nr 6, s. 85).

Definiując działalność gospodarczą, określa się ją również w szczególności jako działalność zawodową o charakterze zorganizowanym i ciągłym (art. 2 u.s.d.g.), działalność o charakterze przemysłowym i handlowym oraz jako działalność rzemieślniczą, a także w zakresie wolnych zawodów (por. art. 44 ust. 4 nieobowiązującego już Układu Europejskiego ustanawiającego stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską, z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi z drugiej strony, sporządzonego w Brukseli dnia 16 grudnia 1991 r., Dz. U. z 1994 r. Nr 11, poz. 38 z późn. zm.).

W art. 15 ust. 2 ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 710 z późn. zm.) określono działalność gospodarczą jako obejmującą wszelką działalność producentów, handlowców lub usługodawców, w tym podmiotów pozyskujących zasoby naturalne oraz rolników, a także działalność osób wykonujących wolne zawody. Działalność gospodarcza obejmuje w szczególności czynności polegające na wykorzystywaniu towarów lub wartości niematerialnych i prawnych w sposób ciągły dla celów zarobkowych.

14. Wymienione w uwadze 13 właściwości cechujące działalność gospodarczą powinny występować łącznie.

Profesjonalizm pozwalający odróżnić działalność gospodarczą od innej aktywności ludzkiej oznacza stały, nieamatorski i nieokazjonalny charakter tej działalności; musi również występować element organizacji, planowania i zawodowości rozumianej jako fachowość, znajomość rzeczy oraz specjalizacja. O profesjonalizmie świadczy świadomy wybór formy prawnej przedsiębiorczości (spółka handlowa, spółdzielnia itd.), stworzenie odpowiednich struktur działania, zarządzania i nadzoru, określenie miejsca wykonywania działalności, spełnienie wszystkich wymagań formalnoprawnych (m.in. uzyskanie niezbędnych pozwoleń i koncesji), założenie konta bankowego itd. Profesjonalizm odznacza się zazwyczaj wysoką starannością przy wykonywaniu działalności, a także posiadaniem wymaganych przez prawo dokumentów potwierdzających uzyskanie odpowiednich kwalifikacji.

Zysk (zarobek, dochód) jest kategorią prawno-ekonomiczną oznaczającą nadwyżkę wpływów nad wydatkami; stanowi on także znak opłacalności działania. W działalności gospodarczej jednak nie jest konieczne osiągnięcie zysku, gdyż decydujący jest w istocie jego motyw, a więc dążenie do osiągnięcia jak najlepszego wyniku ekonomicznego. W szczególnych, wyjątkowych wypadkach, działalnością gospodarczą jest taka działalność, która z założenia nie przynosi zysku i jest takiego motywu pozbawiona (np. działalność dotowanych z budżetu przedsiębiorstw

użyteczności publicznej albo gospodarowanie mieniem komunalnym; por. uzasadnienie uchwały SN z dnia 30 listopada 1992 r., III CZP 134/92, OSNCP 1993, nr 5, poz. 79 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1996, nr 2, s. 45 oraz uzasadnienie uchwały SN z dnia 9 marca 1993 r., III CZP 156/92, OSNCP 1993, nr 9, poz. 152 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1996, nr 4, s. 81). Z kolei w niektórych rodzajach działalności gospodarczej motyw zysku zastępowany jest motywem racjonalnego gospodarowania, co oznacza zamiar uzyskania maksymalnego efektu przy danym nakładzie środków albo zamiar minimalnego zużycia tych środków w celu osiągnięcia wyznaczonego zadania. Wyróżnia się również tzw. działalność *non for profit* oraz *non profit*, mającą na celu zarabianie na koszty własnej działalności (w tym realizację celów statutowych), na co przeznaczają się ewentualny zysk; działalność tę uznaje się z zasady za działalność gospodarczą.

Niekiedy zarobkowemu charakterowi działalności gospodarczej przeciwstawiana jest jej zawodowość (np. art. 2 u.z.n.k.).

Przesłanka „działalności we własnym imieniu” zastąpiła wymagane uprzednio „działanie na własny rachunek”. Dzięki temu zabiegowi legislacyjnemu (art. 4 ust. 1 u.s.d.g.) za przedsiębiorców mogą być uznani bez żadnych wątpliwości np. komisarz (art. 765 k.c.), agenci (art. 758 k.c.), maklerzy oraz pośrednicy ubezpieczeniowi (agenci i brokerzy); por. np. ustawę z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 94 z późn. zm.) oraz ustawę z dnia 22 maja 2003 r. o pośrednictwie ubezpieczeniowym (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1450 z późn. zm.). W praktyce gospodarczej jednak w większości wypadków przedsiębiorcy działają jednocześnie we własnym imieniu i na własny rachunek. Z działalnością na własny rachunek łączy się zazwyczaj ponoszenie ryzyka jej prowadzenia, samodzielne podejmowanie decyzji oraz pełna odpowiedzialność prywatno- i publicznoprawna.

Nie stanowi natomiast działalności gospodarczej działalność wykonywana przez pracownika na podstawie stosunku pracy (por. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 18 czerwca 1991 r., III CZP 40/91, OSNCP 1992, nr 2, poz. 17 z aprobowaną glosą J. Mokrego, PS 1992, nr 9, s. 80 i z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1992, nr 4, s. 100).

Istotną cechą działalności gospodarczej, wpływającą z zawodowości, jest jej ciągłość oraz powtarzalność działań podejmowanych z reguły w dużej skali, a więc np. seryjność i masowość produkcji, stypizowanie transakcji, stała współpraca. Cechy stałości jednak nie odbiera działalności gospodarczej jej sezonowość (np. skup runa leśnego) lub – w okolicznościach konkretnego przypadku – nawet jednorazowość przedsięwzięcia, jeśli w sposób niewątpliwy wyczerpuje ono pozostałe

właściwości przypisywane działalności gospodarczej (np. jednorazowy skup pól rolnych w celu ich zmagazynowania i odprzedaży z zyskiem).

W końcu jest ważne, aby działalność gospodarcza pozostawała „w obrocie”, a więc była realizowana przez odpłatne (ekwiwalentne) świadczenia wzajemne, spełniane za pomocą wielorazowych czynności faktycznych i prawnych w ramach obrotu gospodarczego. Decyduje faktyczne, a nie formalne uczestnictwo w obrocie, przy czym „uczestniczy w obrocie” także ten, kto dopiero zakłada przedsiębiorstwo lub je likwiduje (por. art. 11 i n. k.s.h.).

15. W związku z treścią art. 43¹ k.c. należy przyjąć, że działalnością współkreującą sprawę gospodarczą jest także – w takim samym znaczeniu jak działalność gospodarcza – działalność zawodowa przedsiębiorców. Przez działalność zawodową należy rozumieć działalność specjalistyczną podejmowaną w celach zarobkowych, na własny rachunek, w ramach określonego zawodu (profesji), a więc w sposób kwalifikowany (najczęściej bardzo wysoko), zorganizowany i fachowy, z zachowaniem profesjonalnej staranności.
16. Wykonywanie „działalności zawodowej” jest jedną z cech charakteryzujących działalność w ramach tzw. wolnych zawodów. W piśmiennictwie podkreśla się, że wolny zawód wykonuje ten, kto nie mając wyodrębnionego zakładu osobie, zawodowo i w celach zarobkowych – najczęściej w drodze świadczenia usług – zaspokaja w określonej dziedzinie potrzeby klientów (por. np. J. Jacyszyn, *Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, Warszawa 2004, s. 19 i n.). Wyróżnia się także zespół cech charakterystycznych wolnego zawodu, tj. m.in. osobisty charakter świadczonych usług, kwalifikowane wykształcenie, niezależność zawodową, etos zawodowy, tajemnicę zawodową oraz odpowiedzialność korporacyjną.

Do grupy osób wykonujących wolne zawody należą np. adwokaci, radcowie prawni, rzecznicy patentowi, lekarze, lekarze dentyści, a ponadto architekci, urbaniści, geodeci, rzeczoznawcy majątkowi. W uchwale z dnia 23 marca 2016 r., III CZP 4/16 (IC 2016, nr 4, s. 7), Sąd Najwyższy orzekł, że przedsiębiorcą jest także notariusz. Podkreślił, że notariusz prowadzi co prawda działalność szczególną i w znacznym stopniu kształtowaną przepisami prawa publicznego, jednak ma ona wszystkie cechy działalności gospodarczej, a ściślej – stanowiącej jej przejaw – działalności zawodowej.

17. Należy przyjąć, że działalność w ramach wolnych zawodów, jak też działalność artystyczna i naukowa – jeśli nad pierwiastkiem twórczym przeważa element komercyjny (np. artyści-rzemieślnicy, zawodowi scenarzyści piszący na zlecenie, rzeczoznawcy, tłumacze, korepetytorzy) – jest działalnością zawodową w rozumieniu art. 43¹ k.c. Motyw zysku decyduje o tym, że za zawodową może być

uznana wykonywana samodzielnie działalność kaskaderów, radiestetów, energo-terapeutów, wróżbiarzy, astrologów, grafologów, prywatnych detektywów, a także agencji towarzyskich itd. Każdy jednak przypadek wymaga indywidualnej oceny, dokonywanej z uwzględnieniem konkretnych okoliczności. Uznanie wskazanej działalności za zawodową – jeśli jest prowadzona we własnym imieniu – przydaje osobie ją wykonującej status przedsiębiorcy w rozumieniu art. 43¹ k.c. oraz art. 4 u.s.d.g.

W wielu wypadkach sam prawodawca mocą ustawowego ustanowienia decyduje, że dana działalność jest lub nie jest działalnością gospodarczą (np. art. 2 ust. 4 w zw. z art. 1 u.r.z.; art. 83a u.s.o.; art. 106 p.s.w.).

Na podstawie decyzji ustawodawcy działalnością gospodarczą jest działalność kulturalna prowadzona na podstawie ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 406 z późn. zm.; por. art. 3 ust. 3) oraz działalność prowadzona przez wyższe uczelnie inna niż określona w art. 13, 14 i 106 w zw. z art. 7 p.s.w. Również działalność oświatowa – jeśli nie obejmuje prowadzenia szkoły lub placówki oświatowo-wychowawczej, pracy pozaszkolnej, resocjalizacyjnej itp. – może być uznana za działalność gospodarczą (art. 83a u.s.o.) (por. wyrok SN z dnia 9 stycznia 2001 r., I PKN 167/00, OSNAPiUS 2002, nr 16, poz. 378).

Poważne wątpliwości budziło sformułowanie zawarte w art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 14 grudnia 1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (Dz. U. z 1996 r. Nr 1, poz. 2 z późn. zm.), że kasy „prowadzą działalność niezarobkową”, które było niekiedy podstawą twierdzenia, iż działalność kas nie jest działalnością gospodarczą. W identyczny sposób kwestię tę normuje art. 57 ust. 1 ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1450 z późn. zm.). Należy jednak zważyć, że kasy oszczędnościowo-kredytowe prowadzą swą działalność w sposób spełniający wszystkie wymagania stawiane działalności gospodarczej, a całokształt okoliczności, w tym także sposób i zakres prowadzenia działalności kredytowej (zakres terytorialny, reklama, zabiegi o pozyskanie jak największej liczby klientów, stosowanie systemu prowizyjnego), wskazuje, że działalność ta jest nastawiona na zysk, a zatem jest działalnością gospodarczą.

W uchwale z dnia 21 stycznia 2011 r., III CZP 125/10 (OSNC 2011, nr 10, poz. 107 z głosami J.P. Naworskiego, Glosa 2012, nr 3, s. 37, F. Czuchwickiego, GSP-PO 2012, nr 2, s. 5 i P. Bielskiego, LEX nr 157362 oraz z omówieniem M. Bączyka, *Przegląd orzecznictwa*, M. Pr. Bank. 2012, nr 2, s. 47), Sąd Najwyższy jednoznacznie potwierdził to stanowisko, przyjmując, że spółdzielcza kasa oszczędnościowo-kredytowa jest przedsiębiorcą prowadzącym działalność gospodarczą.

Działalnością gospodarczą gminy jest – prowadzona w formie komunalnych zakładów budżetowych lub spółek prawa handlowego – działalność w zakresie zadań własnych, określonych w art. 7 ust. 1 u.s.g., których celem jest zaspokajanie zbiorowych potrzeb ludności w drodze świadczenia usług powszechnie dostępnych, a także – w przypadkach określonych w odrębnej ustawie – działalność w zakresie wykraczającym poza te zadania (postanowienie SN z dnia 19 października 1999 r., III CZ 112/99, OSNC 2000, nr 4, poz. 78 z glosami W. Kubali, OSP 2000, z. 10, poz. 144 i R. Szarka, ST 2000, nr 11, s. 66).

Zgodnie z art. 4 pkt 1 lit. c u.o.k.k. za działalność gospodarczą trzeba uznać także działalność podlegającą kontroli koncentracji, o której mowa w art. 13 u.o.k.k.

Działalnością gospodarczą funduszy inwestycyjnych – *notabene* wyłączną – jest lokowanie środków pieniężnych zebranych w drodze publicznego (niekiedy niepublicznego) proponowania nabycia jednostek uczestnictwa albo certyfikatów inwestycyjnych w papiery wartościowe, instrumenty rynku pieniężnego i inne prawa majątkowe (art. 3 ust. 1 ustawy z dnia 27 maja 2004 r. o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 157 z późn. zm.).

18. Nie jest gospodarczą działalność mająca na celu obsługę własnego majątku, choćby była przesyciona motywem zysku (np. lokowanie pieniędzy w bankach, nabywanie papierów wartościowych). Wbrew odmiennym wnioskom, mogącym wynikać z ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ograniczeniu prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne (tekst jedn.: Dz. U. z 2006 r. Nr 216, poz. 1584 z późn. zm.), działalnością gospodarczą nie jest również członkostwo osób, których ustawa ta dotyczy, w zarządach, radach nadzorczych lub komisjach rewizyjnych spółek handlowych (por. art. 4 tej ustawy).

Za prowadzenie działalności gospodarczej nie można uznać również udziału kapitałowego gminy w banku działającym w formie spółki akcyjnej (art. 9 ust. 2 u.s.g.; por. uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 14 marca 1995 r., III CZP 6/95, OSNC 1995, nr 5, poz. 72 z komentarzem M. Litwińskiej, PPH 1996, nr 6, s. 31 i z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1998, nr 6, s. 85) oraz posiadania przez zagraniczną spółkę akcyjną mającą siedzibę w Polsce, udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością (uchwała SN z dnia 23 lutego 2005 r., III CZP 88/04, OSNC 2006, nr 1, poz. 5 z glosą J. Widły, EPS 2006, nr 6, s. 41).

Zasadniczo nie jest także działalnością gospodarczą uczestnictwo podmiotów zagranicznych w dochodach z prowadzenia przedsiębiorstw na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Tylko samo uzyskanie przez podmiot zagraniczny pozycji

wspólnika (udziałowca lub akcjonariusza spółki) nie jest zatem równoznaczne z podjęciem działalności gospodarczej.

Nie jest działalnością gospodarczą prowadzenie przez Kościół Ewangelicko-Augsburski w Rzeczypospolitej Polskiej Funduszu Socjalnego Kościoła (art. 38 ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 43); to samo dotyczy wewnętrznej działalności ubezpieczeniowej na rzecz duchownych prowadzonej przez Kościół, których stosunki z państwem zostały uregulowane na płaszczyźnie ustawowej.

Za działalność gospodarczą nie można uznać także uprawiania sportu przez zawodnika mającego status profesjonalisty, a tym bardziej, oczywiście, przez amatora; zawodnik profesjonalny uprawia sport na podstawie umowy o pracę, a amator utrzymuje się z wypłacanego stypendium sportowego. Działalność gospodarczą stanowi natomiast działalność klubów sportowych w zakresie sportu kwalifikowanego (por. ustawę z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie, tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 176 z późn. zm.).

19. Działalnością gospodarczą jest zarówno działalność statutowa (podstawowa, zarejestrowana, ewidencjonowana), jak i pozastatutowa (uboczna, niezarejestrowana), chyba że jest nielegalna w rozumieniu przepisów prawa karnego (np. handel narkotykami, kuplerstwo, przestępstwa na zlecenie) albo prawnie zabroniona bezwzględnym zakazem (por. uchwałę SN z dnia 11 czerwca 1992 r., III CZP 64/92, OSNCP 1992, nr 12, poz. 225 z krytycznym komentarzem S. Dalki, Orzecznictwo Gospodarcze 1992, nr 4, s. 22 oraz aprobowującym omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1994, nr 9, s. 59).

Do uznania danej działalności za gospodarczą nie ma znaczenia to, czy jest działalnością „wolną”, czy regulowaną (por. art. 5 pkt 5 u.s.d.g.).

20. Sprawa z powództwa spółki z ograniczoną odpowiedzialnością przeciwko wszystkim wspólnikom tworzącym wskazaną spółkę cywilną osób fizycznych o roszczenie związane z prowadzoną przez nią działalnością gospodarczą jest sprawą gospodarczą (uchwała SN z dnia 28 lutego 1995 r., III CZP 21/95, OSNC 1995, nr 7–8, poz. 104 z głosą W. Kubali, R. Pr. 1996, nr 5, s. 79 i z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1998, nr 6, s. 85). Sprawą gospodarczą jest także podobna sprawa z powództwa wytoczonego przez przedsiębiorstwo państwowe (uchwała SN z dnia 11 stycznia 1996 r., III CZP 161/95, OSNC 1996, nr 4, poz. 53 z komentarzem M. Litwińskiej, PPH 1996, nr 8, s. 33 i z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 2000, nr 6, s. 124).

21. To, czy spór ma dla obu stron (przedsiębiorców) źródło w prowadzonej przez nie działalności należy oceniać elastycznie i przyjmować, że sprawa pozostaje w zakresie działalności gospodarczej prowadzonej przez przedsiębiorcę nie tylko wtedy, gdy stosunek cywilnoprawny, z którego wynika spór, mieści się w obrębie tej działalności, lecz także wtedy, gdy sprawa będąca przedmiotem rozpoznania przez sąd wynika z prowadzenia tej działalności. Inaczej mówiąc, zakwalifikowaniu sprawy jako gospodarczej nie stoi na przeszkodzie fakt, że działalność gospodarcza przedsiębiorców uczestniczących w sporze ma różny zakres, wystarczy, że dla obu przedsiębiorców spór ma źródło w prowadzonej przez nich działalności (por. uzasadnienie uchwały SN z dnia 22 lipca 2005 r., III CZP 45/05, OSNC 2006, nr 4, poz. 66).

Ze względu na szerokie, elastyczne ujmowanie „zakresu prowadzonej działalności gospodarczej” należy przyjąć, że sprawą gospodarczą jest także sprawa o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym, jeżeli toczy się między przedsiębiorcami, a szkoda powstała w wyniku czynu niedozwolonego, który został popełniony przy prowadzeniu działalności gospodarczej lub w bezpośrednim związku z nią (np. czyn niedozwolony popełniony w trakcie robót budowlanych prowadzonych przez jednego przedsiębiorcę, któremu można przypisać winę, na rzecz innego przedsiębiorcy, który poniósł szkodę). Ten sposób widzenia podziela Sąd Najwyższy, który w wyroku z dnia 8 lutego 2007 r., I CSK 435/06 (M. Praw. 2007, nr 5, s. 228 z glosami M. Kalińskiego, PS 2008, nr 1, s. 169 i E. Tomaszewskiej, LEX nr 223447), stwierdził, że sprawa o odszkodowanie za czyn niedozwolony wyrządzony przez przedsiębiorcę innemu przedsiębiorcy – jeżeli powstanie szkody zostało spowodowane ruchem przedsiębiorstwa sprawcy deliktu i miało bezpośredni wpływ na zdolność do prowadzenia działalności gospodarczej przez poszkodowanego – odpowiada definicji „sprawy gospodarczej”.

22. Sprawami gospodarczymi ze stosunku spółki są sprawy ze stosunku spółek handlowych (spółek jawnych – art. 22 i n. k.s.h., spółek partnerskich – art. 86 i n. k.s.h., spółek komandytowych – art. 102 i n. k.s.h., spółek komandytowo-akcyjnych – art. 125 i n. k.s.h., spółek z ograniczoną odpowiedzialnością – art. 151 i n. k.s.h., spółek akcyjnych – art. 301 i n. k.s.h.) oraz spółek cywilnych – art. 860 i n. k.c. Nie są natomiast spółkami, o których mowa w art. 2 u.r.s.s.g., spółki wodne i ich związki (art. 164 i n. pr. wod.) oraz spółki do zagospodarowania wspólnot gruntowych, a także spółki szalańnicze (art. 14 oraz art. 1 ust. 1 pkt 4 u.z.w.g.); por. też wyrok SN z dnia 20 grudnia 1990 r., II CR 343/90, OSP 1992, z. 10, poz. 215 z glosą K. Korzana oraz z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1992, nr 4, s. 88. Sprawami gospodarczymi są także sprawy dotyczące roszczeń z tytułu odpowiedzialności cywilnoprawnej członków organów spółki z ograniczoną odpowiedzialnością oraz spółki akcyjnej, a także likwidatorów, unormowanej w art. 291–300 oraz art. 479–490 k.s.h. Wskazanie przez prawodawcę na art. 300

i 490 k.s.h. nie powinno być jednak rozumiane jako stwierdzenie, że sprawy gospodarcze w tym rozumieniu to również sprawy dotyczące roszczeń przysługujących wierzycielom i innym osobom, połączonym ze spółką jakimikolwiek stosunkami prawnymi, uzasadniającymi odpowiedzialność na zasadach ogólnych.

23. Przepis kwalifikujący do kręgu spraw gospodarczych sprawy przeciwko przedsiębiorcom o zaniechanie naruszania środowiska i przywrócenie do stanu poprzedniego lub o naprawienie szkody z tym związanej oraz o zakazanie albo ograniczenie działalności zagrażającej środowisku należy interpretować zwięźajaco. Ten postulat jest dyktowany przekonaniem, że zbytnia swoboda wykładni – ze względu na ujemny obecnie wpływ każdej niemal działalności człowieka na uwarunkowania środowiska – prowadziłaby do uznania za sprawy gospodarcze przytłaczającej większości spraw odszkodowawczych i o charakterze negatoryjnym, opartych na przepisach prawa geologicznego i górniczego, prawa wodnego, prawa budowlanego, prawa atomowego, prawa łowieckiego oraz ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych, ustawy o rybactwie śródlądowym, ustawy o lasach itp., nie wyłączając przepisów kodeksu cywilnego (np. art. 24, 144, art. 222 § 2, art. 435 lub 439 k.c.).

W konsekwencji należy przyjąć, że sprawy gospodarcze to wyłącznie sprawy o zaniechanie naruszania środowiska i przywrócenie do stanu poprzedniego lub o naprawienie szkody z tym związanej oraz o zakazanie albo ograniczenie działalności zagrażającej środowisku (kompensacyjne i prewencyjne), skierowane przeciwko przedsiębiorcom, wynikające z przepisów ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 672 z późn. zm.), choćby nie stanowiły one samodzielnej, odrębnej od kodeksu cywilnego, podstawy odpowiedzialności. Dla bytu sprawy gospodarczej w omawianym rozumieniu nie ma natomiast żadnego znaczenia fakt, jaki podmiot występuje po stronie powodowej (por. dotyczące zdolności sądowej w tych sprawach – uchwałę składu siedmiu sędziów SN – zasada prawna z dnia 8 listopada 1989 r., III CZP 76/89, OSNCP 1990, nr 6, poz. 71 z glosą J. Skoczylasa, OSP 1990, z. 11–12, poz. 365 i z omówieniem P. Wiśniewskiego, *Przegląd orzecznictwa*, Probl. Praw. 1990, nr 10–12, s. 140 oraz postanowienie SN z dnia 10 stycznia 1990 r., IV CR 998/89, PiP 1990, z. 8, s. 115 z glosą T. Misiuk).

24. W judykaturze Sądu Najwyższego zostało też wyjaśnione, że:
- sprawa z powództwa banku przeciwko spółdzielni mieszkaniowej o wykonanie zobowiązania z tytułu umowy poręczenia spłaty kredytu zaciągniętego przez przedsiębiorcę jest sprawą gospodarczą (wyrok SN z dnia 18 grudnia 1996 r., I CKN 28/96, OSNCP 1997, nr 4, poz. 44 z aprobowaną glosą S. Dalki, OSP 1997, z. 6, poz. 116 oraz z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 2001, nr 4, s. 105 i 114);

- spór co do tego, czy nastąpiło zubożenie aktywów jednego przedsiębiorcy i wzbogacenie drugiego – w wyniku przeprowadzonej egzekucji na podstawie bankowego tytułu wykonawczego – jest sporem związanym z prowadzeniem działalności gospodarczej (postanowienie SN z dnia 16 grudnia 1997 r., I CZ 188/97, LEX nr 78431);
- sprawa dotycząca ograniczonego prawa rzeczowego gminy nie może być uznana za związaną z prowadzeniem przez tę gminę działalności gospodarczej (postanowienie SN z dnia 23 kwietnia 1998 r., II CZ 35/98, LEX nr 1633890);
- sprawa z powództwa spółdzielni mieszkaniowej przeciwko członkom tej spółdzielni – będącym współnikami spółki cywilnej – o zapłatę ustalonych w umowie świadczeń przypadających na lokal użytkowy, według zasad obowiązujących członków spółdzielni, nie jest sprawą gospodarczą (postanowienie SN z dnia 29 kwietnia 1998 r., III CZP 7/98, OSNC 1998, nr 11, poz. 188 z krytyczną glosą J.P. Naworskiego, R. Pr. 1999, nr 2, s. 59 oraz z krytycznym omówieniem J.P. Naworskiego, *Pojęcie sprawy gospodarczej sensu stricto*, PPH 1998, nr 8, s. 1);
- żądanie jednoosobowej spółki Skarbu Państwa, powstałej z przekształcenia przedsiębiorstwa państwowego realizującego zadania w zakresie obronności kraju, skierowane przeciwko Skarbowi Państwa – Ministrowi Gospodarki jako organowi założycielskiemu, o wynagrodzenie szkody wynikłej z utrzymywania w latach 1990–1992 w gotowości beczynnych linii produkcyjnych, na podstawie zarządzenia Ministra Przemysłu z dnia 2 kwietnia 1990 r. w sprawie wprowadzenia zmian w planie dostaw dla sił zbrojnych w roku obliczeniowym 1986 (niepubl.), nie jest roszczeniem związanym z prowadzeniem działalności gospodarczej w rozumieniu art. 118 k.c. (uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 14 maja 1998 r., III CZP 12/98, OSNC 1998, nr 10, poz. 151 z glosą W. Kubali, OSP 1998, z. 12, poz. 615);
- sprawa z powództwa przedsiębiorcy, wynikająca z prowadzonej przez niego działalności gospodarczej, przeciwko ubezpieczycielowi o odszkodowanie z tytułu ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej przedsiębiorcy, który wyrządził powodowi szkodę, jest sprawą gospodarczą (postanowienie SN z dnia 15 lutego 2000 r., I CZ 242/99, Biul. SN 2000, nr 6, s. 10 oraz postanowienie SN z dnia 8 października 1999 r., II CZ 26/99, niepubl.);
- sprawa wytoczona przeciwko gminie o wynagrodzenie za humusowanie ziemi i założenie trawników w parku osiedlowym jest sprawą dotyczącą działalności gospodarczej (postanowienie SN z dnia 22 sierpnia 2001 r., V KKN 756/00, IC 2002, nr 1, s. 64);
- roszczenie spółdzielni mieszkaniowej oparte na podstawie prawnej przewidzianej w art. 225 w zw. z art. 224 § 2 k.c. jest roszczeniem związanym z prowadzeniem działalności gospodarczej (uchwała SN z dnia 26 kwietnia 2002 r., III CZP 21/02, OSNC 2002, nr 12, poz. 149 z glosą P. Lasonia, PPH 2003, nr 8, s. 54);

- roszczenia uzupełniające przedsiębiorcy, związane z zarządem nieruchomości, pozostają w związku z prowadzeniem działalności gospodarczej, jeżeli przedmiotem działalności jest zarząd tą nieruchomością (postanowienie SN z dnia 6 listopada 2002 r., III CK 374/02, IC 2003, nr 6, s. 49);
- sprawa wynikająca ze stosunku prawnego między przedsiębiorcami, powstałego w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej, związanego z rozliczeniem roszczeń z umowy najmu, jest sprawą gospodarczą (postanowienie SN z dnia 7 lutego 2003 r., III CZ 160/02, IC 2003, nr 10, s. 46);
- roszczenie o zapłatę pierwszej opłaty rocznej, dochodzone przez gminę od spółdzielni na podstawie art. 2c ust. 6 ustawy z dnia 29 września 1990 r. o zmianie ustawy o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości (Dz. U. Nr 79, poz. 464 z późn. zm.), nie jest roszczeniem związanym z prowadzeniem działalności gospodarczej (wyrok SN z dnia 17 grudnia 2003 r., IV CK 288/02, OSNC 2005, nr 1, poz. 15);
- działalność Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa nie jest działalnością gospodarczą (wyrok SN z dnia 2 grudnia 2004 r., V CK 308/04, IC 2005, nr 10, s. 44);
- posiadanie przez spółkę akcyjną z siedzibą w Luksemburgu udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością mającą siedzibę w Polsce nie jest prowadzeniem działalności gospodarczej w rozumieniu art. 1 ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 6 grudnia 1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 297) (uchwała SN z dnia 23 lutego 2005 r., III CZP 88/04, OSNC 2006, nr 1, poz. 5 z glosą J. Widły, EPS 2006, nr 6, s. 41);
- sprawa o zapłatę ceny sprzętu medycznego, wszczęta przez przedsiębiorcę przeciwko samodzielnemu publicznemu zakładowi opieki zdrowotnej, jest sprawą gospodarczą (uchwała SN z dnia 11 maja 2005 r., III CZP 11/05, OSNC 2006, nr 3, poz. 48 z glosami J.P. Naworskiego, M. Praw. 2006, nr 6, s. 322, P. Czepiela, PS 2006, nr 11–12, s. 304 oraz P. Bielskiego, Rej. 2007, nr 7–8, s. 202);
- sprawa między przedsiębiorcą, który w ramach działalności gospodarczej nabył wierzytelność w drodze przelewu, a dłużnikiem o jej zaspokojenie jest sprawą gospodarczą, jeżeli wierzytelność ta pozostaje w zakresie działalności gospodarczej prowadzonej przez dłużnika (uchwała SN z dnia 22 lipca 2005 r., III CZP 45/05, OSNC 2006, nr 4, poz. 66);
- sprawa z powództwa syndyka masy upadłości przeciwko przedsiębiorcy o uznanie za bezskuteczną czynności prawnej upadłego dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli nie jest sprawą gospodarczą (wyrok SN z dnia 5 lipca 2007 r., II CSK 118/07, IC 2008, nr 12, s. 52);
- sprawa, w której ubezpieczający przedsiębiorca dochodzi od zakładu ubezpieczeń odszkodowania w związku z kradzieżą samochodu objętego zawartą przez strony umową ubezpieczenia AC, nie jest sprawą gospodarczą (postanowienie SN z dnia 9 kwietnia 2008 r., V CZ 14/08, OSNC-ZD 2009, nr B, poz. 40 z glosą A. Mankiewicz, LEX nr 465953);

- sprawa ze stosunków cywilnych z powództwa syndyka masy upadłości przedsiębiorcy przeciwko innemu przedsiębiorcy – w zakresie prowadzonej przez tych przedsiębiorców działalności gospodarczej – jest sprawą gospodarczą (uchwała SN z dnia 27 czerwca 2008 r., III CZP 4/08, OSNC 2009, nr 7–8, poz. 100 z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2008, nr 9–10, s. 272);
- sprawa o zapłatę kosztów budowy leśniczówki, tocząca się między przedsiębiorcą budowlanym a Skarbem Państwa reprezentowanym przez Nadleśnictwo Lasów Państwowych, jest sprawą gospodarczą (postanowienie SN z dnia 10 lutego 2011 r., IV CSK 272/10, OSNC-ZD 2011, nr C, poz. 58 z glosą J. Naworskiego, M. Praw. 2102, nr 4, poz. 217);
- sprawa o wykonanie umowy o roboty budowlane zawartej w ramach realizacji zadań własnych gminy w zakresie edukacji publicznej, kultury i rekreacji jest sprawą gospodarczą (uchwała SN z dnia 24 lipca 2013 r., III CZP 43/13, OSNC 2014, nr 3, poz. 25 z glosą J.P. Naworskiego, M. Praw. 2014, nr 8, s. 426 i z omówieniem T. Szczurowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PUG 2014, nr 3, s. 22);
- sprawa z powództwa producenta rolnego – rolnika prowadzącego działalność wytwórczą w zakresie produkcji zwierzęcej – przeciwko przedsiębiorcy o roszczenie wynikające z umowy kontraktacji jest sprawą gospodarczą (uchwała SN z dnia 26 lutego 2015 r., III CZP 108/14, OSNC 2016, nr 1, poz. 2 z glosami J.P. Naworskiego, Glosa 2015, nr 4, s. 31 i P. Bielskiego, LEX nr 1646366 oraz z omówieniem T. Zembrzuskiego, *Powództwo rolnika przed sądem gospodarczym*, M. Praw. 2015, nr 11, s. 602).

Sprawy cywilne – zagadnienia szczegółowe

25. Charakter spraw cywilnych mają sprawy o roszczenia określone w art. 8–10 u.u.n.o.; roszczenia wynikające z art. 10 podlegają rozpoznaniu w postępowaniu cywilnym, natomiast roszczenia objęte art. 8 i 9 – mimo ich cywilnoprawnego charakteru – należą do postępowania karnego (por. uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 2 lipca 1992 r., I KZP 15/92, OSNCP 1992, nr 10, poz. 181 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1996, nr 2, s. 36 oraz uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 28 października 1993 r., I KZP 21/93, OSNKW 1993, nr 11–12, poz. 67 z glosą B. Bładowskiego, OSP 1995, z. 1, poz. 10 oraz z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1997, nr 2, s. 44; por. też postanowienie SN z dnia 28 kwietnia 1992 r., WZ 55/92, OSNKW 1992, nr 11–12, poz. 82, oraz postanowienie SN z dnia 7 grudnia 2000 r., WZ 45/00, OSNKW 2001, nr 3–4, poz. 32).
26. Cywilnoprawny (nie publicznoprawny) charakter mają również roszczenia oskarżonego, który w wyniku kasacji lub wznowienia postępowania został uniewinniony lub wobec którego orzeczono łagodniejszą karę lub środek karny albo środek związany z poddaniem sprawcy próbie, o odszkodowanie za poniesioną szkodę

oraz o zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, wynikłe z wykonania względem niego w całości lub w części kary lub środka, których nie powinien był ponieść oraz wykonywania wobec niego określonego środka przymusu; mimo swego charakteru podlegają one rozpoznaniu według przepisów kodeksu postępowania karnego (art. 552–558 k.p.k.).

Jeżeli jednak poszkodowany domaga się odszkodowania wyłącznie z tytułu nieprawidłowego przebiegu wykonania kary albo tymczasowego aresztowania lub zatrzymania, właściwa jest droga postępowania cywilnego (por. orzeczenie SN z dnia 26 stycznia 1959 r., 2 CR 846/58, NP 1961, nr 6, s. 825; a także np. wyrok SN z dnia 28 lutego 2007 r., V CSK 431/06, OSNC 2008, nr 1, poz. 13 z glosą N. Pawłowskiej, EPS 2008, nr 1, s. 47). Droga procesu cywilnego jest właściwa również do rozpoznawania roszczeń odszkodowawczych za niesłuszne skazanie obwinionego w postępowaniu w sprawach o wykroczenia (por. orzeczenie SN z dnia 26 stycznia 1959 r., 2 CR 846/58, NP 1961, nr 6, s. 825 z notką M.P.; wyrok SN z dnia 13 września 1978 r., II CR 317/78, OSPiKA 1979, z. 7–8, poz. 140 z glosą A. Bulsiewicz i z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1981, z. 1, s. 100; a także uzasadnienie postanowienia SN z dnia 3 listopada 1969 r., III CRN 329/69, OSNCP 1970, nr 9, poz. 153 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1971, z. 7, s. 134 oraz E. Wengerka i J. Sobkowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1971, nr 5, s. 737).

27. Droga procesu cywilnego – a nie środki przewidziane w postępowaniu karnym – przysługuje osobie trzeciej, która zgłasza roszczenie do mienia objętego przedmiotem przedmiotów (art. 421 k.p.k.; por. także uchwałę SN z dnia 23 grudnia 1986 r., III CZP 94/86, OSNCP 1988, nr 1, poz. 1).

Kryteria oceny sprawy cywilnej

28. Podejmowana przez sąd ocena sprawy na tle art. 1 zależy przede wszystkim od przedmiotu procesu, a więc przedstawionego pod osąd roszczenia oraz wskazanego stanu faktycznego, te bowiem elementy, konkretyzując stosunek prawny zachodzący między stronami, kształtują charakter sprawy i tym samym nadają jej – lub odejmują – przymioty sprawy cywilnej (por. uzasadnienie uchwały SN z dnia 25 marca 1985 r., III CZP 9/85, OSNCP 1985, nr 11, poz. 173 z glosami T. Kwiecińskiego, PiP 1987, z. 11, s. 143 i J. Ławrynowicza, NP 1987, nr 7–8, s. 166 oraz z omówieniem J. Ławrynowicza, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1988, nr 10–12, s. 180 i J. Kufla, *Przegląd orzecznictwa*, SU 1989, nr 10, s. 296; a także uchwałę SN z dnia 8 stycznia 1992 r., III CZP 138/91, OSNCP 1992, nr 7–8, poz. 128). Wynika to z tego, że współcześnie w orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje koncepcja „sprawy” oparta na idei tzw. roszczenia procesowego, co oznacza, że o dopuszczalności drogi sądowej nie decyduje obiektywne istnienie prawa podmiotowe-

go, lecz jedynie twierdzenie strony o jego istnieniu (por. postanowienie SN z dnia 22 kwietnia 1998 r., I CKN 1000/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 6; postanowienie SN z dnia 10 marca 1999 r., II CKN 340/98, OSNC 1999, nr 9, poz. 161; postanowienie SN z dnia 22 sierpnia 2000 r., IV CKN 1188/00, OSNC 2001, nr 1, poz. 20 oraz uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 12 marca 2003 r., III CZP 85/02, OSN 2003, nr 10, poz. 129 z glosą M. Jasińskiej, M. Praw. 2004, nr 17, s. 811; a także wyrok TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 12/99, OTK 2000, nr 5, poz. 143).

Konieczność szerokiego pojmowania dostępu do sądu wynika także z art. 6 ust. 1 EKPC oraz z art. 14 ust. 1 MPPOiP; por. J. Gudowski, *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na pojęcie dopuszczalności drogi sądowej* (w:) T. Ereciński, K. Weitz (red.), *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, Warszawa 2010, s. 414 i n.

Postępowanie sądowe w sprawach cywilnych

29. Przepisy kodeksu normujące postępowanie sądowe w sprawach cywilnych (cywilne postępowanie sądowe) dotyczą – zgodnie z art. 2 § 1 – sądów powszechnych, a więc sądów apelacyjnych, okręgowych i rejonowych (art. 1 § p.u.s.p.), oraz Sądu Najwyższego (ustawa z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym, tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 499 z późn. zm.; por. też art. 175 Konstytucji RP). Sądownictwo administracyjne zostało unormowane w ustawie z dnia 25 lipca 2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1647 z późn. zm.), a postępowanie przed sądami administracyjnymi w ustawie z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 718 z późn. zm.).
30. Sądowe postępowanie cywilne dzieli się – według systematyki kodeksu – na:
- 1) postępowanie procesowe (art. 15–505³⁸):
 - a) postępowanie zwykłe (art. 15–424¹²) i
 - b) postępowania odrębne w sprawach: małżeńskich (art. 425–452), ze stosunków między rodzicami a dziećmi (art. 453–458), z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych (art. 459–477^{14a}), o naruszenie posiadania (art. 478–479), z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów (479²⁸–479³⁵), z zakresu regulacji energetyki (art. 479⁴⁶–479⁵⁶), z zakresu regulacji telekomunikacji i poczty (art. 479⁵⁷–479⁶⁷), z zakresu regulacji transportu kolejowego (479⁶⁸–479⁷⁸) nakazowych i upominawczych (art. 484¹–505), uproszczone (art. 505¹–505¹⁴), europejskie postępowanie w sprawach transgranicznych (art. 505¹⁵–505^{27a}), w tym europejskie postępowanie nakazowe (art. 505¹⁵–505²⁰), europejskie postępowanie w spra-

wach drobnych (art. 505²¹–505^{27a}) oraz elektroniczne, w tym elektroniczne postępowanie upominawcze (art. 505²⁸–505³⁷);

- 2) postępowanie nieprocesowe (art. 506–694⁸);
- 3) postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt (art. 716–729);
- 4) postępowanie zabezpieczające (art. 730–757);
- 5) postępowanie egzekucyjne (art. 758–1088);
- 6) postępowanie w sprawach z elementem zagranicznym (art. 1097–1153²⁵);
- 7) postępowanie przed sądem polubownym (arbitrażowym) (art. 1154–1217).

31. W piśmiennictwie dokonuje się również podziału postępowania cywilnego na główne, tj. rozpoznawcze (służące ochronie stosunków prawnych i praw podmiotowych) i egzekucyjne (prowadzące do przymusowej realizacji praw poddanych ochronie) oraz postępowanie pomocnicze mające na celu przygotowanie, wspomnienie lub zabezpieczenie postępowań głównych.

Rozróżnia się następujące postępowania pomocnicze: o oznaczenie przez Sąd Najwyższy sądu właściwego do rozpoznania sprawy (art. 45), mediacyjne i pojednawcze (art. 183¹–186), o zabezpieczenie dowodów (art. 310–315), rekwizycyjne na żądanie sądu państwowego (art. 235–243), sądu polubownego (art. 1192) i sądu zagranicznego (art. 1131–1132), o odtworzenie zaginionych lub zniszczonych akt (art. 716–729), przed sądem państwowym w związku z postępowaniem przed sądem polubownym (art. 1172, 1173, art. 1179 § 2, art. 1204), zabezpieczające (art. 730–757), o nadanie tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności (art. 781–793 i 795), o wydanie zaświadczenia europejskiego tytułu egzekucyjnego (art. 795¹–795⁵), o stwierdzenie wykonalności europejskiego nakazu zapłaty (art. 795⁶–795⁷), o wydanie zaświadczenia dotyczącego orzeczenia wydanego w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń (art. 795⁸–795⁹) oraz o ponowne wydanie tytułu wykonawczego (art. 794).

Szczególnym sądowym postępowaniem cywilnym jest postępowanie upadłościowe, którego istotę stanowi egzekucja uniwersalna (art. 229 pr. upadł.), oraz postępowanie restrukturyzacyjne (art. 209 pr. restruk.).

32. Przepisy o sądowym postępowaniu cywilnym stosuje się uzupełniając np. w postępowaniu:

- 1) przed Trybunałem Konstytucyjnym (art. 21 ustawy o TK);
- 2) w postępowaniu upadłościowym i międzynarodowym postępowaniu upadłościowym (art. 37, 229 i 381 pr. upadł.);
- 3) w postępowaniu restrukturyzacyjnym (art. 71, art. 92 ust. 4, art. 108, art. 198 ust. 1, art. 209, 221, 260, 269, 287, art. 311 ust. 3 i art. 341 pr. restruk.);
- 4) w postępowaniu sądowoadministracyjnym (co do postępowania dowodowego – art. 106 § 5 p.p.s.a. albo co do kaucji na zabezpieczenie roszczeń inwesto-

- ra z powodu wstrzymania wykonania decyzji – art. 35a ust. 4 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 290);
- 5) w postępowaniu karnym (co do pełnomocnika – art. 89 k.p.k., co do zabezpieczenia grożącej kary grzywny – art. 292 § 1 k.p.k. oraz co do odszkodowania za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie – art. 558 k.p.k.);
 - 6) w postępowaniu karnym wykonawczym (co do egzekucji orzeczonej grzywny, świadczenia pieniężnego oraz należności sądowych – art. 25 § 1 k.k.w.);
 - 7) w postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 9 i 20 u.p.n.);
 - 8) przed okręgowymi sądami lekarsko-weterynaryjnymi, aptekarskimi, a także architektów oraz inżynierów budownictwa (co do polubownego rozstrzygnięcia sporów dotyczących wykonywania zawodu – art. 63 ust. 2 ustawy z dnia 21 grudnia 1990 r. o zawodzie lekarza weterynarii i izbach lekarsko-weterynaryjnych [tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1509 z późn. zm.]; art. 63 ust. 2 ustawy z dnia 19 kwietnia 1991 r. o izbach aptekarskich [tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1429 z późn. zm.] oraz art. 57 ust. 2 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów oraz inżynierów budownictwa, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1946 z późn. zm.);
 - 9) przed Komisją Prawa Autorskiego (art. 110¹ ust. 3 pr. aut.);
 - 10) przed kolegiami arbitrażu społecznego (co do dowodów – § 8 ust. 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 1991 r. w sprawie trybu postępowania przed kolegiami arbitrażu społecznego, Dz. U. Nr 73, poz. 324);
 - 11) przed Prezesem UOKiK (w sprawach nieuregulowanych w ustawie z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 184 z późn. zm.; art. 84 u.o.k.k.);
 - 12) przed Urzędem Zamówień Publicznych (co do postępowania odwoławczego prowadzonego przy zastosowaniu przepisów o sędzie polubownym – art. 185 ust. 7, art. 197, 198b ust. 4, art. 198f ust. 2 i art. 198g p.z.p.);
 - 13) w postępowaniach w sprawach o ustanowienie i podział funduszu odpowiedzialności (art. 339 k.m.);
 - 14) przed izbami morskimi w sprawach rejestru okrętowego (art. 38 k.m. oraz § 1 ust. 2 rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 23 stycznia 2003 r. w sprawie rejestru okrętowego i postępowania rejestrowego, Dz. U. Nr 47, poz. 400);
 - 15) przed Urzędem Patentowym (co do kosztów postępowania – art. 256 ust. 2 p.w.p.);
 - 16) w sprawach dotyczących ustalenia nienależnie lub nadmiernie pobranych środków publicznych, które zostały przekazane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa na podstawie umowy w związku z realizacją Wspólnej Polityki Rolnej, Wspólnej Polityki Rybackiej lub sektorowego programu operacyjnego, pochodzących z funduszy Unii Europejskiej oraz funduszy krajowych, przeznaczonych na współfinansowanie wydatków realizo-

wanych z funduszy Unii Europejskiej (art. 30 ustawy z dnia 9 maja 2008 r. o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1438 z późn. zm.);

- 17) przed wojewódzką komisją do spraw orzekania o zdarzeniach medycznych w zakresie określonym w art. 67o ustawy o RPP.

33. Przepisy postępowania cywilnego są stosowane uzupełniając również przed Sądem Giełdowym przy rozpoznawaniu sporów o prawa majątkowe pomiędzy uczestnikami transakcji giełdowych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie, wynikające z ich przebiegu, oraz „sporów cywilnych” o prawa majątkowe pomiędzy spółką a akcjonariuszami (§ 28 ust. 7 statutu Giełdy Papierów Wartościowych S.A. w Warszawie, uchwalonego przez nadzwyczajne walne zgromadzenie Spółki w dniu 30 lipca 2010 r. z późn. zm. oraz § 88 ust. 6 Regulaminu Giełdy w brzmieniu przyjętym uchwałą nr 1/1110/2006 Rady Giełdy z dnia 4 stycznia 2006 r. z późn. zm. – według tekstu ujednoliconego z dnia 1 stycznia 2016 r., a także § 22 regulaminu sądu giełdowego (https://www.gpw.pl/regulacje_prawne).

34. Szczególny tryb rozpoznawania sporów zbiorowych między pracownikami a pracodawcą lub pracodawcami – a więc nie sporów indywidualnych, które należą do postępowania odrębnego unormowanego w art. 459 i n. – reguluje ustawa z dnia 23 maja 1991 r. o rozwiązywaniu sporów zbiorowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 295 z późn. zm.) oraz wydane na jej podstawie rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 1991 r. w sprawie trybu postępowania przed kolegiami arbitrażu społecznego (Dz. U. Nr 73, poz. 324).

Spór zakładowy podlega rozpoznaniu przez kolegium arbitrażu społecznego przy sądzie okręgowym, w którym utworzony jest sąd pracy i ubezpieczeń społecznych, natomiast spór wielozakładowy należy do właściwości Kolegium Arbitrażu Społecznego przy Sądzie Najwyższym.

Art. 2. [Droga sądowa]

§ 1. Do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są sądy powszechne, o ile sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych, oraz Sąd Najwyższy.

§ 1a–2. (uchylone).

§ 3. Nie są rozpoznawane w postępowaniu sądowym sprawy cywilne, jeżeli przepisy szczególne przekazują je do właściwości innych organów.

Spis treści

Domniemanie i pojęcie drogi sądowej	61
Sądy	62
Kontrola sądowa konstytucyjności przepisów	64

Dopuszczalność drogi sądowej	66
Kryteria i czas oceny dopuszczalności drogi sądowej	70
Przekazanie spraw cywilnych do rozpoznania innym organom	73
Roszczenie procesowe jako przesłanka dopuszczalności drogi sądowej	74
Związanie sądu ostateczną decyzją administracyjną	75
Wyłączenie drogi sądowej w sprawach z udziałem świadka koronnego	78
Unieważnienie prawomocnego orzeczenia	79
Droga sądowa w przepisach szczególnych i orzecznictwie	79
Prawo autorskie	79
Prawo bankowe	80
Prawo budowlane	81
Cmentarze i chowanie zmarłych	81
Dobra osobiste	81
Drogi publiczne	83
Egzekucja	85
Prawo energetyczne	88
Ewidencja ludności	89
Prawo finansowe, dopłaty, agencje, fundusze	90
Prawo górnicze i geologiczne	91
Prawo handlowe	92
Prawo karne i wykroczenia	92
Lecznictwo i opieka społeczna	93
Prawo łowieckie	94
Praktyki monopolistyczne	96
Najem lokali	96
Nieruchomości	101
Ochrona środowiska	110
Odszkodowanie	111
Prawo osobowe	112
Oświata	113
Prawo podatkowe	115
Praca i ubezpieczenia społeczne	117
Przedsiębiorstwa	128
Prawo przewozowe	129
Rozgraniczenie nieruchomości	130
Samorząd terytorialny	131
Samorządy zawodowe, organizacje społeczne (pozarządowe)	134
Spółdzielcze prawo	139
Ubezpieczenia gospodarcze	142

Prawo upadłościowe	142
Uwłaszczenia	143
Własność przemysłowa	143
Prawo wodne	144
Wojsko	149
Wymiar sprawiedliwości	152
Zatrudnienie i bezrobocie	155
Zobowiązania	155

Domniemanie i pojęcie drogi sądowej

1. Artykuł 2 ustanawia domniemanie drogi sądowej w sprawach cywilnych. Oznacza to, że każda sprawa cywilna w znaczeniu materialnym (por. uwagę 2 do art. 1) podlega rozpoznaniu przez sąd, chyba że przepis szczególny przekazuje ją do właściwości innych organów. Por. także art. 45, 77 i 177 Konstytucji RP, art. 14 MPPOiP i art. 6 EKPC, w myśl których każdy człowiek ma prawo do rozpatrzenia jego sprawy (cywilnej) przez niezawisły i bezstronny sąd. Na drodze sądowej – w postępowaniu cywilnym – są rozpoznawane także sprawy, które nie są sprawami cywilnymi ani sprawami sądowoadministracyjnymi lub karnymi, lecz należą do drogi sądowej na podstawie art. 177 w zw. z art. 77 ust. 2 i art. 45 ust. 1 Konstytucji RP (por. postanowienie SN z dnia 19 grudnia 2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005, nr 2, poz. 31). Chodzi o sprawy niebędące sprawami cywilnymi ani w ujęciu materialnym, ani formalnym, ani też niebędące sprawami toczącymi się według przepisów kodeksu postępowania karnego, ale jednocześnie niezastrzeżone do rozpoznania przez sąd administracyjny; wówczas, zgodnie z art. 177 Konstytucji RP, mimo niedostatków unormowań prawnoprocesowych, rozpoznaje je sąd powszechny w postępowaniu cywilnym. W takich sprawach – „niecywilnych” z natury lub ustawowego ustanowienia, ale niebędących także sprawami karnymi – poszczególne instytucje procesu cywilnego będą, w zależności od przedmiotu i charakteru żądania oraz konfiguracji podmiotowej, stosowane wprost, inne odpowiednio, a jeszcze inne przy wykorzystaniu analogii (por. postanowienie SN z dnia 21 maja 2002 r., III CK 53/02, OSNC 2003, nr 2, poz. 31).

Na temat dochodzenia na drodze sądowej spraw ze stosunku pracy por. art. 242 § 1 w zw. z art. 262 § 2 k.p.; por. także uwagę 14 do art. 459.

2. W piśmiennictwie prawniczym funkcjonuje pojęcie drogi sądowej *sensu stricto*, oznaczającej rozpoznawanie spraw cywilnych przez sądy powszechne i Sąd Najwyższy, oraz drogi sądowej *sensu largo*, obejmującej postępowanie w tych sprawach przed jakimikolwiek sądami.

Współcześnie do drogi sądowej *sensu largo* należą sprawy o cywilnoprawne roszczenia objęte art. 8 i 9 u.u.n.o., rozpoznawane przez sądy wojskowe, a także sprawy z zakresu prawa pracy przekazane do kompetencji Naczelnego Sądu Administracyjnego (por. uwagę 25 do art. 1 i uwagę 6 do komentowanego artykułu).

3. Sąd obowiązany jest rozstrzygnąć każdą sprawę cywilną zgłoszoną w trybie właściwym w sposób bezstronny i w tym celu jest wyposażony w nieskrępowaną władzę zarówno do autorytatywnego rozstrzygania powstałych zagadnień, jak i wykładni przepisów ustawowych oraz postanowień umownych – na podstawie własnej oceny. W rozstrzyganiu spraw sąd jest niezawisły i w zakresie kompetencji jurysdykcyjnych nie podlega jakimkolwiek ingerencjom (por. art. 45, 173 i 178 Konstytucji RP).

Sądy

4. Pojęcie „sądy powszechne” obejmuje sądy apelacyjne, okręgowe i rejonowe (art. 175 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 1 § 1 p.u.s.p.).

Do 2012 r. w ramach sądów powszechnych funkcjonowały – jako kategoria instytucjonalno-ustrojowa – wyodrębnione jednostki organizacyjne powołane do rozpoznawania określonych rodzajowo spraw cywilnych: sądy pracy i ubezpieczeń społecznych – właściwe w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych; sądy rodzinne – właściwe w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, w sprawach nieletnich oraz w stosunku do osób uzależnionych od alkoholu; sądy gospodarcze – właściwe w sprawach gospodarczych oraz sądy utworzone w Sądzie Okręgowym w Warszawie, tj. sąd ochrony konkurencji i konsumentów – właściwy w sprawach z zakresu ochrony konkurencji, regulacji energetyki, telekomunikacji i transportu kolejowego; sąd rejestrowy do spraw rejestrowych powierzonych na podstawie odrębnych przepisów oraz sąd wspólnotowych znaków towarowych i wzorów przemysłowych – właściwy w sprawach z zakresu ochrony wspólnotowych znaków towarowych i wspólnotowych wzorów przemysłowych (art. 16 p.u.s.p.; por. też § 15 reg. sąd.).

Ustawą z dnia 18 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 203, poz. 1192), która – pomijając kilka przepisów – weszła w życie 28 marca 2012 r., zniesiono ustrojową pozycję sądów rodzinnych, sądów gospodarczych oraz sądów pracy i ubezpieczeń społecznych; od chwili wejścia w życie tej ustawy sądy te są wyłącznie wydziałami poszczególnych sądów, utworzonymi na podstawie art. 12 w zw. z art. 20, noszącymi nazwę „wydział rodzinny i nieletnich”, „wydział pracy, ubezpieczeń społecznych albo pracy i ubezpieczeń społecznych” oraz „wydział gospodarczy”.

W związku z tą zmianą, zgodnie z art. 21 ust. 1 ustawy z dnia 18 sierpnia 2011 r., ilekroć w przepisach innych ustaw jest mowa o sądzie rodzinnym, o sądzie pracy i ubezpieczeń społecznych oraz o sądzie gospodarczym, rozumie się przez to odpowiedni wydział sądu, do którego należą sprawy z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, dotyczące demoralizacji i czynów karalnych nieletnich, jak również leczenia osób uzależnionych od alkoholu oraz od środków odurzających i psychotropowych, wydział rozpoznający sprawy z zakresu prawa gospodarczego oraz wydział, do którego właściwości należą sprawy z zakresu prawa pracy lub ubezpieczeń społecznych.

Został natomiast utrzymany status sądu ochrony konkurencji i konsumentów, sądu rejestrowego oraz sądu wspólnotowych znaków towarowych i wzorów przemysłowych jako odrębnych jednostek organizacyjnych działających w Sądzie Okręgowym w Warszawie.

Ponadto w sądach powszechnych działają sądy opiekuńcze oraz sądy rejestrowe niebędące jednak oddzielnymi jednostkami organizacyjnymi, lecz wyodrębnione w kodeksie postępowania cywilnego albo w ustawach szczególnych tylko ze względu na swe wyraźnie wyznaczone kompetencje (por. W. Broniewicz, *Sąd rodzinny a sąd opiekuńczy*, PS 1993, nr 2, s. 42 i 43).

W sądach okręgowych działają także wydziały rozpoznające środki odwoławcze w elektronicznym postępowaniu upominawczym (art. 505²⁸–505³⁸).

5. Sąd Najwyższy jest naczelnym organem sądowym w Rzeczypospolitej Polskiej sprawującym nadzór nad działalnością wszystkich sądów powszechnych i wojсковych w zakresie orzekania (art. 183 Konstytucji RP oraz art. 1 ustawy o SN) (por. J. Gudowski, *Sąd Najwyższy. Pozycja ustrojowa, funkcje i zadania – spojrzenie sędziego cywilisty*, PS 2015, nr 11–12, s. 7 i n.).

Postępowanie przed Sądem Najwyższym w sprawach cywilnych ma względnie autonomiczny charakter (por. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN – zasada prawna z dnia 5 czerwca 2008 r., III CZP 142/07, OSNC 2008, nr 11, poz. 122 z uwagami M. Kowalczyk, M. Praw.-wkl. 2008, nr 22, s. 43 oraz z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2008, nr 9–10, s. 269, Z. Krzeмиńskiego, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2009, nr 1–2, s. 260 i T. Zembruskiego, *Zwolnienie strony od kosztów sądowych oraz pełnomocnictwo procesowe w postępowaniu kasacyjnym*, Pal. 2009, nr 3–4, s. 9); ogranicza się w zasadzie do rozpoznawania skarg kasacyjnych (art. 398¹ i n.), skarg o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424¹ i n.) oraz zażaleń na niektóre postanowienia sądu II instancji (art. 394¹). Postępowanie przed Sądem Najwyższym – pomijając wyjątki – ma charakter ściśle kontrolny; polega na badaniu

legalności prawomocnych orzeczeń sądów II instancji, bez możliwości kontroli ustaleń faktycznych oraz oceny dowodów (art. 398³ § 3, art. 398¹³ § 2 i art. 424⁴ *in fine*).

6. Sądami szczególnymi są Naczelny Sąd Administracyjny, wojewódzkie sądy administracyjne (art. 2 ustawy z dnia 25 lipca 2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1647 z późn. zm. w zw. z art. 184 Konstytucji RP) oraz sądy wojskowe (ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych [tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 358] w zw. z art. 175 Konstytucji RP). Por. też wyrok SN z dnia 21 stycznia 1992 r., WO 135/91, OSNKW 1992, nr 9–10, poz. 71 z glosą S.M. Przyjemskiego, Pal. 1994, nr 5–6, s. 174 oraz postanowienie SN z dnia 3 grudnia 1991 r., WO 108/91, OSNKW 1992, nr 11–12, poz. 88 z glosą S.M. Przyjemskiego, WPP 1994, nr 2, s. 88).

Osobne miejsce wśród organów orzekających zajmują: Trybunał Konstytucyjny (ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o Trybunale Konstytucyjnym, tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 293) oraz Trybunał Stanu (ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu, tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r. Nr 101, poz. 925 z późn. zm.).

7. Sądy administracyjne rozstrzygają spory o właściwość między organami jednostek samorządu terytorialnego i między samorządowymi kolegiami odwoławczymi, jeżeli odrębna ustawa nie stanowi inaczej, oraz spory kompetencyjne między organami tych jednostek a organami administracji rządowej (art. 4 p.p.s.a.).

Kontrola sądowa konstytucyjności przepisów

8. Kontrowersyjny był problem dopuszczalności badania przez sądy powszechne i Sąd Najwyższy zgodności stosowanych ustaw z Konstytucją (por. art. 8, 178, 188 i 193 Konstytucji RP). Sąd Najwyższy w swoim orzecnictwie prezentował pogląd, że badanie takie, a w konsekwencji niestosowanie przez sąd *ad casum* przepisu ustawy uznanego za sprzeczny z Konstytucją, jest dopuszczalne (por. np. wyrok SN z dnia 7 kwietnia 1998 r., I PKN 90/98, OSNAPiUS 2000, nr 1, poz. 6 z glosami A. Józefowicza, Prz. Sejm. 2001, nr 2, s. 88, S. Rudnickiego, M. Praw. 2001, nr 19, s. 986 i M. Krzemińskiego, Studenckie Zeszyty Prawnicze 2002, nr 7–8, s. 253 lub wyrok SN z dnia 26 września 2000 r., III CKN 1089/00, OSNC 2001, nr 3, poz. 37 z glosami A. Zielińskiego, OSP 2001, z. 4, poz. 65 i A. Szpunara, PS 2001, nr 6, s. 130 oraz z omówieniem K. Kolasińskiego, *Zaskarżalność ustaw w drodze pytań prawnych do Trybunału Konstytucyjnego*, PiP 2001, z. 9, s. 24).

Można przyjąć, że zwyciężył pogląd, zgodnie z którym sąd rozpoznający sprawę nie może odmówić zastosowania przepisu ustawy (aktu normatywnego) z powodu jego niezgodności z Konstytucją; jeżeli poweźmie poważne wątpliwości w tym

zakresie, powinien zwrócić się z odpowiednim pytaniem do Trybunału Konstytucyjnego (por. np. wyrok SN z dnia 16 kwietnia 2004 r., I CK 291/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 71 z glosą M. Jasińskiego, GSP-PO 2005, nr 4, s. 163 oraz wyrok SN z dnia 10 sierpnia 2006 r., V CSK 248/06, LEX nr 558630 i postanowienie SN z dnia 29 grudnia 2006 r., I CSK 321/06, niepubl.; por. także wyrok TK z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99, OTK 2001, nr 1, poz. 5, oraz wyrok TK z dnia 4 grudnia 2001 r., SK 18/00, OTK 2001, nr 8, poz. 256).

Por. także np. A. Mączyński, *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji przez sądy*, PiP 2000, z. 5, s. 3 albo P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności*, Kraków 2003, s. 303 i n.

Współcześnie – wobec niebezpieczeństwa obezwładnienia Trybunału Konstytucyjnego i pozbawienia go albo istotnego ograniczenia jego funkcji – sądy nie mogą być zwolnione z podejmowania kontroli konstytucyjności stosowanych ustaw. Jeżeli więc zwrócenie się do Trybunału Konstytucyjnego z odpowiednim pytaniem będzie niemożliwe, znacznie utrudnione albo nieskuteczne, jak też wtedy, gdy uzyskanie odpowiedzi przekroczy przewidywany rozsądny termin do załatwienia rozpoznawanej sprawy, sąd powszechny, a także Sąd Najwyższy, będzie uprawniony do dokonania zbadania stosowanej ustawy z Konstytucją. Podstawę działania sądu w tej sytuacji stanowi art. 178 ust. 1 Konstytucji RP, przewidujący podleganie sędziów przede wszystkim Konstytucji (por. S. Garlicki, *Sądy a Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, PS 2016, nr 7–8, s. 7 i n.).

9. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że nie wiążą sądów tzw. orzeczenia interpretacyjne Trybunału Konstytucyjnego (por. postanowienie SN z dnia 6 maja 2003 r., I CO 7/03, OSNC 2004, nr 1, poz. 14 z glosami L. Boska, PiP 2004, z. 2, s. 123 i W. Broniewiczza, OSP 2004, z. 10, poz. 120 oraz z omówieniem K. Mikody i K. Osajdy (w:) E. Łętowska, K. Osajda (red.), *Prawo intertemporalne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego*, Warszawa 2008, s. 133; postanowienie SN z dnia 21 sierpnia 2003 r., III CO 9/03, OSNC 2004, nr 4, poz. 68; wyrok SN z dnia 21 maja 2003 r., IV CKN 178/01, Biul. SN 2003, nr 11, s. 12 z omówieniem K. Mikody i K. Osajdy (w:) E. Łętowska, K. Osajda (red.), *Prawo intertemporalne w orzecznictwie...*, s. 132 oraz uchwałę SN z dnia 3 lipca 2003 r., III CZP 45/03, OSNC 2004, nr 9, poz. 136 z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2003, nr 7–8, s. 231, Pal. 2003, nr 9–10, s. 254 i Pal. 2003, nr 11–12 s. 260 oraz K. Mikody i K. Osajdy (w:) E. Łętowska, K. Osajda (red.), *Prawo intertemporalne w orzecznictwie...*, s. 260).

Stanowisko to zostało potwierdzone w uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów SN – zasada prawna z dnia 17 grudnia 2009 r., III PZP 2/09 (OSNC 2010, nr 7–8, poz. 97), w której przyjęto, że orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego

stwierdzające w sentencji niezgodność z Konstytucją określonej wykładni aktu normatywnego, które nie powoduje utraty mocy obowiązującej przepisu, nie stanowi podstawy do wznowienia postępowania przewidzianej w art. 401¹.

W doktrynie można jednak ten problem uznać za sporny, podobnie jak zasięg orzeczeń tzw. zakresowych (por. np. K. Pietrzykowski, *O tak zwanych „interpretacyjnych” wyrokach Trybunału Konstytucyjnego*, PS 2004, nr 3, s. 15; A. Mączyński, *O tak zwanych wyrokach interpretacyjnych Trybunału Konstytucyjnego* (w:) P. Winiczorek (red.), *Teoria i praktyka wykładni prawa. Materiały konferencji naukowej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego z 27 lutego 2004 r.*, Warszawa 2005, s. 159; a także J. Trzcíński, Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 17 grudnia 2009 r., III PZP 2/09, ZNSA 2010, nr 2, s. 158; G.J. Wąsiewski, Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 17 grudnia 2009 r., III PZP 2/09, PiP 2010, z. 10, s. 136; A. Kustra, Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 17 grudnia 2009 r., III PZP 2/09, OSP 2010, z. 10, poz. 103; M. Wiącek, Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 17 grudnia 2009 r., III PZP 2/09, Prz. Sejm. 2010, nr 3, s. 153 i M. Ziółkowski, Glosa do uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 17 grudnia 2009 r., III PZP 2/09, Prz. Sejm. 2011, nr 5, s. 185); por. także W. Białogłowski, A. Jaworski, „Orzeczenie interpretacyjne” Trybunału Konstytucyjnego – uwagi na marginesie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 17 grudnia 2009 r., III PZP 2/09, PS 2010, nr 11–12, s. 67 oraz M. Pajączkiewicz-Kremis, *Negatywne wyroki interpretacyjne Trybunału Konstytucyjnego jako podstawa wznowienia postępowania cywilnego – głos w dyskusji*, PS 2012, nr 3, s. 36.

10. Według utrwalonego w orzecznictwie poglądu każdy sąd jest uprawniony do oceny, czy przepisy rozporządzenia, które ma zastosowanie w sprawie, są zgodne z ustawą lub Konstytucją (por. uchwałę SN z dnia 28 lutego 2008 r., III CZP 151/07, OSNC-ZD 2008, nr D, poz. 121 oraz postanowienie SN z dnia 30 stycznia 2015 r., III CSK 145/14, OSNC 2016, nr 2, poz. 22). Sąd może także stosowany w rozpoznawanej sprawie przepis uznać za zgodny z Konstytucją, jeżeli nie ma co do tego wątpliwości i nie dostrzega powodów nakazujących wystąpienie do Trybunału Konstytucyjnego z pytaniem na podstawie art. 193 Konstytucji RP.

Dopuszczalność drogi sądowej

11. Z pojęcia „droga sądowa” wypływa pojęcie „niedopuszczalność drogi sądowej”. Oznacza ono, że dana sprawa nie może być przez sąd rozpoznana, gdy ze względu na osobę lub na przedmiot nie podlega orzecznictwu sądów powszechnych. W nauce prawa dopuszczalność drogi sądowej ma charakter bezwzględnej pozytywnej przesłanki procesowej, branej przez sąd pod uwagę z urzędu w każdym stanie sprawy (art. 202 zdanie trzecie). Por. uwagę 20.

12. W dotychczasowym piśmiennictwie oraz orzecznictwie przyjmuje się zgodnie, że droga sądowa może być niedopuszczalna bezwzględnie, względnie oraz czasowo. Podział ten budzi jednak pewne wątpliwości w świetle art. 45 Konstytucji RP (por. uwagę 18).
13. Bezwzględna niedopuszczalność drogi sądowej zachodzi wtedy, gdy sprawa – na skutek jej „niecywilnego” charakteru lub w związku z obowiązującym przepisem prawa – w żadnym wypadku nie może być załatwiona przez sąd powszechny.
14. Niedopuszczalność względna, występująca w naszym ustawodawstwie sporadycznie, wynika z pozostawienia osobie uprawnionej możliwości wyboru drogi – sądowej lub przed innym organem – na której chce zrealizować przysługujące jej prawo podmiotowe. Sytuacja taka była przewidziana w art. 9 uchylonego dekretu z dnia 5 października 1955 r. o odpowiedzialności materialnej żołnierzy zawodowych za szkody wyrządzone jednostce wojskowej (Dz. U. Nr 40, poz. 247 z późn. zm.), gdyż właściwy organ wojskowy mógł – według swego wyboru – rozpoznać sprawę samodzielnie lub skierować ją do rozpoznania przez sąd (por. też art. IX p.w.k.p.c.). Obecnie, po wejściu w życie ustawy z dnia 25 maja 2001 r. o odpowiedzialności majątkowej żołnierzy (Dz. U. Nr 89, poz. 967 z późn. zm.), droga sądowa dla dochodzenia odszkodowania za szkody wyrządzone przez żołnierzy jest otwarta w sposób bezwzględny.

Wydaje się, że o względnej dopuszczalności drogi sądowej można mówić w wypadku roszczeń ze stosunku pracy, które mogą być dochodzone przez pracownika albo wprost przed sądem, albo – przed ich skierowaniem na drogę sądową – w ramach postępowania pojednawczego przed komisją pojednawczą (art. 242 § 2 k.p.). Postępowanie to nie jest obowiązkowe i jego wyczerpanie nie ma wpływu na otwarcie drogi sądowej, która jest wolna bezwarunkowo (por. uwagę 5 do art. 459).

Cechy względnej dopuszczalności drogi sądowej ma także tryb stwierdzenia nabycia spadku oraz nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego; zainteresowany, przy występowaniu określonych przez ustawę okoliczności, może dochodzić tego stwierdzenia albo przed sądem, w postępowaniu unormowanym przez art. 669 i n., albo przed notariuszem, w drodze aktu poświadczenia dziedziczenia (art. 95a pr. not.).

15. Niedopuszczalność drogi sądowej jest uznawana za czasową (przejściową) wtedy, gdy skierowanie sprawy na tę drogę zostało mocą przepisu szczególnego uzależnione od wyczerpania postępowania przed innym organem (postępowania prejudycjalnego), co oznacza, że wcześniejsze wytoczenie sprawy przed sąd prowadzi do odrzucenia pozwu (wniosku) albo do przekazania jej organowi właściwemu (por. jednak uwagi 18 i 20).

Czasowe zamknięcie drogi sądowej ze względu na konieczność uprzedniego wyczerpania postępowania administracyjnego, reklamacyjnego, ugodowego lub wewnątrzspółdzielczego przewidują – przykładowo – następujące przepisy:

- 1) art. 476 § 2, art. 477⁹ § 3¹ i art. 842 k.p.c.;
 - 2) art. 97 § 2¹ i art. 112 § 2 k.p.;
 - 3) art. 46 ustawy z dnia 25 września 1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1543); por. jednak wyrok SN z dnia 21 stycznia 1986 r., IV PP 8/85 (OSNCP 1986, nr 11, poz. 190);
 - 4) art. 75 pr. przewoz.;
 - 5) art. 33 ust. 3 i art. 34 ust. 2 p.g.k.;
 - 6) art. 94 pr. poczt.;
 - 7) art. 151 ust. 1 p.g.g.;
 - 8) art. 110¹⁴ ust. 1 i 3, art. 110¹⁷ ust. 6 i art. 110²⁰ pr. aut.; por. postanowienie SN z dnia 24 sierpnia 2005 r., II CK 41/05, OSNC 2006, nr 7–8, poz. 126 z glosą A. Matlaka, M. Praw. 2006, nr 7, s. 382; wyrok SN z dnia 14 marca 2006 r., III CSK 143/05, OSNC 2006, nr 12, poz. 206 z glosą A. Matlaka, Glosa 2006, nr 3, s. 103; postanowienie SN z dnia 6 grudnia 2007 r., III CZP 107/07, OSNC 2009, nr 1, poz. 18 z glosami J. Błęszyńskiego, OSP 2008, z. 11, poz. 122 i K. Szczepanowskiej-Kozłowskiej, Glosa 2008, nr 3, s. 122 oraz uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 13 lipca 2010 r., III CZP 1/10, OSNC 2011, nr 1, poz. 1;
 - 9) art. 73–76 u.z.s.z.;
 - 10) art. 79 i 80 u.g.n.;
 - 11) art. 107 ustawy z dnia 16 lipca 2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 243 z późn. zm.);
 - 12) art. 288 ust. 1 p.w.p.;
 - 13) art. 131 i 196 p.o.ś.;
 - 14) art. 16 ust. 3 i art. 17 ust. 2 pr. wod.; por. uchwałę SN z dnia 4 czerwca 2004 r., III CZP 27/04, OSNC 2005, nr 7–8, poz. 119 z glosą B. Janiszewskiej, OSP 2009, z. 6, poz. 68;
 - 15) art. 6 ustawy z dnia 22 listopada 2002 r. o wyrównywaniu strat majątkowych wynikających z ograniczenia w czasie stanu nadzwyczajnego wolności i praw człowieka i obywatela (Dz. U. Nr 233, poz. 1955);
 - 16) art. 194 i n. p.z.p.).
16. Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej – głównie ze względu na konieczność wyczerpania postępowania reklamacyjnego – wynika niekiedy także z konwencji międzynarodowych oraz umów dwustronnych.
17. Szczególny przypadek przejściowej niedopuszczalności drogi sądowej przewidywały – uchylone już pod naporem krytyki społecznej – przepisy ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej

Polskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1169 z późn. zm.). W myśl art. 64 ust. 2 tej ustawy sprawa należąca do tzw. postępowania regulacyjnego (art. 61 ustawy) mogła być rozpoznana przez sąd tylko wtedy, gdy Komisja Majątkowa Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji i Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski (lub jej zespół orzekający) nie uzgodniła orzeczenia, a strona – w terminie sześciu miesięcy – wystąpiła do sądu o zasądzenie roszczenia. Należy jednak zaznaczyć, że w myśl art. 62 ust. 3 ustawy wnioski o wszczęcie postępowania regulacyjnego podlegały zgłoszeniu – pod rygorem wygaśnięcia roszczenia – w terminie dwóch lat od dnia wejścia w życie powołanej ustawy (por. uchwałę SN z dnia 27 września 1996 r., III CZP 96/96, OSNC 1997, nr 1, poz. 7 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 2001, nr 4, s. 82 oraz wyrok SN z dnia 13 maja 1998 r., III CKN 483/97, Prok. i Pr.-wkł. 1998, nr 11–12, poz. 34).

Podobne unormowania – w dalszym ciągu budzące wątpliwości co do zgodności z Konstytucją RP (art. 45) – zawierają przepisy: ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 43), ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1712) oraz ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 169).

18. Pod rządem art. 45 ust. 1 oraz art. 77 ust. 2 Konstytucji RP prawo do sądu jest niestopniowalne, co oznacza, że musi mieć ono w każdym wypadku charakter zupełny, czyli albo prawo to jest spełnione (zapewnione), albo niespełnione (niezapewnione); stany pośrednie nie występują (por. A. Wasilewski, *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych*, PS 2001, nr 9, s. 31). W tej sytuacji koncepcja czasowego zamknięcia drogi sądowej pozostaje w kolizji z Konstytucją, zwłaszcza wtedy, gdy zamknięcie to może okazać się definitywne, przykładowo w razie niewyczerpania przez stronę postępowania „wstępnego”, np. na skutek upływu ustanowionego ustawą terminu (por. J. Gudowski, *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na pojęcie dopuszczalności drogi sądowej* (w:) T. Ereciński, K. Weitz (red.), *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego*, Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r., Warszawa 2010, s. 427).

Należy zatem oczekiwać zmiany stanowiska piśmiennictwa i judykatury, w tym orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, w kierunku przypisania przesłankom tamującym czasowe dochodzenie roszczeń charakteru materialnego; ich niespełnienie przez stronę powinno powodować nie odrzucenie pozwu, lecz oddalenie powództwa. Znakiem zwiastującym tę zmianę może być wyrażony w piśmiennictwie pogląd, że użyte w art. 417¹ § 2 k.c. sformułowanie „można żądać po

stwierdzeniu we właściwym postępowaniu” oznacza nie przesłankę tamującą drogę sądową (czasową niedopuszczalność drogi sądowej), lecz przesłankę merytoryczną, umożliwiającą lub udaremniającą skuteczne dochodzenie odszkodowania (por. J. Gudowski, *Węzłowe problemy skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia*, PS 2006, nr 1, s. 6). *De lege ferenda* można także rozważać zawieszenie postępowania do czasu wyczerpania postępowania prejudycjalnego.

Wątpliwości dotyczące racji dla wyodrębniania czasowej niedopuszczalności drogi sądowej podzielili F. Zedler, Glosa do postanowienia SN z dnia 5 listopada 2009 r., I CSK 16/09, OSP 2011, z. 7–9, poz. 81 oraz M. Łoboz, *Postępowanie o rozgraniczenie nieruchomości. Aspekty praktyczne*, PS 2012, nr 1, s. 18; por. także J. Jankowski, *Ewolucja unormowań i poglądów doktryny na temat wypadków czasowej niedopuszczalności drogi sądowej* (w:) J. Gudowski, K. Weitz (red.), *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, Warszawa 2011, s. 274 i n. oraz s. 294 i n.

19. Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2168 z późn. zm.) nie przewidziano żadnego ograniczenia drogi sądowej w dochodzeniu szkód łowieckich (por. T. Müller, Z. Zwolak, *Prawo łowieckie z komentarzem*, Warszawa 1998, komentarz do art. 46; a także rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 8 marca 2010 r. w sprawie sposobu postępowania przy szacowaniu szkód oraz wypłat odszkodowań za szkody w uprawach i płodach rolnych, Dz. U. Nr 45, poz. 272).

Kryteria i czas oceny dopuszczalności drogi sądowej

20. Oceny dopuszczalności drogi sądowej sąd dokonuje w chwili wszczęcia postępowania. Zależy ona przede wszystkim od przedmiotu procesu, a więc przedstawionego pod osąd roszczenia oraz wskazanego stanu faktycznego, te bowiem elementy, konkretyzując stosunek prawny zachodzący między stronami, kształtują charakter sprawy i tym samym nadają jej lub odejmują przymioty sprawy cywilnej (por. orzeczenie SN z dnia 7 października 1938 r., C.II. 504/38, PS 1939, nr 2, poz. 108 i 109; uzasadnienie uchwały SN z dnia 25 marca 1985 r., III CZP 9/85, OSNCP 1985, nr 11, poz. 173 z glosami T. Kwiecińskiego, PiP 1987, z. 11, s. 143 i J. Ławrynowicza, NP 1987, nr 7–8, s. 166 oraz z omówieniem J. Ławrynowicza, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1988, nr 10–12, s. 180, J. Kufla, *Przegląd orzecznictwa*, SU 1989, nr 10, s. 296 oraz uchwałę SN z dnia 8 stycznia 1992 r., III CZP 138/91, OSNCP 1992, nr 7–8, poz. 128). Por. uwagę 32.
21. Stwierdzenie dopuszczalności drogi sądowej nie wymaga osobnego rozstrzygnięcia, chyba że strona złożyła zarzut formalny, o którym mowa w art. 222; tylko

w takiej sytuacji sąd wydaje postanowienie oddalające zarzut oraz – stosownie do okoliczności – wstrzymuje dalsze rozpoznanie sprawy aż do uprawomocnienia się tego postanowienia.

22. Niedopuszczalność drogi sądowej może być pierwotna, a więc zachodząca już w chwili wnoszenia pozwu (wniosku), albo wtórna – powstała w wyniku zmian, które nastąpiły w czasie trwania postępowania. Możliwa jest też sytuacja odwrotna, polegająca na tym, że droga sądowa niedopuszczalna w chwili wszczęcia postępowania staje się – np. na skutek zmiany ustawy – dopuszczalna; dochodzi wówczas do konwalidacji przesłanki procesowej tamującej rozpoznanie sprawy (por. orzeczenie SN z dnia 21 maja 1952 r., C 732/52, NP 1952, nr 10, s. 60).
23. Stwierdzenie niedopuszczalności drogi sądowej o charakterze pierwotnym skutkuje odrzuceniem pozwu (art. 199 § 1 pkt 1), natomiast w wypadku niedopuszczalności następczej należy postępowanie umorzyć (art. 355 § 1); por. orzeczenie SN z dnia 11 grudnia 1935 r., C.I. 970/35, OSP 1936, poz. 394 i orzeczenie SN z dnia 20 września 1957 r., 2 CR 579/56, OSPiKA 1958, z. 7–8, poz. 187 z notką K.P. oraz z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1959, z. 7, s. 92 oraz postanowienie SN z dnia 15 sierpnia 1975 r., I CR 469/75, OSNCP 1976, nr 7–8, poz. 168. Jednakże w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych – w każdej postaci niedopuszczalności drogi sądowej – sąd przekazuje sprawę organowi właściwemu (por. uwagi do art. 464).

Inny – niż odrzucenie pozwu lub przekazanie sprawy organowi właściwemu – skutek procesowy w wypadku bezwzględnej lub czasowej niedopuszczalności drogi sądowej przewiduje art. 842 § 1, zgodnie z którym dochodzi do zwrotu pozwu.

Odrzucając pozew z powodu niedopuszczalności drogi sądowej, sąd nie może poprzestać na stwierdzeniu, że sprawa przedstawiona do rozstrzygnięcia nie jest sprawą cywilną w rozumieniu art. 1, lecz zobowiązany jest w uzasadnieniu postanowienia wskazać sąd, dla którego właściwości rozpoznanie tej sprawy zostało ustawowo zastrzeżone (art. 45 ust. 1 i art. 177 Konstytucji RP). Sądem innym niż sąd powszechny będzie zazwyczaj sąd administracyjny, rzeczą sądu powszechnego jest jednak wskazanie w każdym konkretnym przypadku podstawy prawnej właściwości sądu administracyjnego, bo tylko wówczas konstytucyjne prawo do sądu zostaje w sposób konkretny i poddający się kontroli określone i zapewnione. Jedynie wtedy w sposób dostateczny konkretyzuje się także ewentualny spór kompetencyjny; por. art. 199¹ (postanowienie SN z dnia 21 maja 2002 r., III CK 53/02, OSNC 2003, nr 2, poz. 31).

24. Można mówić o niedopuszczalności drogi sądowej w zakresie całego powództwa albo tylko jego części. W efekcie, mimo przynależenia danej sprawy do drogi

sądowej, droga ta może być – w części istotnej dla orzeczenia o całości żądania – niedopuszczalna (por. uzasadnienie uchwały całej Izby Cywilnej SN z dnia 29 października 1958 r., 1 CO 19/58, OSN 1960, nr I, poz. 1 z notką J.K., OSPiKA 1960, z. 4, poz. 103). Stan taki nie uzasadnia odrzucenia pozwu, lecz zawieszenie postępowania ze względu na *praeiudicium* do czasu rozstrzygnięcia kwestii nienależącej do drogi sądowej przez uprawniony organ (por. np. uchwałę SN z dnia 14 marca 1960 r., 3 CO 24/59, OSN 1961, nr I, poz. 22; wyrok SN z dnia 9 lutego 1961 r., 1 CR 643/60, OSN 1962, nr II, poz. 61 z omówieniem J. Pietrzykowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1963, nr 7–8, s. 874 albo wyrok SN z dnia 24 czerwca 1993 r., I CR 10/93, niepubl.). Jeśli jednak problem prejudycjalny ma ze swej natury charakter cywilnoprawny, a poza drogą sądową znalazł się tylko na skutek obowiązywania przepisu szczególnego, dopuszczalne jest rozstrzygnięcie tego problemu samodzielnie przez sąd rozpoznający sprawę, chyba że wymaga to wydania orzeczenia konstytucyjnego zastrzeżonego do kompetencji organu innego niż sąd.

Zagadnienia prejudycjalne sąd rozważa zazwyczaj we wstępnej fazie postępowania i jako nienależące do istoty sporu rozstrzyga oraz motywuje w uzasadnieniu wyroku (postanowienia co do istoty sprawy w postępowaniu nieprocesowym).

25. Przy zbiegu podstaw tego samego roszczenia droga sądowa jest dopuszczalna, jeżeli choćby jedna z tych podstaw uzasadnia właściwość sądu do rozpoznania sprawy (por. wyrok SN z dnia 12 czerwca 1968 r., III PRN 22/68, OSPiKA 1969, z. 7–8, poz. 161).
26. Sąd Najwyższy nie może rozstrzygać przedstawionego mu zagadnienia prawnego, jeżeli w sprawie, w której zagadnienie powstało, droga sądowa jest niedopuszczalna (uchwała składu siedmiu sędziów SN – zasada prawna z dnia 13 października 1951 r., C 427/51, OSN 1953, nr I, poz. 1 z omówieniem W. Świącieckiego i K. Piaseckiego, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego w składach powiększonych. Sprawy cywilne za lata 1945–1959*, Warszawa 1961, s. 242; a także postanowienie SN z dnia 11 lutego 1994 r., I PZP 61/93, niepubl.). Podjęcie uchwały w kwestii materialnoprawnej jednak nie przesądza kwestii dopuszczalności drogi sądowej, jeśli w tym zakresie Sąd Najwyższy nie zajął żadnego stanowiska (por. uzasadnienie uchwały SN z dnia 11 sierpnia 1988 r., III PZP 24/88, OSNCP 1989, nr 12, poz. 195).

Sąd Najwyższy nie może także zajmować się badaniem dopuszczalności drogi sądowej w postępowaniu zażaleniowym, w którym chodzi tylko o dopuszczalność skargi kasacyjnej (por. orzeczenie SN z dnia 28 lutego 1947 r., C.III. 49/47, OSN 1947, nr III, poz. 81 oraz orzeczenie SN z dnia 9 maja 1950 r., Ł.C. 400/50, OSN 1951, nr 1, poz. 10 z glosą M. Waligórskiego, PiP 1951, z. 1, s. 138).

Przekazanie spraw cywilnych do rozpoznania innym organom

27. W art. 2 § 3 użyto pojęcia „przepisy szczególne”, co na tle art. 1 posługującego się terminem „ustawy szczególne” unaocznia, że przekazanie spraw cywilnych do właściwości innych organów może nastąpić w drodze przepisu niższej rangi. Wykładnia taka jednak jest do przyjęcia tylko wtedy, gdy przepis niższego rzędu został wydany na podstawie wyraźnego upoważnienia ustawowego.

Trzeba też podkreślić, że w art. 2 § 3 nie chodzi o jakiegokolwiek „organy”, lecz tylko o organy spełniające z mocy ustawy funkcje władcze w zakresie rozpoznawania spraw i rozstrzygania sporów (por. uzasadnienie uchwały SN z dnia 4 stycznia 1995 r., III CZP 167/94, OSNC 1995, nr 4, poz. 63 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1998, nr 6, s. 59).

28. Za przepis szczególnie przekazujący sprawę cywilną do właściwości organu administracyjnego można uznać tylko taki, który wyraźnie wskazuje, że organ ten rozstrzyga daną indywidualną sprawę w sposób władczy w drodze wydania decyzji administracyjnej (por. uzasadnienie postanowienia Kolegium Kompetencyjnego przy SN z dnia 29 marca 1995 r., III PO 10/94, OSNAPiUS 1995, nr 16, poz. 210 z głosem W. Radeckiego, *Ochrona Środowiska* 1995, nr 2, s. 36).
29. Zapis na sąd polubowny nie powoduje niedopuszczalności drogi sądowej, lecz tylko odrzucenie pozwu (por. art. 1165; także orzeczenie SN z dnia 12 lipca 1937 r., C.III. 1207/37, RPEiS 1938, z. 2, s. 412).
30. Przepis przekazujący rozpoznawanie określonych spraw do właściwości innych organów należy – w razie wątpliwości – interpretować ścieśniająco (np. orzeczenie SN z dnia 3 stycznia 1961 r., 3 CR 1/61, OSN 1961, nr IV, poz. 127; wyrok SN z dnia 12 czerwca 1968 r., III PRN 22/68, OSPiKA 1969, z. 7–8, poz. 161 albo uzasadnienie uchwały SN z dnia 8 stycznia 1992 r., III CZP 138/91, OSNCP 1992, nr 7–8, poz. 128).
31. Jeżeli ustawa wyłącza z drogi sądowej rozstrzyganie pewnej kategorii spraw, to wyłączenie obejmuje nie tylko sprawy o świadczenie, lecz także sprawy o ustalenie stosunku prawnego lub prawa, z którego wynika obowiązek świadczenia (por. uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 27 stycznia 1951 r., Ł.C. Prez. 690/50, PiP 1951, z. 7, s. 149; orzeczenie SN z dnia 2 maja 1950 r., Ł.C. 373/50, OSN 1951, nr I, poz. 8; wyrok SN z dnia 4 listopada 1971 r., I PR 344/71, OSNCP 1972, nr 5, poz. 89 z omówieniem A. Szpunara i W. Wanatowskiej, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1972, nr 12, s. 1813, W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1973, z. 3, s. 123 i E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1973, nr 1, s. 89 oraz uzasadnienie uchwały SN z dnia 5 lipca 1995 r., I PZP 56/94,

OSNAPiUS 1995, nr 24, poz. 299 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 2000, nr 4, s. 127).

Roszczenie procesowe jako przesłanka dopuszczalności drogi sądowej

32. Niedopuszczalność drogi sądowej oraz dyskwalifikacja sprawy jako sprawy cywilnej nie może być następstwem stwierdzenia wynikającego z przepisów prawa materialnego braku roszczenia po stronie powoda (np. postanowienie SN z dnia 14 lipca 1994 r., I PRN 47/94, OSNAPiUS 1994, nr 9, poz. 148 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1998, nr 4, s. 72; por. także postanowienie SA w Krakowie z dnia 17 grudnia 1991 r., I ACz 247/91, OSP 1994, z. 12, poz. 245 z trafną, krytyczną glosą P. Baranowskiego i R. Więckowskiego).

Wynika to z tego, że współcześnie w orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje koncepcja „sprawy” oparta na idei tzw. roszczenia procesowego, co oznacza, że o dopuszczalności drogi sądowej nie decyduje obiektywne istnienie prawa podmiotowego, lecz jedynie twierdzenie strony o jego istnieniu (por. uzasadnienie uchwały SN z dnia 8 stycznia 1992 r., III CZP 138/91, OSNCP 1992, nr 7–8, poz. 128; postanowienie SN z dnia 22 kwietnia 1998 r., I CKN 1000/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 6; postanowienie SN z dnia 10 marca 1999 r., II CKN 340/98, OSNC 1999, nr 9, poz. 161; postanowienie SN z dnia 22 sierpnia 2000 r., IV CKN 1188/00, OSNC 2001, nr 1, poz. 20; postanowienie SN z dnia 4 listopada 2011 r., I CSK 50/11, IC 2012, nr 10, s. 32 i postanowienie SN z dnia 20 czerwca 2012 r., I CSK 558/11, IC 2013, nr 10, s. 45 oraz uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 12 marca 2003 r., III CZP 85/02, OSNC 2003, nr 10, poz. 129 z glosą M. Jasińskiej, M. Praw. 2004, nr 17, s. 811; a także wyrok TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 12/99, OTK 2000, nr 5, poz. 143). Konieczność szerokiego pojmowania dostępu do sądu wynika także z art. 6 ust. 1 EKPC oraz z art. 14 ust. 1 MPPOiP.

Droga sądowa zatem jest dopuszczalna, jeżeli powód konstruuje roszczenia cywilnoprawne bądź opiera swe żądania na zdarzeniach prawnych, które mogą stanowić źródło stosunków cywilnoprawnych. Dopuszczalność drogi sądowej natomiast nie jest warunkowana wykazaniem (uprawdopodobnieniem) istnienia roszczenia ani nie jest uzależniona od zarzutów pozwanego lub zastosowanego przez niego sposobu obrony (postanowienie SN z dnia 22 kwietnia 1998 r., I CKN 1000/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 6 lub postanowienie SN z dnia 10 marca 1999 r., II CKN 340/98, OSNC 1999, nr 9, poz. 161 oraz wyrok SN z dnia 31 marca 2000 r., II CKN 768/98, LEX nr 51067).

Z postanowienia SN z dnia 22 sierpnia 2000 r., IV CKN 1188/00 (OSNC 2001, nr 1, poz. 20), wynika, że nie jest uzasadnione odrzucenie pozwu ze względu na

niedopuszczalność drogi sądowej w sprawie niemającej cech sprawy cywilnej także wtedy, gdy powód – w ramach nowych twierdzeń faktycznych, zgłoszonych przed wydaniem postanowienia – przedstawił okoliczności i zdarzenia, które mogą stanowić cywilnoprawne źródło jego żądań.

Tym samym Sąd Najwyższy definitywnie odstąpił od dominującego przed 1990 r. poglądu, że o dopuszczalności drogi sądowej decyduje nie natura stosunku prawnego podana w twierdzeniu strony, lecz prawdziwa natura stosunku prawnego (por. Z. Resich, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Warszawa 1962, *passim*). Utraciła także moc i jakąkolwiek nośność jurydyczną uchwała składu siedmiu sędziów SN – zasada prawna z dnia 20 kwietnia 1970 r., III CZP 4/70 (OSNCP 1970, nr 9, poz. 146 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1971, z. 7, s. 129 oraz E. Wengerka i J. Sobkowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1971, nr 5, s. 744); Sąd Najwyższy uchwalił wówczas, że nie jest dopuszczalna droga sądowa w wypadku, gdy z twierdzeń powoda lub przytoczonych przez niego okoliczności wynika w sposób oczywisty, że między powodem a pozwanym nie istnieje żaden stosunek prawny, który mógłby stanowić podstawę żądania pozwu (por. także np. uchwałę składu siedmiu sędziów SN – zasada prawna z dnia 13 października 1951 r., C 427/51, OSN 1953, nr 1, poz. 1 z omówieniem W. Świącickiego i K. Piaseckiego, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego w składach powiększonych. Sprawy cywilne za lata 1945–1959*, Warszawa 1961, s. 242 albo orzeczenie SN z dnia 22 maja 1953 r., I C 22/53, PiP 1953, z. 12, s. 905; por. także J. Gudowski, *Wpływ Konstytucji i orzecznictwa...*, s. 410).

Ostatnim orzeczeniem hołdującym doktrynie roszczenia materialnoprawnego jako przedmiotu procesu była uchwała SN z dnia 20 września 1996 r., III CZP 72/96 (OSNC 1997, nr 1, poz. 4), stwierdzająca, że nie jest dopuszczalne dochodzenie na drodze sądowej spełnienia obietnic wyborczych. Spotkała się ona z trafną krytyką piśmiennictwa (M. Cieśliński, Glosa do uchwały SN z dnia 20 września 1996 r., III CZP 72/96, OSP 1997, z. 6, poz. 113; F. Zedler, Glosa do uchwały SN z dnia 20 września 1996 r., III CZP 72/96, PS 1998, nr 1, s. 75 i B. Banaszkiewicz, Glosa do uchwały SN z dnia 20 września 1996 r., III CZP 72/96, Prz. Sejm. 1997, nr 7, s. 200 oraz omówienie J. Gudowskiego, PS 2001, nr 4, s. 81 i Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 1997, nr 1–2, s. 220).

Związanie sądu ostateczną decyzją administracyjną

33. Sąd jest związany ostateczną decyzją administracyjną o charakterze konstytutywnym (stwarzającą nowy stan prawny) oraz decyzją deklaratoryjną, wydaną w sprawie administracyjnej w znaczeniu materialnym, tj. wynikającej ze stosunków z zakresu prawa administracyjnego. Nie ma natomiast związania ostateczną decyzją administracyjną o charakterze deklaratoryjnym, wydaną w sprawie – w ujęciu ma-

terialnym – cywilnej, mocą przepisów szczególnych przekazanej do właściwości organów administracyjnych.

Z licznych orzeczeń por. np. orzeczenie SN z dnia 28 września 1938 r., C.I. 1432/37, PN 1939, nr 2, s. 19; orzeczenie SN z dnia 27 czerwca 1957 r., 3 CR 702/56; OSN 1958, nr 3, poz. 79 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1959, z. 7, s. 93; uchwałę składu siedmiu sędziów SN – zasada prawna z dnia 23 listopada 1959 r., I CO 20/59, OSN 1960, nr 2, poz. 32; wyrok SN z dnia 12 maja 1964 r., II CR 185/64, OSNCP 1965, nr 3, poz. 41 z omówieniem E. Łętowskiej (w:) J. Starościek, J. Łętowski (red.), *Funkcjonowanie administracji w świetle orzecznictwa*, t. 3, Warszawa 1971, s. 156; uzasadnienie wyroku SN z dnia 20 czerwca 1964 r., I CR 635/63, OSNCP 1965, nr 7–8, poz. 116; wyrok SN z dnia 14 kwietnia 1965 r., I PR 88/65, OSNCP 1966, nr 2, poz. 23 z omówieniem S. Grzybowskiego (w:) J. Starościek, J. Łętowski (red.), *Funkcjonowanie administracji w świetle orzecznictwa*, t. 3, Warszawa 1971, s. 87 i E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1966, nr 12, s. 1549; wyrok SN z dnia 30 czerwca 1970 r., I CR 195/70, OSNCP 1971, nr 4, poz. 69 z omówieniem A. Szpunara i W. Wanatowskiej, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1972, nr 3, s. 440; uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN – zasada prawna z dnia 8 lutego 1971 r., III CZP 74/70, OSNCP 1971, nr 7–8, poz. 121; wyrok SN z dnia 21 kwietnia 1972 r., II PR 64/72, OSNCP 1973, nr 1, poz. 15; wyrok SN z dnia 10 kwietnia 1974 r., I PR 19/74, OSNCP 1974, nr 12, poz. 220; wyrok SN z dnia 3 lutego 1976 r., II CR 732/75, OSNCP 1976, nr 12, poz. 263 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1977, z. 12, s. 117; uchwałę SN z dnia 28 maja 1982 r., IV PR 37/82, OSNCP 1982, nr 11–12, poz. 184 z aprobowaną glosą G. Kuźnika, OSPiKA 1983, z. 9, poz. 183 oraz krytyczną glosą J. Rodziewicz i C. Rzeszotarskiego, Pal. 1983, nr 12, s. 104; uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 18 listopada 1982 r., III CZP 26/82, OSNCP 1983, nr 5–6, poz. 64 z glosą J. Homplewicz, OSPiKA 1983, z. 11, poz. 248 i omówieniem E. Wiśniewskiej, *Przegląd orzecznictwa*, Probl. Praw. 1983, nr 10, s. 54; uzasadnienie uchwały SN z dnia 10 października 1983 r., III CZP 31/83, OSNCP 1984, nr 5, poz. 67; uzasadnienie uchwały SN z dnia 21 października 1983 r., III CZP 48/83, OSNCP 1984, nr 5, poz. 71; uzasadnienie uchwały SN z dnia 27 listopada 1984 r., III CZP 70/84, OSNCP 1985, nr 8, poz. 108 z krytyczną glosą W. Siedleckiego, OSPiKA 1985, z. 9, poz. 166 oraz z glosą S. Dalki, Pal. 1986, nr 12, s. 98; wyrok SN z dnia 21 marca 1985 r., I PRN 15/85, OSNCP 1985, nr 12, poz. 202 z krytyczną glosą J. Nózki, PiP 1987, z. 6, s. 135; postanowienie SN z dnia 13 marca 1986 r., III CRN 14/86, OSPiKA 1987, z. 2, poz. 30 z glosą S. Jędrzejewskiego; uchwałę SN z dnia 18 maja 1994 r., III CZP 69/94, OSNCP 1994, nr 12, poz. 233; uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 16 czerwca 1994 r., II PZP 4/94, OSNAPiUS 1994, nr 11, poz. 170; uzasadnienie postanowienia SN z dnia 9 listopada 1994 r., III CRN 36/94, OSNC 1995, nr 3, poz. 54 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1998, nr 4, s. 59; uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia

29 czerwca 1995 r., II PZP 2/95, OSNAPiUS 1996, nr 4, poz. 57; wyrok SN z dnia 28 lipca 2004 r., III CK 296/03, Biul. SN 2005, nr 1, s. 11; uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 9 października 2007 r., III CZP 46/07, OSNC 2008, nr 3, poz. 30 z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2007, nr 11–12, s. 256; wyrok SN z dnia 16 grudnia 2009 r., I CSK 175/09 (OSNC 2010, nr 7–8, poz. 115), wyrok SN z dnia 24 listopada 2010 r., I UK 167/10, OSNP 2012, nr 3–4, poz. 45; wyrok SN z dnia 15 września 2011 r., II CSK 560/10, IC 2012, nr 10, s. 38; wyrok SN z dnia 25 stycznia 2012 r., V CSK 51/11, OSNC 2012, nr 6, poz. 78 z glosą A. Wesołowskiej, OSP 2012, z. 7–8, poz. 74; postanowienie SN z dnia 23 listopada 2012 r., I CZ 147/12, M. Pr. Bank. 2014, nr 10, s. 19 z glosą K. Zacharzewskiego, s. 35; wyrok SN z dnia 21 stycznia 2013 r., II UK 164/12, OSNP 2013, nr 21–22, poz. 261; wyrok SN z dnia 26 września 2014 r., IV CSK 724/13, LEX nr 1544571; uzasadnienie uchwały SN z dnia 3 listopada 2015 r., III UZP 13/15, Biul. SN 2015, nr 11, s. 28 i wyrok SN z dnia 9 września 2015 r., III PK 137/14, ZNSA 2016, nr 1, s. 104.

Związanie ostateczną decyzją administracyjną polega na zobowiązaniu sądu do uwzględnienia przy dokonywaniu ustaleń stworzonego przez tę decyzję stanu prawnego (szerzej na ten temat por. J. Rodziewicz, *Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym*, Gdańsk 2000, s. 84 i n.).

34. Przed sądem można powoływać się na tzw. bezwzględną nieważność decyzji administracyjnej zachodzącą wtedy, gdy została ona wydana przez organ oczywiście niewłaściwy lub wprawdzie przez organ kompetentny, ale bez zachowania jakiegokolwiek procedury. W ostatnim okresie orzecznictwo dopuszcza także w konkretnych wypadkach możliwość powołania się na zwykłą (por. art. 156 k.p.a.) nieważność decyzji administracyjnej.

Z licznych orzeczeń por. np.: orzeczenie SN z dnia 14 września 1922 r., C 254/22, OSP 1923, poz. 539; orzeczenie SN z dnia 28 września 1938 r., C.I. 1432/37, PN 1939, nr 2, s. 19; orzeczenie SN z dnia 4 listopada 1938 r., C.II. 1625/37, PS 1938, poz. 503; uzasadnienie orzeczenia SN z dnia 31 maja 1946 r., C.III. 217/46, OSN 1947, nr 1, poz. 25; orzeczenie SN z dnia 16 października 1951 r., C 653/51, OSN 1952, nr 3, poz. 75; wyrok SN z dnia 29 czerwca 1957 r., 2 CR 499/57, OSN 1959, nr 3, poz. 88 z glosą S. Grzybowskiego i notką K.P., OSPiKA 1958, z. 5, poz. 135 oraz z komentarzem F. Longchamps (w:) J. Starościak, J. Łętowski (red.), *Funkcjonowanie administracji w świetle orzecznictwa*, t. 1, Warszawa 1967, s. 51; orzeczenie SN z dnia 27 sierpnia 1959 r., I CR 1051/58, PUG 1960, nr 2, s. 58; orzeczenie SN z dnia 4 listopada 1959 r., 2 CR 669/59, OSPiKA 1962, z. 4, poz. 106 z notką K.P., OSPiKA 1962, z. 4, poz. 106 i z omówieniem J. Łętowskiego (w:) J. Starościak, J. Łętowski (red.), *Funkcjonowanie administracji w świetle orzecznictwa*, t. 1, Warszawa 1967, s. 125; uzasadnienie wyroku SN z dnia 20 czerwca 1964 r.,

I CR 635/63, OSNCP 1965, nr 7–8, poz. 116 z krytyczną glosą W. Siedleckiego, OSPiKA 1985, z. 9, poz. 166; uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 30 września 1992 r., III AZP 17/92, OSNCP 1993, nr 3, poz. 25; uzasadnienie uchwały SN z dnia 28 stycznia 1993 r., III CZP 167/92, OSNCP 1993, nr 6, poz. 105; uzasadnienie uchwały SN z dnia 28 maja 1993 r., III CZP 66/93, Biul. SN 1993, nr 5, s. 16; uchwałę składu siedmiu sędziów SN z dnia 23 września 1993 r., III CZP 81/93, OSNCP 1994, nr 2, poz. 27; uchwałę SN z dnia 28 lutego 1995 r., III CZP 19/95, OSNC 1995, nr 6, poz. 92 albo uzasadnienie uchwały SN z dnia 3 listopada 2015 r., III UZP 13/15, Biul. SN 2015, nr 11, s. 28.

35. Na temat rozstrzygania zagadnień prejudycjalnych (wstępnych, tzw. przesądów), warunkujących wydanie wyroku, a zastrzeżonych do drogi postępowania administracyjnego, por. uwagę 24.

Wyłączenie drogi sądowej w sprawach z udziałem świadka koronnego

36. Zgodnie z art. 14 u.ś.k. w razie zagrożenia życia i zdrowia świadka koronnego lub osoby dla niego najbliższej, mogą być oni objęci ochroną osobistą oraz uzyskać pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu lub zatrudnienia, a w szczególności uzasadnionych wypadkach można wydać im dokumenty umożliwiające używanie innych niż własne danych osobowych – także uprawniające do przekroczenia granicy państwowej – jak również mogą uzyskać inną pomoc, w tym w szczególności w przeprowadzeniu zabiegu chirurgicznego (także operacji plastycznej) usuwającego charakterystyczne elementy wyglądu. Jednocześnie ustawodawca postanowił, że niedopuszczalne są czynności dowodowe zmierzające do ujawnienia okoliczności dotyczących ochrony osobistej i pomocy (por. uchwałę SN z dnia 30 listopada 2011 r., III CZP 73/11, OSNC 2012, nr 4, poz. 49 z glosą M. Gabriel-Węglowskiego, LEX nr 1027889).

Szeroki zakres ochrony świadka koronnego oraz osoby dla niego najbliższej powoduje, że praktycznie niemożliwe jest dochodzenie od nich roszczeń cywilnoprawnych, doszło zatem do wyłączenia drogi sądowej w sprawach cywilnych przeciwko świadkowi koronnemu i osobom objętym ochroną. Skutków tego wyłączenia nie usuwa – co najwyżej w niektórych, nielicznych wypadkach może je minimalizować – swoista instytucja pełnomocnika ustanawianego dla świadka koronnego lub osób objętych ochroną przez Komendanta Głównego Policji (art. 20 u.ś.k.). Z punktu widzenia prawa do sądu oraz innych zasad demokratycznego państwa prawnego omówione unormowania należy poddać krytyce.

Por. także B. Nita, *Instytucja świadka koronnego a dochodzenie roszczeń cywilnych przez pokrzywdzonego przestępstwem*, CPKiNP 2002, nr 2, s. 185.

Unieważnienie prawomocnego orzeczenia

37. Jeżeli w chwili orzekania sprawa – ze względu na osobę – nie podlegała orzecznictwu sądów lub w której droga sądowa była niedopuszczalna (por. także art. 1099), a mimo to zapadło prawomocne orzeczenie, niedające się wzruszyć w trybie przewidzianym w ustawach o postępowaniach sądowych, Sąd Najwyższy – na wniosek Prokuratora Generalnego – unieważnia to orzeczenie (art. 64 ustawy o SN). Eliminacja takiego orzeczenia z porządku prawnego może nastąpić także w ramach rozpoznawania przez Sąd Najwyższy skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Zgodnie z art. 424¹¹ § 3 Sąd Najwyższy – stwierdzając niezgodność orzeczenia z prawem, polegającą na rozpoznaniu sprawy, mimo niedopuszczalności drogi sądowej oraz mimo że ze względu na osobę nie podlegała orzecznictwu sądów – uchyla zaskarżone orzeczenie oraz orzeczenie sądu I instancji i odrzuca pozew albo umarza postępowanie (por. uzasadnienie postanowienia SN z dnia 20 maja 2011 r., III CO 5/11, OSNC 2012, nr 2, poz. 21; por. także P. Grzegorzcyk, *Immunitet państwa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 433 i n.; *idem*, *Wniosek o unieważnienie orzeczenia* (w:) J. Gudowski (red.), *System prawa procesowego cywilnego*, t. III. *Środki zaskarżenia*, cz. 2, Warszawa 2013, s. 1640 i n.).

Droga sądowa w przepisach szczególnych i orzecznictwie

38. Problematyka drogi sądowej w przepisach szczególnych i orzecznictwie:

Prawo autorskie

W sprawach wymienionych w art. 108 ust. 5 (obecnie art. 110¹) pr. aut., należących do kompetencji Komisji Prawa Autorskiego, dopuszczalność drogi sądowej uzależniona jest od wyczerpania postępowania przed tą Komisją (postanowienie SN z dnia 24 sierpnia 2005 r., II CK 41/05, OSNC 2006, nr 7–8, poz. 126 z głosem A. Matlaka, M. Praw. 2006, nr 7, s. 382).

Zakresem kognicji Komisji Prawa Autorskiego objęte są również spory dotyczące warunków umowy pomiędzy operatorem telewizji kablowej a organizacją zbiorowego zarządzania.

Postępowanie przed Komisją Prawa Autorskiego ma charakter szczególny i może nastąpić jedynie przed wytoczeniem powództwa, nie jest jednak obligatoryjne w sytuacji, w której żadna ze stron z tego trybu nie korzysta, możliwe jest bowiem wystąpienie bezpośrednio na drogę sądową. Jeżeli jednak jedna ze stron wystąpiła o rozstrzygnięcie sporu do Komisji Prawa Autorskiego, druga nie może się uchylić od udziału w tym postępowaniu i w tym sensie tylko to postępowanie jest

obligatoryjne, skutkując niedopuszczalnością drogi sądowej przed rozstrzygnięciem sporu przez Komisję Prawa Autorskiego (wyrok SN z dnia 3 stycznia 2007 r., IV CSK 303/06, Glosa 2007, nr 4, s. 93 z glosą A. Jucewicza oraz z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2007, nr 5–6, s. 291).

Sporami związanymi z zawarciem umowy, o których mowa w art. 211 ust. 2 w zw. z art. 108 ust. 5 (obecnie art. 110¹ ust. 1 pkt 3) pr. aut. są spory pomiędzy operatorami sieci kablowych a organizacjami zbiorowego zarządzania prawami autorskimi dotyczące zarówno obowiązku zawarcia umowy o reemisję utworów w sieciach kablowych, jak i warunków, na jakich umowa ma być zawarta. W wymienionych sprawach, należących do kompetencji Komisji Prawa Autorskiego, dopuszczalność drogi sądowej jest uzależniona od wyczerpania postępowania przed tą Komisją – art. 108 ust. 7 (obecnie art. 110¹⁴) pr. aut. (postanowienie SN z dnia 6 grudnia 2007 r., III CZP 107/07, OSNC 2009, nr 1, poz. 18 z glosami J. Błęszyńskiego, OSP 2008, z. 11, poz. 122 i K. Szczepanowskiej-Kozłowskiej, Glosa 2008, nr 3, s. 122).

Sporem związanym z zawarciem umowy, o której mowa w art. 21¹ ust. 1 pr. aut.), jest także spór dotyczący treści umowy. Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach związanych z zawarciem takiej umowy uzależniona jest od wyczerpania postępowania przed Komisją Prawa Autorskiego, określonego w art. 108 ust. 5 (obecnie art. 110¹ ust. 1 pkt 3) pr. aut. (uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 13 lipca 2010 r., III CZP 1/10, OSNC 2011, nr 1, poz. 1).

Prawo bankowe

Wzajemne stosunki między bankiem spółdzielczym a kredytobiorcą nie są wyłączone spod drogi sądowej (wyrok SN z dnia 12 sierpnia 1986 r., IV CR 221/86, OSNC 1987, nr 11, poz. 179 z glosą W. Pyziola, OSPiKA 1988, z. 5, poz. 133).

Roszczenia wynikające z umowy rachunku bankowego mają charakter cywilnoprawny i mogą być dochodzone wyłącznie w postępowaniu przed sądem powszechnym (postanowienie NSA z dnia 8 listopada 1995 r., III SA 1354/95, *Prawo Gospodarcze* 1996, nr 3, s. 40).

Roszczenia wynikające z terminowych operacji finansowych, wykonywanych przez banki zgodnie z przepisami ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – *Prawo bankowe* (tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r. Nr 72, poz. 665 z późn. zm.; obecnie tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 128 z późn. zm.), mogą być dochodzone na drodze sądowej (wyrok SN z dnia 9 lipca 2004 r., II CK 460/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 72 z omówieniem K. Osajdy, *Przegląd orzecznictwa*, Glosa 2006, nr 3, s. 11).

Prawo budowlane

Spór między współwłaścicielami dotyczący ustalenia, czy działania inwestora wykraczają poza uprawnienia do rozporządzenia jego udziałem we współwłasności (art. 198 k.c.), należy do właściwości sądu powszechnego (wyrok NSA z dnia 9 listopada 1983 r., I SA 924/83, ONSA 1983, nr 2, poz. 98).

Ocena, czy zawieszona inwestycja budowlana nie narusza praw osób trzecich, należy do organów administracji, pod kontrolą Naczelnego Sądu Administracyjnego. Właściciel nieruchomości sąsiadującej z terenem takiej inwestycji zatem nie może skutecznie zgłosić przed sądem powszechnym roszczenia negatoryjnego, opartego na art. 222 § 2 k.c. (wyrok SN z dnia 19 marca 1987 r., III CRN 53/87, OSPiKA 1988, z. 7–8, poz. 173 z glosą T. Dybowskiego).

Cmentarze i chowanie zmarłych

Do rozpoznania roszczenia o złożenie oświadczenia woli, na podstawie którego mogłaby nastąpić ekshumacja zwłok, przysługuje droga sądowa (postanowienie SN z dnia 13 stycznia 1965 r., I CR 464/64, OSNCP 1965, nr 10, poz. 171 z omówieniem E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1966, nr 12, s. 1549).

Roszczenie o przywrócenie posiadania miejsca oddanego przez zarząd cmentarza z przeznaczeniem na grób podlega rozpoznaniu w drodze sądowej (uchwała SN z dnia 7 grudnia 1970 r., III CZP 75/70, OSNCP 1971, nr 7–8, poz. 127 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1972, z. 10, s. 119, J. Sobkowskiego i E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1972, nr 6, s. 950 oraz A. Szpunara i W. Wanatowskiej, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1972, nr 7–8, s. 1153).

Grób murowany, trwale związany z gruntem (grobowiec), nie stanowi przedmiotu odrębnej od gruntu własności. O pochowaniu zwłok w grobie mającym charakter grobu rodzinnego decydują wspólnie: osoba, która poniosła koszty budowy grobu i uiściła opłatę za korzystanie z miejsca na cmentarzu oraz członkowie najbliższej rodziny, dla której grób został przeznaczony; w razie sporu każda z wymienionych osób może się zwrócić o rozstrzygnięcie do sądu (uchwała SN z dnia 29 września 1978 r., III CZP 56/78, OSNCP 1979, nr 4, poz. 68 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1980, z. 8, s. 91).

Dobra osobiste

Niedopuszczalne jest dochodzenie w drodze sądowej zmiany świadectwa szkolnego, w szczególności zmiany wystawionej w tym świadectwie oceny ze sprawowania. Jeżeli natomiast obniżenie uczniowi oceny ze sprawowania zostało umotywo-

wane przez organy szkolne bezpodstawnym zarzutem udziału ucznia w kradzieży, z jednoczesnym podaniem takiej motywacji do wiadomości otoczeniu i rodzinie ucznia, to wtedy przysługuje uczniowi ochrona naruszonego dobra osobistego – art. 24 k.c. (wyrok SN z dnia 6 grudnia 1972 r., II CR 370/72, OSNCP 1973, nr 7–8, poz. 141 z glosą T. Bińczyckiej-Majewskiej, NP 1974, nr 10, s. 1389 oraz z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1974, z. 11, s. 133, E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1974, nr 7–8, s. 1045 oraz A. Szpunara i W. Wanatowskiej, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1974, nr 7–8, s. 1019 i NP 1975, nr 7–8, s. 1041).

Spory wynikłe ze stosunków, jakie powstają w związku z członkostwem między stowarzyszeniem kombatanów a jego członkami podlegają rozpoznaniu przez sąd; sąd jest także powołany do rozpoznawania roszczeń członków o naruszenie przez takie stowarzyszenie w toku jego działalności ich dóbr osobistych (por. wyrok SN z dnia 7 grudnia 1979 r., I CR 371/79, OSPiKA 1981, z. 1, poz. 5 z glosą M. Wierzbowskiego oraz z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1982, z. 12, s. 102; por. także ustawę z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatanach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1206 z późn. zm.).

Oficer, którego cześć lub inne podobne dobro osobiste naruszył – w związku ze służbą w szerokim tego słowa znaczeniu – swoim zachowaniem, stanowiącym naruszenie honoru i godności żołnierskiej, inny oficer, może dochodzić ochrony prawnej w trybie i według zasad przewidzianych w ustawie z dnia 21 maja 1963 r. o dyscyplinie wojskowej oraz o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenie honoru i godności żołnierskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 1992 r. Nr 5, poz. 17 z późn. zm.; obecnie obowiązuje ustawa z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej, tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 772). W takim zakresie droga sądowa jest niedopuszczalna, i to niezależnie od tego, czy i z jakim wynikiem została przez zainteresowanego oficera (żołnierza) wykorzystana droga postępowania przed oficerskimi sądami honorowymi (wyrok SN z dnia 18 kwietnia 1984 r., III CRN 311/83, OSNPG 1984, nr 8–9, poz. 31 z glosą C. Frendler, Pal. 1986, nr 3, s. 78, z omówieniem E. Łętowskiej, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1987, nr 7–8, s. 91 oraz J. Grudniewskiego i M. Mazurka, *Przegląd orzecznictwa*, WPP 1986, nr 2, s. 197).

Sprawą o naruszenie dobra osobistego (art. 24 § 1 i art. 448 k.c.), tj. sprawą cywilną, jest m.in. sprawa o naruszenie tego dobra przez tzw. pomówienie; wówczas pomiędzy osobą, której dobro zostało naruszone, a osobą, która dopuściła się naruszenia dobra istnieje stosunek cywilnoprawny. Nie ma podstaw do innego potraktowania funkcjonariusza Policji, który dopuścił się naruszenia dobra osobistego, sporządzając w toku postępowania karnego opinię czy notatki służbowe (postanowienie SN z dnia 8 października 1984 r., II CZ 14/84, LEX nr 8633).

W sprawie o ochronę dóbr osobistych (art. 23, 24 k.c.) pomiędzy nauczycielami akademickimi droga sądowa nie jest wyłączona (postanowienie SN z dnia 22 maja 1987 r., IV CZ 73/87, LEX nr 8828).

Żołnierz zawodowy może dochodzić na podstawie prawa cywilnego (art. 23, 24 k.c.) ochrony dóbr osobistych naruszonych opinią służbową (postanowienie SN z dnia 8 grudnia 1988 r., I PZ 39/88, LEX nr 1217696).

Sprawy o ochronę dóbr osobistych, w których powód domaga się usunięcia skutków naruszenia dobra osobistego przez nakazanie usunięcia jego danych osobowych ze zbioru danych strony pozwanej, należą do drogi sądowej (postanowienie SN z dnia 15 lutego 2013 r., I CSK 684/12, OSNC 2013, nr 10, poz. 118).

Drogi publiczne

Możliwość korzystania z drogi publicznej nie ma cech posiadania konkretnego prawa cywilnego (w szczególności posiadania służebności) w rozumieniu art. 336 k.c., lecz stanowi korzystanie ze sfery wolności, jaką państwo zapewnia każdemu obywatelowi. Ochrony interesów naruszonych zakłóceniem możliwości korzystania z drogi publicznej można dochodzić wyłącznie w trybie administracyjnym na podstawie art. 36 i n. u.d.p. Jeżeli jednak określona osoba zawładnęła i korzystała z drogi publicznej *cum animo rei sibi habendi*, tak jakby stanowiła ona część składową jej gruntów, to taka osoba jest posiadaczem rzeczy w rozumieniu art. 336 k.c. W takiej sytuacji inna określona osoba może być względem tej samej drogi posiadaczem innego prawa aniżeli prawo własności, a mianowicie np. prawa, którego treścią jest uprawnienie do przejeżdżania tą drogą. W razie naruszenia posiadania we wskazanym zakresie osobie tej przysługuje odpowiednie roszczenie posesoryjne w stosunku do osoby, która posiadanie tego prawa naruszyła; takie roszczenie może być dochodzone tylko i wyłącznie w drodze sądowej w trybie powództwa z art. 478 i 479 (wyrok SN z dnia 15 marca 1963 r., I CR 151/63, OSNCP 1964, nr 9, poz. 177).

Sądy nie są powołane do ustanowienia drogi ze względu na ogólne potrzeby mieszkańców. Należy to do właściwości organów administracji (por. postanowienie SN z dnia 23 września 1966 r., III CR 214/66, OSNCP 1967, nr 4, poz. 74 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1968, z. 3, s. 485).

Artykuł 36 u.d.p., według którego właściwy zarządca drogi orzeka o przywróceniu samowolnie naruszonego pasa drogowego do stanu poprzedniego, ma zastosowanie tylko w wypadku naruszenia pasa drogi publicznej w znaczeniu wynikającym z art. 1 w zw. z art. 2 ust. 1 u.d.p. Rozpoznanie sprawy o naruszenie posiadania drogi wewnętrznej oraz posiadanie służebności przejazdu należy do sądu

powszechnego (postanowienie Kolegium Kompetencyjnego przy SN z dnia 10 kwietnia 1987 r., III CO 5/86, OSNCP 1988, nr 11, poz. 156).

O zaliczeniu drogi do kategorii dróg wewnętrznych decydują przesłanki przewidziane w art. 8 i n. u.d.p. W razie samowolnego naruszenia pasa drogowego drogi wewnętrznej właściwy do rozpoznania sporu jest sąd powszechny (uchwała SN z dnia 30 grudnia 1987 r., III CZP 83/87, OSNCP 1989, nr 6, poz. 93; a także uchwała SN z dnia 29 marca 1988 r., III AZP 2/88, LEX nr 10887).

Pobranie kary za zajęcie pasa drogowego bez zezwolenia, przewidzianej w art. 40 ust. 4 u.d.p., następuje w drodze egzekucji administracyjnej bez wydania decyzji (uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 14 marca 1990 r., III AZP 16/89, OSNCP 1990, nr 12, poz. 141 z glosą T. Wosia, OSP 1991, z. 5, poz. 123 i z komentarzem J. Borkowskiego, Orzecznictwo Gospodarcze 1991, nr 1, poz. 22).

W ustawie z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych brak jest rozwiązań prawnych, pozwalających na rozstrzygnięcie w trybie administracyjnym o sposobie wykonania zobowiązań wynikających z umów cywilnych, dotyczących kosztów budowy, modernizacji i utrzymania dróg publicznych. Dla dochodzenia takich roszczeń właściwa jest droga powództwa cywilnego (wyrok NSA z dnia 29 marca 1990 r., IV SA 142/90, PiŻ 1991, nr 25, s. 15).

Artykuł 23 ust. 4 u.d.p. nie wyłączał drogi sądowej w sprawie o rozgraniczenie nieruchomości będących własnością osób fizycznych z drogą gminną (uchwała SN z dnia 26 lipca 1990 r., III CZP 35/90, OSNCP 1991, nr 2–3, poz. 23 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1992, nr 4, s. 71).

Potwierdzenie przejścia na własność państwa gruntów, o jakich mowa w art. 51 ust. 1 pkt 2 u.d.p., następuje przez wydanie zaświadczenia (art. 217 § 2 k.p.a.), a nie w formie decyzji administracyjnej. Osoba, która kwestionuje tytuł własności państwa do gruntu, o jakim mowa w art. 51 ust. 1 pkt 2 u.d.p., może dochodzić swoich praw do tego gruntu w postępowaniu cywilnym przed sądem powszechnym (wyrok NSA z dnia 4 października 1990 r., SA/Ka 496/90, OSP 1993, z. 3, poz. 50 oraz wyrok NSA z dnia 17 grudnia 1990 r., IV SA 875/90, PiŻ 1991, nr 36, s. 15).

Kary pieniężne, przewidziane w art. 40 ust. 4 u.d.p. za zajęcie pasa drogowego bez zezwolenia, ustala się przez wydanie decyzji administracyjnej (uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 4 grudnia 1992 r., III AZP 26/92, OSNCP 1993, nr 3, poz. 28; a także uchwała SN z dnia 24 czerwca 1992 r., III CZP 70/92, OSP 1993, z. 3, poz. 56 z glosą Z. Leońskiego).

W razie sporu o prawo własności gruntów, o którym mowa w art. 51 ust. 1 pkt 2 u.d.p., ustalenie prawa własności państwa do tych gruntów i rozstrzygnięcie sporu w tym przedmiocie następuje w postępowaniu cywilnym przed sądem powszechnym (wyrok NSA z dnia 12 maja 1995 r., II SA 217/94, ONSA 1996, nr 2, poz. 91).

Sprawy o odszkodowanie za grunt zajęty pod drogę publiczną, który z mocy art. 73 ustawy z dnia 13 października 1998 r. – Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną (Dz. U. Nr 133, poz. 872 z późn. zm.) stał się własnością państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, od 15 lutego 2000 r. nie należą do właściwości sądów powszechnych (postanowienie SN z dnia 22 maja 2002 r., I CKN 636/00, IC 2002, nr 12, s. 44).

W sprawie o wydanie nieruchomości zajętej pod drogę publiczną niedopuszczalne jest ustalenie przez sąd nabycia własności tej nieruchomości na podstawie art. 73 ust. 1 ustawy z dnia 13 października 1998 r. – Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną (Dz. U. Nr 133, poz. 872 z późn. zm.) (uchwała SN z dnia 21 stycznia 2003 r., III CZP 77/02, OSNC 2003, nr 11, poz. 144).

Niedopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa jednostki prowadzącej parking przeciwko Skarbowi Państwa o zapłatę należności za parkowanie pojazdu, którego własność przeszła na rzecz Skarbu Państwa z mocy prawa na podstawie art. 130a ust. 10 ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (tekst jedn.: Dz. U. z 2005 r. Nr 108, poz. 908 z późn. zm.: obecnie tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 1137 z późn. zm.) (uchwała SN z dnia 19 czerwca 2007 r., III CZP 47/07, OSNC 2008, nr 7–8, poz. 80 z glosą M. Frasa, M. Praw. 2008, nr 9, s. 487 oraz z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2007, nr 7–8, s. 279).

W sprawie o ustalenie nieistnienia należności stwierdzonej administracyjnym tytułem wykonawczym wystawionym w związku z nieuiszczeniem opłaty dodatkowej za postój w strefie płatnego parkowania (art. 13f u.d.p.) droga sądowa jest niedopuszczalna (uchwała SN z dnia 19 listopada 2010 r., III CZP 88/10, OSNC 2011, nr 6, poz. 63).

Egzekucja

Sądy powszechne są właściwe do rozpoznania roszczenia o odszkodowanie przeciwko Skarbowi Państwa z powodu nieodpowiedniego przechowywania skonfiskowanych przedmiotów (orzeczenie SN z dnia 31 października 1934 r., C.II. 1401/34, *Zb. Orz.* 1935, nr IV, poz. 164).

Do wykonania prawomocnego wyroku sądowego, przywracającego zakłócone posiadanie wspólnej kuchni przez nakazanie pozwanemu wprowadzenia do tej kuchni szafy i kufra powoda, właściwy jest organ egzekucyjny władzy sądowej (uchwała SN z dnia 7 stycznia 1960 r., 1 CO 46/59, OSN 1961, nr I, poz. 16 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1961, z. 11, s. 805 i E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1962, nr 3, s. 361).

W razie darowania kary przepadku majątku, do orzekania o zwrocie tego majątku osobie uprawnionej są powołane organy administracji (uchwała SN z dnia 20 lutego 1964 r., III CO 79/63, OSNCP 1965, nr 2, poz. 24).

Jeżeli osoba obciążona obowiązkiem ponoszenia opłat za korzystanie z usług zakładu społecznej służby zdrowia lub pomocy społecznej przez osobę, wobec której ciąży na niej ustawowy obowiązek alimentacyjny, dąży do ustalenia, że należność tej państwowej jednostki administracyjnej z tytułu opłat nie istnieje bądź istnieje w niższej wysokości, to drogę do dochodzenia takiego ustalenia otwiera dla niej art. 2u.p.e.a, a materialnoprawne przesłanki do orzeczenia o żądaniu pozwu stanowią przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego regulujące obowiązek alimentacyjny między krewnymi. Z mocy art. 2 § 2 u.p.e.a. w administracji poddanie należności egzekucji administracyjnej nie przesądza o wyłączeniu sporu spod rozpoznania przez sąd, jeżeli z charakteru należności wynika, że do rozpoznania takiego sporu właściwy jest sąd (wyrok SN z dnia 7 maja 1969 r., III CRN 125/69, OSNCP 1970, nr 3, poz. 46 z omówieniem E. Wengerka i J. Sobkowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1971, nr 5, s. 746).

Zwrotu nadpłaty kary grzywny wywołanej prostą omyłką skazanego co do wysokości tej kary, czy też błędnym przekonaniem co do mocy obowiązującej tego skazania, skazany (były skazany) może dochodzić tylko przed sądem karnym (postanowienie SN z dnia 31 lipca 1969 r., I CZ 52/69, OSPiKA 1971, z. 6, poz. 115 z głosem W. Broniewicza oraz z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1972, z. 2, s. 97 oraz J. Sobkowskiego i E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1972, nr 6, s. 952).

Należności pieniężne Przedsiębiorstwa Państwowej Komunikacji Samochodowej z tytułu poniesionych kosztów związanych ze szkoleniem pracownika, do których zwrotu zobowiązał się pracownik, podlegają egzekucji administracyjnej na podstawie § 1 ust. 1 pkt 16 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 27 września 1966 r. w sprawie wykonania ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz. U. Nr 45, poz. 279; nieobowiązujące). Jednakże wymienione należności są wyłączone spod egzekucji administracyjnej, jeżeli zobowiązany w terminie dni siedmiu od dnia doręczenia upomnienia zakwestionuje istnienie lub wysokość tych należności (§ 1 ust. 2 pkt 2 cytowanego rozporządzenia) (uchwała SN z dnia

24 stycznia 1974 r., III PZP 36/73, OSNCP 1974, nr 7–8, poz. 128 z omówieniem E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1975, nr 6, s. 868).

Egzekucja sądowa w stosunku do przedsiębiorstwa państwowego postawionego w stan likwidacji decyzją organu założycielskiego, wydaną na podstawie art. 25¹ ust. 2 (obecnie art. 19) u.p.p., jest dopuszczalna (uchwała SN z dnia 9 marca 1993 r., III CZP 28/93, OSNCP 1993, nr 7–8, poz. 136 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1996, nr 4, s. 86).

W celu dochodzenia przez Skarb Państwa lub państwowe jednostki organizacyjne należności pieniężnych z tytułu podlegających z mocy ustawy zwrotowi kosztów związanych ze szkoleniem droga sądowa jest niedopuszczalna. Należności te podlegają egzekucji administracyjnej na podstawie § 1 pkt 11 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 27 grudnia 1985 r. w sprawie wykonania ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz. U. z 1986 r. Nr 1, poz. 4; nieobowiązujące) (uchwała SN z dnia 11 sierpnia 1988 r., III PZP 24/88, OSNCP 1989, nr 12, poz. 195).

Można skutecznie żądać w drodze procesu cywilnego zwrotu wyegzekwowanego w postępowaniu egzekucyjnym świadczenia na podstawie tytułu wykonawczego stanowiącego wyciąg z ksiąg Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, jeżeli należność objęta tytułem nie istniała (wyrok SN z dnia 22 lipca 1997 r., I CKN 409/97, OSNC 1997, nr 12, poz. 210).

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia roszczenia o zwrot wyegzekwowanej przez gminę w trybie egzekucji administracyjnej należności od rodzica za pobyt jego małoletniego dziecka w izbie wytrzeźwień (uchwała SN z dnia 22 listopada 2000 r., III CZP 36/00, OSNC 2001, nr 6, poz. 80 z głosą K. Knoppka, PS 2002, nr 4, s. 108).

Nie jest dopuszczalna droga sądowa w celu dochodzenia przez komornika od wierzyciela nieuiszczonej opłaty egzekucyjnej za wykonanie zabezpieczenia (uchwała SN z dnia 22 października 2002 r., III CZP 65/02, OSNC 2003, nr 7–8, poz. 100).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie, w której właściciel rzeczy ruchomej, nabytej w drodze licytacji publicznej w administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym, żąda jej wydania od osoby, pod której dozorem rzecz się znajduje (uchwała SN z dnia 8 października 2003 r., III CZP 66/03, OSNC 2004, nr 12, poz. 190 z głosą K. Tybur, PS 2006, nr 2, s. 143 i z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2004, nr 1–2, s. 219).

Poddanie egzekucji administracyjnej należnych spółce wodnej składek i innych świadczeń określonych w statucie, niezbędnych do wykonywania statutowych za-

dań spółki, nie pozbawia ich charakteru cywilnoprawnego i nie wyłącza drogi sądowej (art. 114 ust. 2 pr. wod. z 1974 r.; obecnie art. 170 ust. 1 i 5 pr. wod.; art. 2 § 1 pkt 5 i § 3 u.p.e.a.) (postanowienie SN z dnia 11 sierpnia 2004 r., II CK 481/03, IC 2005, nr 3, s. 54).

Niedopuszczalna jest droga sądowa dla zaspokojenia należności podatkowych Skarbu Państwa, stwierdzonych tytułem wykonawczym wystawionym przez wierzyciela domagającego się ich uwzględnienia w podziale sumy uzyskanej przez sądową egzekucję z nieruchomości – art. 1036 (uchwała SN z dnia 14 grudnia 2007 r., III CZP 114/07, OSNC 2009, nr 1, poz. 1 z omówieniem Z. Strusa, *Przeгляд orzecznictwa*, Pal. 2008, nr 1–2, s. 281).

Niedopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa spółdzielni mieszkaniowej przeciwko komornikowi sądowemu o zasądzenie opłaty za udzielenie mu na podstawie art. 2 ust. 5 u.k.s.e. informacji niezbędnych do prawidłowego prowadzenia postępowania egzekucyjnego (uchwała SN z dnia 21 października 2015 r., III CZP 66/15, Biul. SN 2015, nr 10, s. 8).

Prawo energetyczne

Sprawy o należność za nielegalnie pobraną energię elektryczną należą do drogi sądowej (uchwała SN z dnia 20 stycznia 1978 r., III CZP 99/77, OSNCP 1978, nr 5–6, poz. 93 z glosą Z. Leońskiego, OSP 1978, z. 11, poz. 198 oraz z komentarzem B. Borudzkiej (w:) J. Dąbrowa i in. (red.), *Funkcjonowanie administracji w świetle orzecznictwa*, t. 6, Warszawa 1980, s. 162).

Należność za pobór energii elektrycznej bez zawarcia umowy i bez rejestracji jego zużycia, oparta na przepisach kodeksu cywilnego o czynach niedozwolonych, może być dochodzona w postępowaniu sądowym (postanowienie SN z dnia 6 lipca 1978 r., III CRN 111/78, OSNPG 1979, nr 1, poz. 6).

Artykuł 44 ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o gospodarce energetycznej (Dz. U. Nr 21, poz. 96 z późn. zm.; obecnie art. 57 ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. – Prawo energetyczne, tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 1059 z późn. zm.), stanowiący, że należności z tytułu nielegalnego poboru paliw lub energii podlegają egzekucji administracyjnej, nie wyłącza sporu sądowego o istnienie takiej należności lub o jej wysokość (por. uchwałę SN z dnia 26 sierpnia 1986 r., III CZP 49/86, OSNCP 1987, nr 8, poz. 111, z glosą R. Szarka, OSP 1988, z. 11–12, poz. 262).

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia roszczenia o zobowiązanie do nieprzeszkadzania w wycince i podcinaniu drzewostanu, zmierzającym do poszerzenia pasów pod liniami energetycznymi, jeżeli żądanie oparte jest na twierdze-

niu, że drzewostan stwarza niebezpieczeństwo dla tych linii (uchwała SN z dnia 17 grudnia 2002 r., III CZP 76/02, OSNC 2003, nr 10, poz. 136).

Rozpoznanie sprawy o należność za korzystanie przez zakład energetyczny z urządzenia zainstalowanego na cudzej nieruchomości, w wykonaniu uprawnienia określonego w art. 4 ustawy z dnia 28 czerwca 1950 r. o powszechnej elektryfikacji wsi i osiedli (tekst jedn.: Dz. U. z 1954 r. Nr 32, poz. 135; nieobowiązująca), należy do drogi sądowej (uchwała SN z dnia 10 listopada 2005 r., III CZP 80/05, OSNC 2006, nr 9, poz. 146).

Ewidencja ludności

Organ właściwy w sprawach ewidencji ludności na podstawie art. 47 ust. 2 ustawy z dnia 10 kwietnia 1974 r. o ewidencji ludności i dowodach osobistych (tekst jedn.: Dz. U. z 1984 r. Nr 32, poz. 174 z późn. zm.) [art. 47 został uchylony przez ustawę z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności, tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 722, która weszła w życie 1 stycznia 2015 r.] rozstrzyga wątpliwości co do istnienia po stronie składającego wniosek o zameldowanie na pobyt stały uprawnienia do przebywania w lokalu, w którym ma nastąpić zameldowanie. Jeśli jednak na tle tego uprawnienia powstaje spór o charakterze cywilnoprawnym, zainteresowany może dochodzić swoich praw na drodze sądowej (uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 11 lutego 1993 r., III AZP 28/92, OSNCP 1993, nr 7–8, poz. 117 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1996, nr 4, s. 59; podobnie w uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 28 grudnia 1989 r., III CZP 81/89, OSNCP 1990, nr 6, poz. 73 z omówieniem P. Wiśniewskiego, *Przegląd orzecznictwa*, Probl. Praw. 1990, nr 10–12, s. 142 oraz w uchwale SN z dnia 27 maja 1988 r., III CZP 33/88, OSNPG 1989, nr 3, poz. 6; odmiennie, ale nietrafnie, uchwała SN z dnia 11 grudnia 1984 r., III CZP 74/84, OSNCP 1985, nr 10, poz. 148 z głosami K. Krzekotowskiej, Pal. 1987, nr 1, s. 106 i R. Więckowskiego, NP 1987, nr 5, s. 115, z komentarzem A. Mączyńskiego (w:) *Przegląd orzecznictwa i piśmiennictwa z zakresu prawa spółdzielczego za rok 1985*, poz. 54 oraz z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1986, z. 12, s. 74; a także postanowienie Kolegium Kompetencyjnego przy SN z dnia 10 kwietnia 1987 r., III CO 4/86, OSNCP 1988, nr 9, poz. 122).

Zarejestrowanie faktu zameldowania na podstawie potwierdzenia uprawnień do przebywania w lokalu przez jednego ze współwłaścicieli tego lokalu, przy znanym organowi meldunkowemu sprzeciwie drugiego współwłaściciela, jest niedopuszczalne przed rozstrzygnięciem zagadnienia, czy sprzeciw ten jest prawnie skuteczny. Zagadnienie to jest zagadnieniem wstępnym w rozumieniu art. 97 § 1 pkt 4 k.p.a. i powinno być rozstrzygnięte w drodze orzeczenia sądu powszechnego (wyrok NSA z dnia 24 stycznia 1990 r., SA/Gd 1346/89 z głosami Z. Radwańskiego, OSP 1991, z. 9, poz. 216 oraz M. Armaty, OSP 1992, z. 9, poz. 199).

Niedopuszczalna jest droga sądowa w sprawie przeciwko osobie dysponującej tytułem prawnym do lokalu o nakazanie wymeldowania osób przebywających w tym lokalu. Realizacja obowiązku meldunkowego następuje w postępowaniu administracyjnym (wyrok SN z dnia 26 kwietnia 2007 r., II CSK 556/06, OSNC-ZD 2008, nr A, poz. 26).

Prawo finansowe, dopłaty, agencje, fundusze

Sprawa z powództwa Agencji Rynku Rolnego o zwrot dopłaty do ceny skupu zbóż wypłaconej producentowi w 2001 i 2002 r. podlega rozpoznaniu na drodze sądowej (wyrok SN z dnia 22 kwietnia 2010 r., V CSK 355/09, OSNC 2010, nr 11, poz. 151).

Sprawa o zwrot nieprawidłowo wykorzystanych lub przekazanych środków otrzymanych przez beneficjenta na podstawie umowy o dofinansowanie projektów realizowanych w ramach Narodowego Planu Rozwoju, zawartej na podstawie ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz. U. Nr 116, poz. 1206 z późn. zm.; obecnie tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1448 z późn. zm.) albo ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych (Dz. U. Nr 249, poz. 2104 z późn. zm.; uchylona), należy do drogi sądowej (wyrok SN z dnia 6 maja 2011 r., II CSK 520/10, OSNC-ZD 2012, nr B, poz. 34).

Dopuszczalna jest droga sądowa dla dochodzenia roszczeń o zwrot dotacji ze środków strukturalnych Unii Europejskiej wypłaconych na podstawie umów zawartych w latach 2004–2006 (wyrok SN z dnia 11 maja 2012 r., II CSK 545/11, OSP 2014, z. 2, poz. 17 z glosą R. Szczepaniaka).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawach o zwrot nienależnych opłat za wydanie karty pojazdu, pobranych na podstawie rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 28 lipca 2003 r. w sprawie wysokości opłat za kartę pojazdu (Dz. U. Nr 137, poz. 1310 z późn. zm.) przed wejściem w życie z dniem 1 stycznia 2010 r. ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 885 z późn. zm.) (uchwała SN z dnia 6 czerwca 2012 r., III CZP 24/12, OSNC 2013, nr 1, poz. 5 z omówieniem R. Szczepaniaka, PiP 2013, z. 5, s. 31).

Do drogi sądowej należy sprawa o oddanie nienależnie spełnionego świadczenia, obejmującego zwrot środków udzielonych na podstawie umowy o dofinansowanie projektu realizowanego w ramach regionalnego planu operacyjnego na lata 2008–2013, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Budżetu Państwa, jeśli nie doszło do wydania decyzji na podstawie art. 211 ust. 4 ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych (Dz. U. Nr 249, poz. 2104 z późn. zm.) w brzmieniu obowiązującym od dnia 8 grudnia 2006 r. (postanowienie SN z dnia 21 marca 2013 r., III CZP 9/13, OSNC-ZD 2014, nr A, poz. 12).

Jeżeli instytucja zarządzająca nie wydała decyzji administracyjnej określającej wysokość podlegających zwrotowi, nieprawidłowo wykorzystanych środków dotacji (art. 211 ust. 4 ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych, Dz. U. Nr 249, poz. 2104 z późn. zm.), lecz w celu odzyskania tej należności dokonała jej potrącenia z kolejną wypłatą dotacji, dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia przez beneficjenta roszczenia o zasądzenie zwrotu potrąconej kwoty i ustalenie, że obowiązek pomniejszenia dofinansowania o określoną kwotę nie istnieje (postanowienie SN z dnia 5 lipca 2013 r., IV CSK 12/13, OSNC-ZD 2014, nr D, poz. 63 z omówieniem M. Bączyka, M. Pr. Bank. 2014, nr 10, s. 58).

W sprawie z powództwa Skarbu Państwa przeciwko przedsiębiorcy o zwrot środków finansowych przyznanych z publicznych środków wspólnotowych i publicznych środków krajowych w wyniku umowy o dofinansowanie projektu, zawartej na podstawie ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz. U. Nr 116, poz. 1206 z późn. zm.; obecnie tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1448 z późn. zm.), droga sądowa jest dopuszczalna (wyrok SN z dnia 7 października 2015 r., I CSK 878/14, Biul. SN 2015, nr 12, s. 12).

Prawo górnicze i geologiczne

W sprawach o własność i użytkowanie górnicze oraz w sprawach z zakresu prawa sąsiedzkiego i odpowiedzialności za szkodę droga sądowa jest dopuszczalna (art. 15 ust. 2 i art. 151 ust. 1 p.g.g.); por. też uchwałę SN z dnia 29 lutego 1996 r., III CZP 15/96, OSNC 1996, nr 5, poz. 72 z glosą A. Lipińskiego, OSP 1997, z. 7–8, s. 385 oraz z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 2000, nr 6, s. 102. Sądowe dochodzenie roszczeń o naprawienie szkód górniczych jednak jest możliwe dopiero po wyczerpaniu postępowania ugodowego z udziałem poszkodowanego i przedsiębiorcy (art. 151 p.g.g.).

Rozpoznawanie spraw o wynagrodzenie szkód w gruntach rolnych i leśnych, na podstawie art. 94 p.g.g. z 1994 r.; obecnie art. 147 ust. 2 p.g.g.), należy do drogi sądowej (uchwała SN z dnia 18 kwietnia 1996 r., III CZP 31/96, OSNC 1996, nr 9, poz. 113 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 2000, nr 6, s. 102).

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia przez gminę górniczą ustalenia nieważności umowy o restrukturyzację zobowiązań pieniężnych z tytułu opłaty eksploatacyjnej, zawartej na podstawie przepisów ustawy z dnia 26 listopada 1998 r. o dostosowaniu górnictwa węgla kamiennego do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej oraz szczególnych uprawnieniach i zadaniach gmin górniczych (Dz. U. Nr 162, poz. 1112 z późn. zm.; nieobowiązująca; por. ustawę z dnia 7 września 2007 r. o funkcjonowaniu górnictwa węgla kamiennego, tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 704) (uchwała SN z dnia 23 lutego 2005 r., III CZP 85/04, OSNC 2006, nr 1, poz. 4).

Prawo handlowe

Spór o ustalenie odpowiedzialności zarządcy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością za zaległości podatkowe tej spółki jest sporem o prawo cywilne i jako taki należy do właściwości sądów powszechnych (orzeczenie SN z dnia 6 marca 1934 r., I C 2919/32, Zb. Orz. 1934, nr X, poz. 656).

Dopuszczalna jest droga sądowa do dochodzenia na podstawie art. 298 k.h. (obecnie art. 299 k.s.h.) od członków zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne (uchwała SN z dnia 19 stycznia 1993 r., III CZP 162/92, OSNCP 1993, nr 6, poz. 103 z glosą B. Brzezińskiego i M. Kalinowskiego, OSP 1994, z. 5, poz. 82 i komentarzem S. Dalki, Orzecznictwo Gospodarcze 1993, nr 2, s. 32 oraz z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1996, nr 4, s. 57; także uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 15 września 1993 r., II UZP 15/93, OSNCP 1994, nr 3, poz. 48; odmienne w uchwała SN z dnia 12 czerwca 1991 r., III CZP 46/91, OSNCP 1992, nr 3, poz. 38 z krytyczną glosą M. Aleksandrowicza i J. Kraussa, PS 1992, nr 7–8, s. 124 oraz z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1993, nr 4, s. 80).

Spór między odwołanym przez Ministra Skarbu Państwa członkiem rady nadzorczej spółki radiofonii publicznej a tą spółką, dotyczący składu osobowego rady nadzorczej, jest sprawą cywilną, podlegającą rozpoznaniu przez sąd powszechny (postanowienie SN z dnia 25 stycznia 2001 r., II CKN 1343/00, OSNC 2001, nr 9, poz. 133 z omówieniem K. Mikody i K. Osajdy (w:) E. Łętowska, K. Osajda (red.), *Prawo intertemporalne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego*, Warszawa 2008, s. 196).

W sprawie odpowiedzialności członka zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością z tytułu długu celnego tej spółki orzeka organ celny w drodze decyzji. Droga sądowa w tej sprawie jest wyłączona (postanowienie SN z dnia 8 lutego 2012 r., V CSK 118/11, IC 2013, nr 3, s. 49).

Prawo karne i wykroczenia

W razie darowania kary przepadku majątku, do orzekania o zwrocie tego majątku osobie uprawnionej są powołane organy administracji państwowej (uchwała SN z dnia 20 lutego 1964 r., III CO 79/63, OSNCP 1965, nr 2, poz. 24).

Nie można w drodze postępowania sądowego ustalać innych praw i obowiązków skazanego w czasie odbywania kary pozbawienia wolności niż wynikających z tych przepisów ani wkraczać w drogę orzeczeń sądowych w dziedzinę zastrzeżoną dla organów powołanych w kodeksie karnym wykonawczym dla wykonywania kary

pozbawienia wolności. W przypadku przekroczenia kompetencji przez administrację zakładu karnego skazany może dochodzić swoich praw w drodze przepisów kodeksu karnego wykonawczego i regulaminu wykonywania kary przed organami nadzoru penitencjarnego, a nie w drodze procesu cywilnego (postanowienie SN z dnia 10 stycznia 1974 r., I CZ 196/73, LEX nr 7377).

Właściwą drogą dochodzenia roszczeń odszkodowawczych za niesłuszne skazanie obwinionego w postępowaniu w sprawach o wykroczenia jest droga procesu cywilnego (wyrok SN z dnia 13 września 1978 r., II CR 317/78, OSPiKA 1979, z. 7–8, poz. 140 z glosą A. Bulsiewicza i z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1981, z. 1, s. 100).

Postępowanie karne nie jest właściwe do interpretacji i oceny realizacji umowy cywilnoprawnej, chyba że w toku realizacji umowy został popełniony czyn przestępczy (wyrok SN z dnia 23 kwietnia 1981 r., III KR 63/81, LEX nr 21901).

Orzeczenie przepadku przedmiotów, stanowiących dorobek małżonków, uprawnia małżonka osoby skazanej do dochodzenia przysługujących temu małżonkowi roszczeń w drodze procesu cywilnego (art. 369 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm., nieobowiązująca; obecnie art. 421 k.p.k.) (uchwała SN z dnia 23 grudnia 1986 r., III CZP 94/86, OSNCP 1988, nr 1, poz. 11).

Wydane na podstawie kodeksu wykroczeń orzeczenie przepadku rzeczy należącej do majątku wspólnego małżonków uprawnia małżonka osoby ukaranej do dochodzenia roszczeń w drodze procesu cywilnego (uchwała SN z dnia 4 grudnia 1987 r., III CZP 61/87, OSNCP 1989, nr 5, poz. 71 z glosami Z. Świdy-Łągiewskiej, OSP1991, z. 3, poz. 3 oraz S. Hoca, PiP 1988, z. 11, s. 150).

Lecznictwo i opieka społeczna

Prowadzenie zakładów lecznictwa społecznego stanowi niewątpliwie przejaw szczególnych funkcji państwa, będących w świetle obowiązującej Konstytucji następstwem prawa obywateli do ochrony ich zdrowia. To jednak nie wyłącza bynajmniej zakwalifikowania powstałych w związku z tym należności państwa (lub państwowych osób prawnych) jako należności cywilnoprawnych, skoro przybierają one postać wynagrodzenia za świadczone usługi (orzeczenie SN z dnia 5 kwietnia 1963 r., I CR 1032/62, OSPiKA 1965, z. 1, poz. 5 z glosą A. Ohanowicza).

Ustalenie wysokości opłat na świadczenie zakładów pomocy społecznej należy do właściwości organu administracji, ale do dochodzenia tych opłat przez zakład niebędący zakładem państwowym właściwa jest droga sądowa (postanowienie SN

z dnia 28 lutego 1966 r., III CR 361/65, OSNCP 1966, nr 7–8, poz. 139 z omówieniem E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1967, nr 5, s. 628).

Sprawy o przyznanie pomocy społecznej należą do kompetencji władz administracyjnych, a nie do drogi sądowej (orzeczenie SN z dnia 5 lipca 1967 r., II CR 58/67, RPEiS 1968, z. 2, s. 438).

Jeżeli osoba obciążona obowiązkiem ponoszenia opłat za korzystanie z usług zakładu społecznej służby zdrowia lub pomocy społecznej przez osobę, wobec której ciąży na niej ustawowy obowiązek alimentacyjny, dąży do ustalenia, że należność tej państwowej jednostki administracyjnej z tytułu opłat nie istnieje bądź istnieje w niższej wysokości, to drogę do dochodzenia takiego ustalenia otwiera dla niej art. 2 u.p.e.a., a materialnoprawne przesłanki do orzeczenia o żądaniu pozwu stanowią przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego regulujące obowiązek alimentacyjny między krewnymi (wyrok SN z dnia 7 maja 1969 r., III CRN 125/69, OSNCP 1970, nr 3, poz. 46 z omówieniem E. Wengerka i J. Sobkowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1971, nr 5, s. 746).

W sprawie o ustalenie, że powód złożył lekarski egzamin państwowy z wynikiem pozytywnym droga sądowa jest niedopuszczalna (postanowienie SN z dnia 18 listopada 2008 r., II CSK 303/08, OSNC-ZD 2009, nr C, poz. 72 z glosą T. Zimnej, LEX nr 487512).

Niedopuszczalna jest droga sądowa w sprawie o zwrot wydatków poniesionych zastępczo przez gminę w przypadku niewywiązywania się z obowiązku opłaty za pobyt w domu pomocy społecznej przez osoby, o których mowa w art. 61 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn.: Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1362 z późn. zm., obecnie tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 163 z późn. zm.) (uchwała SN z dnia 29 października 2009 r., III CZP 77/09, OSNC 2010, nr 5, poz. 66).

W sprawie o zwrot kosztów opieki medycznej udzielonej w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej droga sądowa jest niedopuszczalna także po implementacji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/24/UE z dnia 9 marca 2011 r. w sprawie stosowania praw pacjentów w transgranicznej opiece zdrowotnej (Dz. Urz. UE L 88 z 4.04.2011, s. 45 z późn. zm.) (postanowienie SN z dnia 28 maja 2015 r., III CZP 26/15, OSNC 2015, nr 11, poz. 133 z omówieniem M. Domańskiej, EPS 2015, nr 9, s. 60).

Prawo łowieckie

Dla dochodzenia roszczeń z tytułu szkód łowieckich określonych w ustawie z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie (tekst jedn.: Dz. U. z 2005 r.

Nr 127, poz. 1066 z późn. zm., obecnie tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 2168 z późn. zm.) droga sądowa jest dopuszczalna (por. uchwałę SN z dnia 3 czerwca 1982 r., III AZP 2/82, OSNPG 1983, nr 5, poz. 9; postanowienie SN z dnia 30 marca 1989 r., II CZ 45/89, LEX nr 8951; wyrok NSA z dnia 30 maja 1989 r., II SA 478/89, OSP 1990, z. 8, poz. 292; uchwałę SN z dnia 17 grudnia 1993 r., III CZP 168/93, OSNCP 1994, nr 7–8, poz. 148 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1997, nr 2, s. 45 oraz uzasadnienie uchwały SN z dnia 20 sierpnia 1993 r., III CZP 112/93, OSNCP 1994, nr 3, poz. 60 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1997, nr 2, s. 45).

Niezgłoszenie właściwej jednostce szkody wyrządzonej w uprawach przez zwierzęta łowne (§ 4 rozporządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 22 maja 1997 r. w sprawie określenia szczegółowych zasad i trybu szacowania szkód oraz wypłaty odszkodowań za szkody w uprawach i płodach rolnych [Dz. U. Nr 57, poz. 359]; obecnie § 4 rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 8 marca 2010 r. w sprawie sposobu postępowania przy szacowaniu szkód oraz wypłat odszkodowań za szkody w uprawach i płodach rolnych [Dz. U. Nr 45, poz. 272]) nie wyłącza możliwości dochodzenia przez poszkodowanego w postępowaniu sądowym roszczenia o wynagrodzenie tej szkody. Przysługujące posiadaczowi upraw i pól rolnych odszkodowanie za ich uszkodzenie lub zniszczenie przez niektóre gatunki zwierząt łownych ma charakter cywilnoprawny. Dlatego też sprawa o zasądzenie takiego odszkodowania jest sprawą cywilną (uchwała SN z dnia 20 sierpnia 1993 r., III CZP 112/93, OSNCP 1994, nr 3, poz. 60 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1997, nr 2, s. 45).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa koła łowieckiego o ustalenie nieważności umowy dzierżawy obwodu łowieckiego (postanowienie SN z dnia 22 sierpnia 2000 r., IV CKN 1150/00, OSNC 2001, nr 1, poz. 18).

Roszczenie o uchylenie uchwały o wykluczeniu z grona członków koła łowieckiego podlega rozpoznaniu na drodze sądowej (art. 33 ust. 6 ustawy z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie, tekst jedn.: Dz.U. z 2005 r. Nr 127, poz. 1066 z późn. zm.; obecnie tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 2168 z późn. zm.) (postanowienie SN z dnia 20 czerwca 2007 r., II CSK 100/07, OSNC-ZD 2008, nr B, poz. 37).

Przewidziane w art. 33 ust. 6 ustawy z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie (jedn.: tekst: Dz.U. z 2005 r. Nr 127, poz. 1066 z późn. zm.; obecnie tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 2168 z późn. zm.) uprawnienie do dochodzenia na drodze sądowej praw w sprawach nabycia lub utraty członkostwa w Polskim Związku Łowieckim stanowi podstawę ochrony stosunku cywilnoprawnego powstającego w wyniku uzyskania członkostwa w tym zrzeszeniu. W sprawie

dotyczącej utraty członkostwa sąd powszechny ocenia, czy zastosowana wobec członka zrzeszenia kara wykluczenia z Polskiego Związku Łowieckiego była adekwatna do stwierdzonych przewinień (wyrok SN z dnia 24 stycznia 2013 r., II CSK 170/12, OSNC-ZD 2014, nr A, poz. 1).

Praktyki monopolistyczne

Stwierdzenie nieważności umowy ze względu na naruszenie przepisów ustawy z dnia 24 lutego 1990 r. o przeciwdziałaniu praktykom monopolistycznym i ochronie interesów konsumentów (tekst jedn.: Dz. U. z 1999 r. Nr 52, poz. 547; obecnie ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 184 z późn. zm.) może nastąpić jako przesłanka rozstrzygnięcia w sprawie, z tym zastrzeżeniem, że wymaga uprzedniego formalnego stwierdzenia przez organy wymienione w tej ustawie, że określona praktyka ma charakter monopolistyczny (por. postanowienie SN z dnia 27 października 1995 r., III CZP 135/95, OSP 1996, z. 6, poz. 112 z glosą S. Gronowskiego oraz z omówieniem M. Czajkowskiej-Dąbrowskiej, *Przegląd orzecznictwa*, PS 2000, nr 1, s. 108 i J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 2000, nr 4, s. 110).

Jeżeli do ustalenia nieważności umowy jest to niezbędne, sąd może samodzielnie stwierdzić naruszenie zakazu nadużywania pozycji dominującej (art. 8 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o ochronie konkurencji i konsumentów, tekst jedn.: Dz. U. z 2005 r. Nr 244, poz. 2080 z późn. zm.; nieobowiązująca), chyba że została już wydana ostateczna decyzja Prezesa UOKiK stwierdzająca nadużycie pozycji dominującej (art. 9 ustawy) (uchwała SN z dnia 23 lipca 2008 r., III CZP 52/08, OSNC 2009, nr 7–8, poz. 107 z glosami R. Poździka, OSP 2009, z. 7–8, poz. 86, A. Jurkowskiej-Gomułki, EPS 2010, nr 5, s. 43 i M. Sieradzkiej, LEX nr 408406 oraz z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2008, nr 9–10, s. 268, D. Miąsika, *Przegląd orzecznictwa*, EPS 2008, nr 12, s. 61 i R. Trzaskowskiego, *Kompetencja sądu do ustalania nieważności czynności prawnych będących przejawem nadużywania pozycji dominującej oraz nieważności porozumień ograniczających konkurencję*, Pal. 2009, nr 9–10, s. 235).

Najem lokali

W sprawach, w których żądanie opróżnienia mieszkań (funkcyjnych) przydzielonych funkcjonariuszom Milicji Obywatelskiej jest oparte na podstawach wymienionych w art. 667 § 2 i art. 685 k.c., droga sądowa jest dopuszczalna (postanowienie SN z dnia 14 sierpnia 1975 r., III CRN 194/75, OSNCP 1976, nr 7–8, poz. 167 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1977, z. 12, s. 115 oraz Z. Radwańskiego i J. Panowicz-Lipskiej, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1979, nr 2, s. 99).

Ustalenie, że osoba bliska najemcy, która stale mieszkała z nim aż do chwili jego śmierci, wstąpiła na podstawie art. 691 k.c. w stosunek najmu lokalu podlegającego szczególnemu trybowi najmu, należy do drogi sądowej (uchwała SN z dnia 21 marca 1977 r., III CZP 10/77, OSNCP 1977, nr 10, poz. 178 z glosami M. Piekarskiego, OSPiKA 1978, z. 11, poz. 196 i A. Marcinkowskiego, NP 1979, nr 5, s. 128, z komentarzem J. Grabowskiego (w:) J. Dąbrowa i in. (red.), *Funkcjonowanie administracji w świetle orzecznictwa*, t. 6, Warszawa 1980, s. 122, a także z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1978, z. 12, s. 121 oraz Z. Radwańskiego i J. Panowicz-Lipskiej, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1979, nr 6, s. 96).

W sprawie o opróżnienie lokalu mieszkalnego zajmowanego przez dozorcę w domu stanowiącym własność prywatną, opartej na tej podstawie, że przydział na ten lokal był wydany tylko na czas trwania umowy o pełnienie pracy dozorczy, a umowa o pracę została rozwiązana (art. 32 ust. 3 pr. lok.; nieobowiązujący), droga sądowa nie jest wyłączona (uchwała SN z dnia 27 kwietnia 1979 r., III CZP 17/79, OSNCP 1979, nr 10, poz. 190 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1981, z. 1, s. 99).

Żądanie rozwiedzionego małżonka eksmisji drugiego z małżonków z zajmowanego wspólnie mieszkania przydzielonego temu drugiemu z małżonków jako funkcjonariuszowi Milicji Obywatelskiej (art. 36 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o służbie funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej, tekst jedn.: Dz. U. z 1973 r. Nr 23, poz. 136; nieobowiązująca) nie podlega rozpoznaniu w drodze sądowej (uchwała składu siedmiu sędziów SN – zasada prawna z dnia 16 listopada 1979 r., III CZP 25/79, OSNCP 1980, nr 6, poz. 106 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1981, z. 9–12, s. 107).

Należności z tytułu korzystania z lokalu w hotelu pracowniczym – zarówno na podstawie skierowania pracodawcy, jak i bezumownego korzystania – podlegają przymusowemu ściągnięciu w trybie postępowania egzekucyjnego w administracji. Jest to tryb obligatoryjny, co oznacza, że wierzyciel nie może dochodzić tych należności w drodze procesu cywilnego z powodu niedopuszczalności drogi sądowej (postanowienie SN z dnia 6 grudnia 1985 r., III CZP 66/85, OSNCP 1986, nr 11, poz. 178 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1987, z. 12, s. 90).

Jeżeli najemca, z którym umowa najmu mieszkania zakładowego została rozwiązana, odmawia zwolnienia tego mieszkania, wynajmujący (pracodawca) jest uprawniony do wystąpienia na drogę sądową o nakazanie opróżnienia mieszkania (postanowienie SN z dnia 26 kwietnia 1989 r., III CRN 117/89, OSNCP 1991, nr 4, poz. 52).

Nie jest dopuszczalna droga sądowa w sprawie z pozwu członka rodziny rencisty milicyjnego o ustalenie wstąpienia na miejsce zmarłego rencisty w stosunek najmu lokalu mieszkalnego położonego w budynku będącym w dyspozycji organów podległych Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i Administracji (por. uchwałę SN z dnia 12 maja 1989 r., III CZP 41/89, OSNCP 1990, nr 4–5, poz. 58).

Sąd powołany jest do rozpoznania sprawy o ustalenie prawa do lokalu zamiennego osoby bliskiej, która po śmierci najemcy pozostała w lokalu funkcyjnym (zakładowym) (uchwała SN z dnia 21 września 1990 r., III CZP 45/90, OSNCP 1991, nr 4, poz. 44).

Sprawa o opróżnienie lokalu w hotelu pracowniczym należy do drogi sądowej (uchwała SN z dnia 3 kwietnia 1992 r., III CZP 26/92, OSNCP 1992, nr 11, poz. 190).

Artykuł 2 ust. 1 pr. lok. (nieobowiązujący) nie ma zastosowania do lokali mieszkalnych przydzielonych najemcy decyzją administracyjną przed dniem 31 grudnia 1987 r. także co do dodatkowej powierzchni mieszkalnej z przeznaczeniem na pracownię rzemieślniczą prowadzoną w jednym z pokoi. Do części lokali wykorzystywanych jako lokale użytkowe nie mają jednak zastosowania stawki czynszu określone – na podstawie art. 13 ust. 1 pr. lok. (nieobowiązujący) – przez Radę Ministrów, lecz obowiązuje czynsz umowny. Rozstrzygnięcie sporów o wysokość czynszu za tego rodzaju części lokalu mieszkalnego należy – od daty wejścia w życie powołanej wyżej ustawy – do sądów powszechnych (uchwała SN z dnia 21 kwietnia 1992 r., III CZP 28/92, OSNCP 1992, nr 11, poz. 195).

Po zniesieniu szczególnego trybu najmu lokali i budynków żądanie właściciela domu wydania mu znajdującego się w tym domu lokalu mieszkalnego zajmowanego przez najemcę chronionego art. 45 ust. 1 w zw. z art. 69 ust. 1 pr. lok. (nieobowiązujące) podlega rozpoznaniu w drodze sądowej. Powołanie się przez najemcę lokalu mieszkalnego na ochronę przewidzianą w art. 45 ust. 1 w zw. z art. 69 ust. 1 pr. lok. (nieobowiązujące), w sytuacji gdy ma on możliwość zaspokojenia swoich potrzeb mieszkaniowych w opróżnionym lokalu będącym jego własnością, może stanowić nadużycie prawa (art. 5 k.c.) (uchwała SN z dnia 4 sierpnia 1992 r., III CZP 95/92, OSNCP 1993, nr 1–2, poz. 18 z głosą K. Stefaniuka, OSP 1994, z. 3, poz. 49 oraz z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1996, nr 2, s. 58).

Rozstrzygnięcie o opróżnieniu lokalu mieszkalnego zajmowanego przez dozorcę w domu stanowiącym własność osoby fizycznej, oparte na tej podstawie, że umowa o pracę o pełnienie obowiązków dozorczy wygasła (art. 40 ust. 6 pr. lok.; nieobowiązujący), nie należy do drogi sądowej, chyba że następnie strony zawarły umo-

wę najmu co do dalszego korzystania z tego lokalu (uchwała SN z dnia 14 lipca 1994 r., III CZP 83/94, OSNCP 1995, nr 1, poz. 2).

Z dniem wejścia w życie ustawy z dnia 2 lipca 1994 r. o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach mieszkaniowych (tekst jedn.: Dz. U. z 1998 r. Nr 120, poz. 787 z późn. zm.; obecnie ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 150 z późn. zm.) sądy powszechne stały się organami właściwymi do nakazania osobie nieuprawnionej opróżnienia mieszkania służbowego, będącego w dyspozycji Ministra Spraw Wewnętrznych (obecnie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji) lub podległych mu organów (wyrok NSA z dnia 17 marca 1995 r., I SA 99/94, ONSA 1996, nr 2, poz. 74).

Sprawy o opróżnienie lokali mieszkalnych pozostających w dyspozycji jednostek organizacyjnych podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji, zajmowanych przez osoby, które nigdy nie miały uprawnień do korzystania z nich, podlegają rozpoznaniu przez sądy powszechne (uchwała SN z dnia 25 maja 1995 r., III CZP 68/95, OSNC 1995, nr 10, poz. 143 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 1998, nr 6, s. 62).

W sprawie o opróżnienie lokalu mieszkalnego, będącego w dyspozycji jednostki organizacyjnej podległej Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji, zajmowanego po śmierci najemcy przez członka jego rodziny, droga sądowa nie jest dopuszczalna (uchwała SN z dnia 11 stycznia 1996 r., III CZP 189/95, OSNC 1996, nr 7–8, poz. 93 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 2000, nr 6, s. 100).

Droga sądowa nie jest dopuszczalna do ustalenia wysokości ekwiwalentu przy zamianie lokali (art. 1 pkt 13 lit. E.b ustawy z dnia 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji określonych w ustawach szczególnych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U. Nr 34, poz. 198 z późn. zm.) (uchwała SN z dnia 30 maja 1996 r., III CZP 41/96, OSNC 1996, nr 10, poz. 127 z omówieniem J. Gudowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, PS 2000, nr 6, s. 106).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawach o zobowiązanie gminy do zawarcia umowy o najem lokalu socjalnego (uchwała SN z dnia 30 kwietnia 1997 r., III CZP 13/97, OSNC 1997, nr 8, poz. 104).

Najemcy opłacającemu czynsz wolny przysługuje z mocy art. 24 ustawy z dnia 2 lipca 1994 r. o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach mieszkaniowych (tekst jedn.: Dz. U. z 1998 r. Nr 120, poz. 787 z późn. zm.; obecnie ustawa z dnia 21 czerwca

2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 150 z późn. zm.) prawo kwestionowania podwyżki tego czynszu w postępowaniu sądowym (wyrok SN z dnia 5 czerwca 1997 r., II CKN 164/97, OSNC 1997, nr 12, poz. 200).

Dyrektor oddziału terenowego Wojskowej Agencji Mieszkaniowej nie jest uprawniony do rozstrzygania w drodze decyzji administracyjnej o odmowie zawarcia umowy najmu oraz o uprawnieniach członków rodzin zmarłych żołnierzy oraz emerytów i rencistów wojskowych, którzy nie nabywają prawa do kwatery. Spór o te uprawnienia oraz uprawnienie do zawarcia umowy najmu ma charakter cywilnoprawny i podlega rozpoznaniu przez sąd powszechny (wyrok NSA z dnia 26 marca 1998 r., II SA/Gd 463/97, ONSA 1999, nr 1, poz. 24).

Niedopuszczalna jest droga sądowa w sprawie o opróżnienie lokalu mieszkalnego będącego w dyspozycji jednostki organizacyjnej podległej Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji, zajmowanego przez policjanta zwolnionego ze służby, który nie nabył uprawnień do policyjnej emerytury lub renty (uchwała SN z dnia 29 maja 2000 r., III CZP 40/99, OSNC 2000, nr 12, poz. 214).

Spór między dyrektorem Wojskowej Agencji Mieszkaniowej a uprawnionym do ekwiwalentu pieniężnego za rezygnację z kwatery służbowej ma charakter cywilnoprawny i podlega rozpoznaniu przez sąd powszechny (postanowienie SN z dnia 23 stycznia 2001 r., IV CKN 1621/00, LEX nr 52404).

W sprawie o opróżnienie lokalu mieszkalnego, pozostającego w dyspozycji jednostki organizacyjnej podległej Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji, zajmowanego przez osobę nielegitymującą się tytułem prawnym, droga sądowa jest niedopuszczalna także wówczas, gdy osobie tej tytuł prawny nigdy nie przysługiwał (uchwała SN z dnia 11 października 2001 r., III CZP 48/01, OSNC 2002, nr 4, poz. 46 z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2002, nr 1–2, s. 208).

W sprawie o opróżnienie lokalu mieszkalnego będącego w dyspozycji jednostki organizacyjnej podlegającej Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji, zajmowanego po śmierci najemcy przez członka rodziny policjanta uprawnionego do otrzymania po nim renty, droga sądowa nie jest dopuszczalna (postanowienie SN z dnia 25 kwietnia 2003 r., IV CKN 62/01, IC 2004, nr 5, s. 50).

We wszczętej po 1 lipca 2004 r. przez Wojskową Agencję Mieszkaniową sprawie o opróżnienie lokalu mieszkalnego pozostającego w jej dyspozycji przeciwko osobie zajmującej lokal bez tytułu prawnego, nienależącej do osób wymienionych w art. 45 ust. 3 u.z.s.z.), zamieszkałej w nim z byłym najemcą, wobec którego sto-

sunek najmu ustał przed tym dniem, droga sądowa jest niedopuszczalna (uchwała SN z dnia 28 czerwca 2006 r., III CZP 40/06, OSNC 2007, nr 4, poz. 53 z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, Pal. 2006, nr 11–12, s. 258).

Powództwo o wydanie lokalu mieszkalnego przeciwko Skarbowi Państwa – jednostce organizacyjnej podległej Ministrowi Spraw Wewnętrznych, oparte na twierdzeniu o bezprawnym pozostawianiu tego lokalu w dyspozycji tej jednostki, podlega rozpoznaniu przez sąd powszechny (wyrok SN z dnia 15 maja 2008 r., I CSK 526/07, OSNC-ZD 2009, nr A, poz. 12).

Powództwo o wydanie lokalu mieszkalnego wytoczone przez osobę powołującą się na prawo własności, oparte na twierdzeniu o bezprawnym pozostawianiu tego lokalu w dyspozycji podmiotów określonych w art. 90 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tekst jedn.: Dz. U. z 2000 r. Nr 101, poz. 1092 z późn. zm.; obecnie tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 355 z późn. zm.), podlega rozpoznaniu przez sąd powszechny (postanowienie SN z dnia 13 czerwca 2008 r., I CSK 527/07, OSNC-ZD 2009, nr B, poz. 54).

Nieruchomości

Sądy powszechne nie są uprawnione do samodzielnego ustalenia, czy własność gospodarstwa, o jakim mowa w art. 15 dekretu z dnia 18 kwietnia 1955 r. o uwłaszczeniu i o uregulowaniu innych spraw, związanych z reformą rolną i osadnictwem rolnym (tekst jedn.: Dz. U. z 1959 r. Nr 14, poz. 78 z późn. zm.), przeszła na państwo na skutek opuszczenia takiego gospodarstwa przez właściciela. Stwierdzenie takiego przejęcia należy wyłącznie do właściwego organu administracji rolnej. Przejście własności następuje z chwilą wejścia w życie wymienionego dekretu, niezależnie od daty wydania decyzji przez wspomniany organ (uchwała całej Izby Cywilnej SN z dnia 29 października 1958 r., I CO 19/58, OSN 1960, nr 1, poz. 1 z notką J.K., OSPiKA 1960, z. 4, poz. 103).

W wypadku gdy jedno żądanie obejmuje jednocześnie wydanie lub ustalenie własności nieruchomości oraz rozgraniczenie, droga procesu będzie właściwa, jeżeli żądanie ustalenia własności lub wydania nieruchomości jest żądaniem głównym i samodzielnym, dokonanie zaś rozgraniczenia ma charakter pomocniczy. Nie uzasadnia natomiast drogi procesu samo zgłoszenie żądania wydania przygranicznego pasa gruntu, jeżeli istnienie roszczenia uzależnione ma być dopiero od rozstrzygnięcia sprawy o rozgraniczenie (postanowienie SN z dnia 6 lutego 1962 r., I CR 120/62, LEX nr 1633420).

Ustalenie, czy nieruchomość stanowi wspólnotę gruntową, należy do wyłącznej właściwości organów prezydów rad narodowych wymienionych w ustawie z dnia

29 czerwca 1963 r. o zagospodarowaniu wspólnot gruntowych (Dz. U. Nr 28, poz. 169 z późn. zm.; obecnie tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 703) (uchwała SN z dnia 14 kwietnia 1966 r., III CO 39/65, OSNCP 1966, nr 11, poz. 181).

Wynikające z art. 17 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. o zagospodarowaniu lasów i nieużytków niestanowiących własności państwa oraz niektórych lasów i nieużytków państwowych (Dz. U. Nr 29, poz. 166 z późn. zm.; nieobowiązująca) uprawnienie organu administracji państwowej do udzielenia zezwoleń na wyrąb drzew z lasu nie wyłącza drogi sądowej w sprawach o ustalenie, komu przysługuje prawo wyrębu (postanowienie SN z dnia 20 maja 1966 r., III CR 71/66, OSNCP 1967, nr 3, poz. 54 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1968, z. 3, s. 484 i E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1968, nr 4, s. 612); obecnie ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2100 z późn. zm. nie przewiduje udzielania zezwoleń na wyrąb.

Sądy nie są powołane do ustanowienia drogi ze względu na ogólne potrzeby mieszkańców. Należy to do właściwości organów administracji państwowej (postanowienie SN z dnia 23 września 1966 r., III CR 214/66, OSNCP 1967, nr 4, poz. 74 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1968, z. 3, s. 485).

Ustalenie, że nieruchomość rolna i leśna należy do spółki szalaśniczej, dokonane w trybie administracyjnym stosownie do przepisów art. 1, 3 i 8 ustawy z dnia 29 czerwca 1963 r. o zagospodarowaniu wspólnot gruntowych (Dz. U. Nr 28, poz. 169 z późn. zm.; obecnie tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 703), nie podlega sprawdzeniu w postępowaniu sądowym (uchwała SN z dnia 16 lutego 1968 r., III CZP 78/66, OSNCP 1968, nr 10, poz. 161 z omówieniem E. Wengerka i J. Sobkowskiego, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1970, nr 5, s. 701).

Sprawy o odszkodowanie za szkody wyrządzone przez samowolne zajęcie nieruchomości przed jej wywłaszczeniem należą do kompetencji sądów powszechnych (postanowienie SN z dnia 28 listopada 1968 r., II CZ 153/68, OSNCP 1969, nr 7–8, poz. 143).

Okoliczność, że co do nieruchomości będącej przedmiotem współwłasności zostało wszczęte postępowanie wywłaszczeniowe, nie stanowi przeszkody do żądania przez współwłaściciela – w procesie przeciwko innemu współwłaścicielowi – ustalenia praw przysługujących powodowi z tytułu dokonanych przez niego nakładów na faktycznie wydzielonej ze wspólnej nieruchomości i użytkowanej przez niego działce gruntu. Spór pomiędzy współwłaścicielami co do zakresu ich uprawnień wynikających z łączącego ich stosunku współwłasności nie został poddany właściwości organu administracji państwowej, orzekającego o wywłaszczeniu i odszkodowaniu, jest więc sporem dotyczącym stosunków z zakresu prawa cywilnego,

podlegającym rozpoznaniu w drodze sądowej (wyrok SN z dnia 14 lipca 1972 r., III CRN 607/71, OSNCP 1973, nr 4, poz. 64 z glosą S. Czuby, OSPiKA 1973, z. 7–8, poz. 154 oraz z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1974, z. 11, s. 132 i E. Wengerka, *Przegląd orzecznictwa*, NP 1974, nr 7–8, s. 1042).

Dopuszczalna jest droga sądowa o ustalenie nieważności umowy przekazania gospodarstwa rolnego na rzecz następcy, sporządzonej przez naczelnika gminy w trybie art. 52 ust. 1 ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz. U. Nr 32, poz. 140; obecnie ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 277 z późn. zm.) (uchwała SN z dnia 31 lipca 1979 r., III CZP 41/79, OSNCP 1979, nr 12, poz. 238 z głosami A. Lichorowicza, OSPiKA 1980, z. 4, poz. 79 oraz A. Stelmachowskiego, PiP 1979, z. 7, s. 132 oraz z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1981, z. 1, s. 100 i E. Wiśniewskiej, *Przegląd orzecznictwa*, Probl. Praw. 1983, nr 10, s. 51).

Roszczenie byłego wieczystego użytkownika o wynagrodzenie za wzniesione przez niego budynki i inne urządzenia na odebranym terenie, jako wynikające z umowy, ma charakter cywilnoprawny i może być w takim wypadku dochodzone tylko przed sądami powszechnymi (wyrok NSA z dnia 23 października 1981 r., I SA 1549/81, ONSA 1981, nr 2, poz. 105).

Rozpoznanie odwołania od decyzji organu administracji państwowej w przedmiocie przekazania nieruchomości na własność posiadacza zależnego (art. 2 ustawy z dnia 26 października 1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych, Dz. U. Nr 27, poz. 250; nieobowiązująca) nie należy do właściwości sądu powszechnego, określonej przepisami art. 8 ustawy z dnia 26 marca 1982 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o uchyleniu ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych (Dz. U. Nr 11, poz. 81 z późn. zm.) (uchwała SN z dnia 14 lutego 1983 r., III CZP 1/83, OSNCP 1983, nr 10, poz. 151 z glosą M. Niedościała, NP 1984, nr 9, s. 134).

Wójt może żądać w sądowym postępowaniu cywilnym wydania drogi wiejskiej, wydzielonej w scaleniu gruntów (por. uchwałę SN z dnia 27 czerwca 1984 r., III CZP 32/84, OSNCP 1985, nr 1, poz. 13 z omówieniem W. Siedleckiego, *Przegląd orzecznictwa*, PiP 1986, z. 12, s. 74).

Nieruchomością wywłaszczoną w rozumieniu art. 34 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 1958 r. o zasadach i trybie wywłaszczania nieruchomości (tekst jedn.: Dz. U. z 1974 r. Nr 10, poz. 64; obecnie ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1774 z późn. zm.) jest także nieruchomość zbyta na podstawie umowy przewidzianej przez art. 6 tej ustawy.

Sprawa o zwrot wymienionej nieruchomości i o spowodowane nim rozliczenie podlega rozpoznaniu na drodze sądowej. Rozstrzygnięcie takiej sprawy nie może nastąpić bez wydania ostatecznej decyzji organu administracji orzekającej, że nieruchomość nie została użyta i jest zbędna dla celów, dla których nastąpiło jej zbycie (uchwała składu siedmiu sędziów SN – zasada prawna z dnia 20 lutego 1985 r., III AZP 8/84, OSNCP 1985, nr 10, poz. 145 z omówieniem E. Wiśniewskiej, *Przeгляд orzecznictwa*, Probl. Praw. 1986, nr 7, s. 40).

Żądanie naprawienia szkody spowodowanej działaniami właściciela zakłócającymi normalne korzystanie z sąsiedniej nieruchomości (art. 144 k.c.) jest roszczeniem cywilnym (art. 363 § 1 k.c.), którego rozpoznanie należy do sądu powszechnego (wyrok NSA z dnia 16 kwietnia 1985 r., SA/Wr 93/85, OSPiKA 1986, z. 9–10, poz. 177 z glosą Z. Leońskiego).

Żądanie uczestnika scalania o wyrównanie różnic wartości w zamian za grunty i lasy posiadane przed scaleniem podlega rozpatrzeniu w postępowaniu administracyjnym (postanowienie SN z dnia 17 kwietnia 1985 r., III CO 18/84, LEX nr 8711).

Ocena, czy zawieszona inwestycja budowlana nie narusza praw osób trzecich, należy do organów administracyjnych, pod kontrolą Naczelnego Sądu Administracyjnego. Właściciel nieruchomości sąsiadującej z terenem takiej inwestycji nie może zatem skutecznie zgłosić przed sądem powszechnym roszczenia negatoryjnego, opartego na art. 222 § 2 k.c. (wyrok SN z dnia 19 marca 1987 r., III CRN 53/87, OSPiKA 1988, z. 7–8, poz. 174 z glosą T. Dybowskiego).

Orzekanie o tym, czy gospodarstwo domowe do 5 ha danego zgromadzenia zakonnego zostało – w trybie określonym w ust. 3 w zw. z ust. 2 art. 2 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) – wyłączone od przejęcia na własność państwa, nie należy do właściwości sądów powszechnych (art. 4 tej ustawy w zw. z art. 2 § 3 k.p.c.) (uchwała SN z dnia 13 kwietnia 1989 r., III CZP 30/89, LEX nr 8953).

Wyłączenie z drogi sądowej orzekania o przeniesieniu własności działek gruntu w trybie art. 6 ustawy z dnia 24 lutego 1989 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin oraz o zmianie ustawy o podatku rolnym (Dz. U. Nr 10, poz. 53) oznacza również brak kognicji Sądu Najwyższego do rozstrzygnięcia wątpliwości, czy przewidziane tym przepisem przeniesienie własności może być orzeczone także wtedy, kiedy działka gruntu nie stanowi już własności ogólnonarodowej, przysługującej Skarbowi Państwa. Kwestia ta bowiem może być rozstrzygnięta tylko w ramach postępowania admi-

nistracyjnego (postanowienie SN z dnia 16 października 1989 r., III CZP 87/89, LEX nr 8993).

W sytuacji gdy wyłonienie kandydata na nabywcę nieruchomości Państwowego Funduszu Ziemi następowało w wyniku przetargu (art. 9 ustawy z dnia 12 marca 1958 r. o uporządkowaniu niektórych spraw związanych z przeprowadzeniem reformy rolnej i osadnictwa rolnego, tekst jedn.: Dz. U. z 1989 r. Nr 58, poz. 348 z późn. zm.), ocena prawidłowości i skuteczności przeprowadzonego przetargu należała do drogi sądowej (postanowienie SN z dnia 30 października 1990 r., I CZ 265/90, OSNCP 1991, nr 10–12, poz. 132).

Stosownie do art. 48 ust. 1 w zw. z art. 69 ust. 1 i 2 u.g.g.w.n. (obecnie art. 142 u.g.n.) o zwrocie nieruchomości zbytej na podstawie art. 6 ustawy z dnia 12 marca 1958 r. o zasadach i trybie wywłaszczania nieruchomości (tekst jedn.: Dz. U. z 1974 r. Nr 10, poz. 64; nieobowiązująca) orzeka starosta (uchwała SN z dnia 19 września 1991 r., III CZP 82/91, OSNCP 1992, nr 4, poz. 56 z głosami: J. Maćkowiaka, ST 1992, nr 3, s. 58 oraz P. Przybysza, PiP 1993, z. 1, s. 116).

Sprawa o naprawienie szkody spowodowanej przeprowadzeniem ciepłociągu (art. 70 ust. 1 u.g.g.w.n.; nieobowiązujący) podlega rozpoznaniu na drodze sądowej, jeżeli udostępnienie w tym celu nieruchomości nastąpiło na podstawie umowy zawartej przez właściciela z jednostką posiadającą lokalizację (uchwała SN z dnia 24 czerwca 1992 r., III CZP 71/92, OSNCP 1992, nr 12, poz. 226).

Rozstrzygnięcie o rewaloryzacji niewypłaconych części odszkodowania za wywłaszczone nieruchomości oraz o odsetkach za zwłokę lub opóźnienie w wypłacie odszkodowania (art. 7 ustawy z dnia 29 września 1990 r. o zmianie ustawy o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości, Dz. U. Nr 79, poz. 464; nieobowiązująca) następuje przez wydanie decyzji administracyjnej (uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 7 kwietnia 1993 r., III AZP 3/93, OSNCP 1993, nr 10, poz. 174).

Niedopuszczalna jest droga sądowa dla żądania zwrotu nieruchomości zbytej na rzecz Skarbu Państwa w trybie art. 6 ustawy z dnia 12 marca 1958 r. o zasadach i trybie wywłaszczania nieruchomości (tekst jedn.: Dz. U. z 1974 r. Nr 10, poz. 64; nieobowiązująca) (wyrok SN z dnia 30 kwietnia 1993 r., II CRN 103/92, niepubl.).

Dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie o odszkodowanie za nieruchomości odstąpione umową notarialną bezpłatnie na rzecz Skarbu Państwa w trybie art. 5 i 13 ustawy z dnia 25 czerwca 1948 r. o podziale nieruchomości na obszarach miast i niektórych osiedli (Dz. U. Nr 35, poz. 240; nieobowiązująca) na cele użyteczności publicznej, a następnie umową notarialną oddane innej osobie w wieczyste użytko-